

၁၆

၂၂၀၁၆

၂၈၆

RUDENS

2016

JAUNĀ GAITA

RAKSTU KRAJUMS KULTURĀI UN BRĪVAI DOMAI

VOL. LXII ISSUE 286
Fall, 2016

Jaunā Gaita, published since 1955, is a Latvian quarterly devoted to literature, the arts, and the discussion of ideas.

Editor in Chief:

Rolfs Ekmanis
rekmanis@gmail.com

Associate Editors

Linda Treija
lindatreija6@gmail.com
Sarma Muižniece Liepiņa
sarmaliepins@verizon.net

Contributing Editors:

Voldemārs Avens, Māris Brancis,
Vita Gaiķe, Anita Liepiņa, Maija Meirāne,
Juris Silenieks, Juris Šlesers, Lilita
Zaļkalne

Technical Editor:

Juris Žagariņš
Phone: 413-732-3803
juris.zagarins@gmail.com

Business Manager:

Tija Kārkle
616 Wiggins Road
St. Paul, MN 55119, USA
tijalaura@comcast.net

JG home page and archive:
<jaunagaita.net>

Subscription rates:

1 year:	USD 39	EUR 36	CAD 55
2 years:	USD 76	EUR 71	CAD 101
Single issues:	USD 10	EUR 9	CAD 13

Published by Jauna Gaita, Inc.
121 Harvard Street
Springfield, MA 01109-3821

Contributions are tax-deductible
in the USA.

Printed by
SIA Drukātava, Rīga, Latvia and
TigerPress, East Longmeadow, MA, USA

ISSN 0448-9179

62. GADAGĀJUMS RUDENS 286. NUMURS S A T U R S

1. Jānis Kalmīte. Rija (glezna)
2. Juris Kronbergs – Valentīnei Lasmanei
4. Sanita Upleja – Valentīne Lasmane
5. Līgita Kovtuna – Par gaviļņieci Valentīni Lasmani
6. Krista Vārsberga – Sašūpota (glezna)
7. Uldis Bērziņš – Čabinu pierakstus
9. Uldis Bērziņš – Iedzejot alvā
10. Krista Svelbonas – Migranti (glezna)
11. Ilze Lāce-Verhaeghe – Žanis
16. Vitauts (Vito) Šīmanis – Dzirnavas #3 (glezna)
17. Rita Laima Bērziņa – Elles ķēķis
21. Maija Meirāne – ĒRPF balva Sarmai Muižniecei
24. Sarma Muižniece-Liepiņa – Jūras skorpions
25. Osips Mandelštams – Lastočka
26. Guntis Šmidchens – Zelta zirgs un igauņu pasakas
29. Līvija Baumane – Mūzika Ķezberes agrīnajā lirikā
32. Ingus Barovskis – Literatūrinātiece Dzidra Kalniņa
37. Madara Eversone – LPSR RS valde 1956-1969
38. Jānis Aistars – 60. gadu glezna
43. Sanita Upleja – Par sievietēm un liberālismu
45. MĀKSLA – Māris Brancis – Dagnijas dzīvesprieks
46. Linda Treija – Latviešu mākslinieki Čikāgā
47. Rita Grendze – No sērijas Lamella
49. Vilnis Auziņš – Mārtiņa Buclera foto
50. VĒSTURE – Elga Zālīte – Latviešu trimdas arhīvi un Baltijas studijas Kalifornijā
55. DAŽOS VĀRDOS – (vg)(mb)(až)(fg)(dm)(lm)(mk)(re)
68. Daina Dagnija. Tautiņu princese (kolāža)
69. NO LASĪTĀJU VĒSTULĒM
70. GRĀMATAS – Juris Šlesers – par Rūmnieka un Miglas romānu Debess aiztur elpu
73. Jānis Liepiņš – LNVM varoņdarbs
75. Māris Brancis – Trim kārtām jostu jozu
76. LABVĒĻI

JG pateicas par PBLA KF un labvēļu atbalstu

Dainas Dagnijas vāks (foto: Māris Brancis) – *Karaļmeita*.
2007. Tekstilmontāža. 100 x 72 cm

Skat. Māra Branča rakstu 45. lpp.

Trimdā mirušā Jāņa Kalmītes (1907-1996) *Rija* (arī: *Rudens vakars Vidzemē*, 1962) izstādē *Kalmītes stāsts* Pasaules Latviešu mākslas centrā Cēsīs (2016).

Skat. 58. lpp.

Foto: Māris Brancis

Juris Kronbergs

VALENTĪNEI LAŠMANEĪ KĀDĀ SAMĒRĀ APAĻĀ JUBILEJĀ

Atceros Tevi no... jā atceros...

logs atvērts, vējš no pagātnes, ne gluži caurspīdīgi vēstures plīvuri...

Taču šis nav vēsturisks apskats vai manu atmiņu tēlojums,

bet dzimšanas dienas, jubilejas dzejolis

Tāpēc nost – nostalgija

Tāpēc nepieminēšu ne Sandberga grāmatveikala Austrumeiropas nodaļu,

ne Bredengas pļavas, ne Tavas idejas un atbalstu

Eljas Skandināvijas nodaļas darbam,

ne diskusijas Stokholmas latviešu Pagrabā

Nepieminēšu to, ka dažam labam nelatvietim Tu liki latviešu valodas pamatus,

piemēram, manam somu draugam Matti Similē,

ar kuru pirms gada biju pie Tevis ciemos

Pat nepieminēšu jauki pavadītās dienas

Tavās Skudriņās uz laukiem,

neteikšu nekā par daudzām citām lietām,

piemēram par to, ka atceros Tevi kā balsi telefonā,

toreiz kad tie, telefona klausuļi, bij ar saitītēm piesieti kā suņi savām būdām,

un nemaz –

jo taču pārāk neērti man,

cilvēkam, tikpat kā 70 gadus vecam –

nemaz nepieminēšu

ka Tavā priekšā joprojām jūtos kā jaunietis,

kā jau reiz teicu par savu paaudzi:

mēs esam aizmāršīgā paaudze

mēs novecojām bet aizmirsām pieaugt

Mēs, Valentīne, esam veci draugi,

un vecāka drauga par Tevi man nav

Tu manā mūžā esi bijusi enerģija, loģiska argumentācija,

spēja iejusties situācijās un citos

Loģiska argumentācija prasa enerģiju un drosmi

bez loģiskas argumentācijas nav saprašanas

tā ir dzīves valoda

tā ir mācību grāmata dzīves gramatikā

tas ir realismā sakņots optimisms

jo bez saknēm reālismā optimisms aizlido pa gaisu

kā hēlija pildīts balons pāri Skansenam Stokholmā

vai Brīvdabas muzejam Rīgā

Kādā dzejas pēcpusdienā
tepat Igauņu namā pirms aptuveni diviem gadiem
Tu pēc mana lasījuma teici:
„Vai, kāda Tev bēdīga dzeja, bet zini, paliks labāk, man ir 98 gadi
un es nekad neesmu jutusies tik priecīga kā tagad”

Par to es priecājos, tam es ticu,
kā var neticēt tik gara mūža pieredzē pamatotam optimismam

Tev šodien jubileja
mūsu informācijas laikmetam piemērota: cipari viens un divas nulles

Tādēļ šodien iedzeršu vīnu
suminot simtgadnieci Valentīni

Vai, un būs vēl viena atskaņa:
ar balsi ne pārāk klusu ne skaļu
suminu Tevi, simtgadnieci Vaļu

Foto: Līgita Kovtuna

Sanita Upleja

VALENTĪNE LASMANE – DZĪVĀ VĒSTURE

Vēsturi, tās pētīšanu, noliegšanu vai slavināšanu, iedziļināšanos vai noklusēšanu, pārskatīšanu vai sagrozīšanu var aplūkot dažādi. Vēsturi var izteikt skaitļos un gadskaitļos, iegūtās un zaudētās teritorijās, pārzīmētās un atkal pārzīmētās kartēs. Var izvēlēties redzēt vai neredzēt aiz statistikas vienībām un procentiem paslēptos cilvēku likteņus, ciešanas un laimes brīžus.

Taču vēsturi var arī vienkārši izdzīvot, pašam piedaloties tās veidošanā. Pārvarot savas iekšējās bailes, ķermenisku vājumu un laikmetu griežu uzliktos pārbaudījumus. Nemīgi smeloties stiprumu garīgumā un dzīves spēku darbā. Ar savu mūžu un darbu rādot priekšzīmi jau vairākām paaudzēm. Tāda ir Zviedrijā dzīvojošā Valentīne Lasmane, kura maijā atzīmēja 100. dzimšanas dienu, sumiņāšanai atskanot abos Baltijas jūras krastos.

Par Lasmanes garajā un notikumiem bagātajā mūžā izdarīto un pieredzēto varētu stāstīt daudz un gari, taču īpaši nozīmīgi mūsu tautas un valsts vēsturei ir uzsvērt viņas veikumu trijās jomās. Savulaik būdama Latvijas Centrālās padomes (LCP) darbiniece un iesaistīta bēgļu laivu organizēšanā, viņa dokumentēja šīs organizācijas pagrīdes darbību, bēgļu pārvešanu uz Zviedriju un vēstīja par to gan latviešiem, gan zviedriem. 1990. gadā iznākušajā grāmatā *Pāri jūrai. 1944./45. g.* Valentīne Lasmane sakārtojusi 130 liecinieku atmiņas. 2011. gadā iznākuši arī LCP darbinieka Leonīda Siliņa atmiņu grāmata *Zviedru-latviešu palīdzības komitejas darbība*, kuras sagatavošanā palīdzējusi arī Lasmane.

Pēc izglītības filoloģe Valentīne Lasmane blakus maizes darbam Zviedrijā daudz laika veltījusi latviešu valodas mācīšanai gan latviešiem, gan svešautiešiem. Viņa sarakstījusi mācību grāmatu zviedriem, kas vēlas iemācīties latviešu valodu, kā arī sastādījusi grāmatu *A Course in Modern Latvian* (ALA, 1985) un Latviešu-zviedru sarunvārdnīcu (1993).

Liels ir arī viņas ieguldījums latviešu kultūras un sabiedriskajā dzīvē Zviedrijā. Viņa piedalījās Rūdolfa Blaumaņa piemiņas plāksnes izveidošanā 1988. gadā rakstnieka nāves vietā

Punkaharju sanatorijā Somijā. Viņas ierosmē 1996. gadā tapa dzejnieces Annas Dagdas piemiņas fonds, un viņas pārraudzībā tika izdoti dzejnieces kopotie raksti.

Politiski nozīmīgs darbs bija okupētajā Latvijā apcietinātajai Lidijai Doroņinai-Lasmanei dabūt politiskā patvēruma tiesības Zviedrijā 1989. gadā. Kad 2013. gada novembrī Stokholmā Valentīne Lasmane saņēma PBLA Balvu, ar lielu cieņu viņu sumiņāja gan latviešu trimdas pārstāvji, gan pēdējos gados atbraukušie tautieši. Viņa joprojām piedalās daudzos latviešu pasākumos Stokholmā.

Aiz sauso faktu klāsta gan paliek daudz elpu aizraujošu ainu no Valentīnes Lasmanes dzīves, to skaitā ebreja izglābšana Kurzemē 1944. gadā un nogādāšana Zviedrijā, arī pratināšanas pieredze čekā 70. gados radniecības dēļ ar Lidiju Doroņinu-Lasmani. Par sakariem ar padomju Latviju Valentīne Lasmane savulaik izpelnījies gan publisku iepļaukāšanu Zviedrijā, gan tautiešu atteikšanos ar viņu sarokoties.

Taču mums šodien būtu svarīgi paraudzīties uz viņas mūžu un darbu kā uz dzīvu liecību par mūsu tautas skarbo vēsturi pagājušajā gadsimtā. Ja raugās uz abstraktiem gadskaitļiem, II Pasaules kara laiks un LCP darbība šķiet atrodamiem patālā un noputējušā vēstures plauktā. Taču, ja pievērš uzmanību, ka mūsu vidū vēl ir cilvēks, kurš pats organizējis bēgļu došanos uz Zviedriju, lai no atkārtotas padomju okupācijas paglābtu un trimdā saglabātu Latvijas politisko un kultūras eliti, kāda nu tā bija saglabājusies pēc pirmās padomju okupācijas un nacistu varas gadiem, tad tā nemaz neliekas tāla vēsture, bet gan dzīva un joprojām sāpīga tautas pieredze.

Savulaik intervijā žurnālam *Ir* Valentīne Lasmane atzina, ka pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas bija ļoti nopietni domājusi par atgriešanos Latvijā un pat vairākus mēnešus nodzīvojuši atgūtajā, tēva savulaik celtajā namā Rīgā. Tomēr atrautībā no tuvajiem cilvēkiem sajutusi, ka viņa te vairs neiederas. Ja mūsu tautas vēsture nebūtu tik joprojām pulsējoši sāpīga, kāda tā ir, tad nebūtu daudzu šādu rūgtu lēmumu un nepiepildītu cerību.

Taču pat apstākļos, kad vienas tautas dažādām daļām jāsarunājas „pāri jūrām”, Valentīnes Lasmanes piemērs, līdzīgi kā citu trimdinieku savulaik paveiktais, skaidri rāda, ko

cilvēki var izdarīt, par spīti apstākļiem, tikai savas gribas vadīti. Viņa kopā ar savulaik latviešu leģionā iesaukto vīru izaudzinājusi trīs meitas un pamatoti lepojas, ka visi pieci mazbērni runā latviski.

Ne visiem cilvēkiem ir lemts tik garš, labiem darbiem un vēsturiski izšķirošiem notikumiem piesātināts mūžs. Ne visi no mums spēj savu dzīvi dzīvot tik aktīvi, jēgpilni un ar vēlmi dot un palīdzēt citiem cilvēkiem. Taču mums visiem ir iespēja mācīties un smelties gaismu no tādiem cilvēkiem kā Valentīne. (www.ir.lv 2016.12.V)

Raksti publicēti sadarbībā ar autori Sanitu Upleju un nedēļas izdevumu *Ir* (www.ir.lv). Upleja raksta par aktuāliem, sabiedriski politiskiem jautājumiem kopš 1993. gada. Daļu sava profesionālā mūža viņa pavadījusi laikrakstā *Diena*, sadarbojusies arī ar LTV Ziņu dienestu un *Radio Brīvā Eiropa*. Prāgas laikā ziņojumus no Maksavas.

Ligita Kovtuna

SVEICAM VALENTĪNI LASMANI!

Š.g.16. maijā piedalījās Valentīnes Lasmanes dzimšanas dienā. Biju patiesi priecīga uzrunāt cienijamo mūsu laikrakstu autori un (gandrīz) klātienē novēlēt viņai visu labāko, ko vien var vēlēt cilvēkam, kuru, nekad nesatikusi, esmu iemīlējusi un dziļi cienu. Nopūtām svecītes klišēri, kas izcepts simtnieka formā (jebšu svinējām Valentīnes 100. dzimšanas dienu!) un dziedājām „Daudz baltu dieniņu” ... Tas viss, pateicoties modernajām tehnoloģijām, proti, *Skype*.

Svinības notika labākajā un piemērotākajā vietā, kāda šim notikumam – cienijamas latvietes 100 gadu jubilejai – var notikt: Rīgā, Gaismas pils korē. Gaviļņiecei par godu Okupācijas mūzeja darbinieki un Latvijas Mutvārdu vēstures pētnieku asociācija *Dzīvesstāsts* bija sarīkojusi sirsnīgas un skaistas svinības. Ievada runu teica vēsturnieks Uldis Neiburgs, klātesošos uzrunāja filmas *Uz spēles Latvija* režisors Pēteris Krilovs, muzicēja pianists Ventis Zilberts, atskaņojot gaviļņiecei mīlo Jāņa Mediņa *Dainu* Fa diez mažorā un – četrrocīgi – itāļa Pjetro Frosīni *Jautro bruņinieku* (kopā ar savu audzēkni Lauru Tamani), kam pievienotas 16 taktis ar tautasdziesmas „Kur tu augi, daīļa meita” motīvu.

Apsveikuma vēstuli bija atsūtījusi tēlniece Valentīna Zeile no Parīzes, Saeimas deputāts

Atis Lejiņš un Saeimas priekšsēdētāja Ināra Mūrniece. Visi kā viens uzsvēra lielo Valentīnes Lasmanes gara spēku un iedvesmojošo personību. Krilovs vēl piebilda, ka mācījies no viņas, kā samērot emocijas ar vēsu prātu, kas viņa dzīvē lieti noderējis.

Valentīne Lasmane raudzījās uz mums sirsnības un spēka pilna, tērpusies tautas tērpā, pie krūtīm – Triju Zvaigžņu ordenis – Latvijas valsts augstākā pateicība par viņas mūžu.

Valentīne Lasmane (dzim. Jaunzeme) piedzima Ukrainā. 1921. gadā ģimene atgriezās tēva dzimtenē Latvijā. Valentīne pabeidza Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes Baltu filoloģijas nodaļu. Vācu okupācijas laikā viņa iesaistījās pretestībā vācu okupācijas režīmam, darbodamās Latvijas Centrālās padomes evakuācijas grupā Ventspilī. 1944. gada novembrī viņa pārbrauca jūrai uz Zviedriju arī pati.

1970. gadā, Latvijas apmeklējuma laikā, gan viņu, gan vīru Albertu aizturēja čeka un 10 dienas pēc kārtas pratināja Alberta māsas Līdijas Lasmanes-Doroņinas pretpadomju lietas sakarā. Piedzīvoto VDK Valentīne sauc par „valsts eksāmenu”. Kad 1983. gadā Līdiju Lasmani jau trešo reizi notiesāja par pretpadomju darbību, Valentīne veica milzu darbu, lai izvērstu skaļu starptautisku akciju, iesaistot starptautiskas cilvēktiesību organizācijas. Ar trimdas latviešu jaunekļa Imanta Lieģa palīdzību 1989. gadā kāds britu parlamentārietis toreizējo Lielbritānijas premjerministri Mārgaretu Tečeri pirms tikšanās ar Michailu Gorbačovu iepazīstināja ar „Līdijas lietu”.

Valentīne ir viena no nedaudzajām sievietēm, kura vācu okupācijas laikā līdzdarbojās Latviešu Centrālās Padomes bēgļu laivu organizēšanā uz Zviedriju. Vēlākajos gados, dzīvodama Zviedrijā, viņa aktīvi aizstāvēja padomju režīma politielodzīto, sava vīra mūsu Līdiju Lasmani. Valentīnes Lasmanes darbība bēgļu laivu organizēšanā ir attēlota Pētera Krilova dokumentālajā filmā *Uz spēles Latvija*. (Kā romāna tēla daļējs prototips viņa ir izmantota arī Arvīda Grigūļa romānā *Kad lietus un vēji sitas logā*). Valentīnes dzimšanas dienā prezentēja filmas DVD ierakstu. Valentīne Lasmane sarakstījusi grāmatu *Pāri jūrai*.

Ligita Kovtuna ir laikrakstu *Brīvā Latvija* un *Laiks* galvenā redaktore un apgāda „Vesta-LK” („Laika Grāmata”) vadītāja.

**Krista Vārsberga. *Sašūpota/Swung*. 2016.
Eļļa, eļļas pastēļi un papīrs uz koka paneļa. 24,8 x 35,6 cm**

Autores foto

Skat. Lindas Treijas rakstu 46. lpp.

Uldis Bērziņš

ĶĀBINU PIERAKSTUS SESTĀ MĒNEŠĀ NAKTĪ PIRMS NOPIETNAS SARUNAS PAR BRĪVĪBU UN KALPOŠANU

Agrā bērnbībā mans priekšstats par brīvību un nebrīvi saistījās ar „tiem lieliem”, ar viņu tirāniju. Tie lielle var, tie lielle drīkst. Viņiem nevajag ne lūgt kādam, ne gaidīt dzimšanas dienu, ne Lieldienas – ej spēļu bodē un nopērc visu, ko vēlas sirds. Bet sirds klusē! Viņi nav savas brīvības cienīgi, viņi nezina, ko ar brīvību darīt. Viņi skatās uz citu pusi un velk bērņus rotaļu logam gaŗām. Kam tādiem dāvāta brīvība?! Ko viņi vispār dara šai pasaulē?

Tad nāk jaunības sapņi un atziņas. Mēs ar igauņieti Lī Sepeli (Ly Seppel) bijām jaunie dzejņieki un arī tādi kā jaunie zinātnieki, turktautu valodu un literatūru pētītāji, un, pats galvenais, viens otru atzinām par Baltijas un pasaules tautu brīvības cīņtājiem. Lī man pārstāstija kādu sarunu ar tēvu. – Lī: *Būtisks ir jautājums, kā un kad gūsim brīvību?* – Tēvs: *Būtisks ir cits jautājums – ko darīs ar „gūto brīvību”?* – Noslēmājamies: slīpēts vecis! Bet mēs tak neesam vakarējie, mēs lasām šādas tādas grāmatīņas, un mums pašiem skaidrs, ka brīvība uzliek lielu atbildību.

Uz Arsenālu neaizgāju, Ilmāra Blumberga izstādē nepabiju, bet žurnāls man pastkastē atnesis Kalpotāja tēlu, zem kura pats mākslinieks liecas kā apakš savas milzu ēnas. *Tas esmu es. PATS. – Sākums šai zīmei radās kā abstrakta, nekonkrēta doma. Lēni, viļņojoties kā jūrai, doma materializējās, ieguva miesu, kaulus un nosaukumu. Tā uzzīmējās un uzgleznojās. Tā pārvērtās un mainījās. Nav zināms, kas notiks ar KALPOTĀJU. Kā uzzīmēsies, vai izveidosies nākošā figūra. Beigas KALPOTĀJAM es neuzzīmēšu. Tā paliks nepabeigta. Tā rakstīja un domāja Ilmārs Blumbergs, nu viņš jau paguvis saplūst ar savu brango ēnu. Droši vien tādam kā viņš brīvība ir prasme, tāds uzzibsnījis talants –*

„atrast iespēju”, kā konkrētos apstākļos kalpot savai tautai, savam Dievam, savai mākslai, savai hipotēzei, savai, dona Kihotes gadījumā, Dulcinejai. Nuja, paradoksāli? Brīvie raujas katrs savā virzienā. Brīvie visbiežāk saukaujas. Brīvība prasa stipru dūri, bet arī iecietību. Arī lādzīgu raksturu. Tāda, iznāk, bij un paliek izcilā mākslas kalpa Ilmāra Blumberga brīvība. Uz to pašu modi ir gan Lī Seppels, gan mana brīvība – mēs arī tikām spēļu bodē! Mēs dzejojām, šī dzejoja igauņiski, šis latviski, mēs iemācījāmies citas valodas, mēs tikām pie kalpošanas prieka, pie aizraujošās eņģeļu rotaļas!

Ķīpsalas smilšu dārzos, Lipkes paviljona čīkstīgos dēļos, kur brīvs vīrs reiz brīvi izvēlējās likt dzīvību uz spēles un kalpot tam, ko jau senie gudrie saukuši par *l'écrit – cilvēks/2, Cilvēks/Cilvēks*, ko viņi saukuši par cilvēciņu, par jēgu būt cilvēkam, jā, *cyllkam byut*, to nojēgu, ar kuŗu visi dzīvojam, *kuriuo visi gyvename, millega me kōik elame*, gan labie, gan ļaunie. Ķīpsalas smilšu dārzos. Būt brīvam – spēt nebēgt liktens, tak i nepadoties tam. Kurš te ir uz brīvām kājām, – tas, kurš gatavs iet bojā, vai tas, kurš prot izbēgt neželīgā liktens? Te nu ieraugām brīvības jēdziena pretrunīgo dabu.

Ja mana brīvība ir – vēlēšanās kalpot, tad man nebūs „aritmētiskas atbildes”, vai brīvāks topu bēgot, vai stājot pretī un ejot bojā? Iepriekš nezina, kuri būs labāk kalpojuši. Un arī vēsturnieki, arī dzejņieki nebeigs strīdēties. Ja visi bēg, tad pareizi pateiks: *Gļēva tauta!* Ja visi kritīs, tad kam uzklaut vēsturnieku un dzejņieku atzinības vārdus? Tā ir varoņa izvēle un varoņa tīksme, par kuŗu ar Jāna Kaplinska (Jaun Kaplinski) un Guntara Godīņa muti Cēzaram pavēsta arvenu ķēniņš:

VERSINGETORIKSS TEICA: Cēzar, tu vari atņemt zemi, uz kuras mēs dzīvojam, bet zemi, uz kuras mēs nomīrsim, atņemt mums nevari.

Nosviedu zobenu tev pie kājām: tas esmu es, tā mana tauta. Es zinu, kas nāks. To, kas arvenu zemē bija dzīvības cienīgi, vairs starp dzīvājiem nav, bet ar tiem, kas palikuši, es negribu dzīvot.

Brīvības putnam ir knābis un asi nagi. Dažs nikns tirāns savu politiķa karjeru sācis taisni kā brīvības cīnītājs. Brīvība alkst asiņu – ne tikai ienaidnieku, bet, ak – paši zināt, ka brīvība nepiedod bikliem „savējiem” – tā neatzīst viņu brīvību pašiem pieņemot liktenīgos lēmumus. Ķīniešu rakstnieks, vēlākais Nobela balvas laureāts Gao Siņdzjans (Gao Xindzjans) trimdā uzrakstīja lugu par traģiskajiem notikumiem 1989. gada 4. jūnijā Debesmiera vārtu laukumā Pekinā, kad pret studentu demonstrāciju valstsvara raidīja tankus. Lugā *Bēgšana* skatām, kā pamestā noliktavā no vajātājiem slēpjas trīs – Zēns, Meitene un Vīrietis. Jaunais students tic revolūcijai un brīvības ideāliem: *Visa pilsēta protestē pret šo asiņaino izrēķināšanos. Strādnieki noteikti jau sākuši streiku. Cīņa kļūs aizvien nežēlīgāka. (Uzrunā meiteni.) Mums pēc iespējas ātrāk jāizstāsta pilna patiesība par asinsizliešanu tur laukumā, lai cīņa aptver jau visu valsti, mums jāaicina strādnieki un mācību iestāžu audzēkņi uz vispārēju streiku! Drīz sāksies pilsoņu karš!* Vīrieša izvēle ir cita: *Es nevēlos kļūt par bandinieku citu rokās un ļaut mani izmantot. Man ir pašam sava griba, tā nav atkarīga ne no viena cita, un man atliek tikai – bēgt.*

Ķīniešu literatūras pētniece Jūlija Kuzņecova vērtē: *Bēgšana, kuŗu Vīrietis izvēlas par savu eksistenciālo stratēģiju, nebūt nav saistāma ar glēvulību, gluži pretēji, liecina par neatkarīgu raksturu, jo tieši tā lugā apliecināta gribas brīvība, un tikai bēgot iespējams to saglabāt.*

Vīrietis: Es negribu būt spēļu kārts kāda cita kavā, negribu, lai mani kaut kur ved. Gribu saglabāt savu brīvo gribu, tādēļ man atliek tikai bēgt.

Zēns (atskatās, runā auksti un naidīgi): Tātad tu atstāj mūs, tu novērsies no demokrātiskās kustības?

Vīrietis: Es negribu akli sekot pūlim.

Zēns grib ziedot i savu, i citu dzīvības „cīņai par brīvību”. Meitene grib „būt brīva”, taču vispirms jau – „būt dzīva” un, kā pavēl dramaturģijas likumi, viņa grib abus vīriešus, te vairāk vienu, te otru. Un Vīrietis grib palikt brīvs no kalpības, Vīrietis atsakās kalpot „brīvības idejai”, kuŗu viņš uztver naivu, „neīstu” un varbūt (es neesmu vēl dabūjis pilnu

lugas tekstu) i „bīstamu cilvēcbai”. Rakstnieks, kā nojaušu, grib „brīvi kalpot” tam, ko viņš redz kā mākslas un dzīves patiesību – kalpot patiesībai, taču ne „cīņai par brīvību”. Un te nu izbrīnīts vēroju apstākļu un nojēgumu rūgto ironiju.

Jūlija Kuzņecova: *Kad dramaturgs rādīja sagatavoto variantu, viņu palūdza veikt izmaiņas tekstā: atsevišķi pārstrādāt divu personāžu, studentu tēlus, jo abu neskaidrā pilsoniskā pozīcija, uzsvērtā emocionālā nestabilitāte pārceļ konfliktu no jomas, kur risinās cīņa par demokrātiju, uz intīmo sfēru – centrā nonāk viņu bailes no nāves un mēģinājums tās pārvarēt, fiziskā tuvībā apliecinot savu miesīgo eksistenci. [...] Acīmredzot pasūtītāji no amerikāņu teātra gaidīja no Gao pilnestīgu „protesta anatomiju”, politiskā teātra tradīcijās ieturētu, plaši izvērstu divu antagonisku spēku, sociālisma (valstsvaras aparāts, kas ievēd Pekinā karaspēku un smago kaujas tehniku) un demokrātijas (studentu) sadursmi. Tādas ekspektācijas prasa citu konflikta virzību, kas attīrīta no priekšstata par studentu divdomīgi „netīšu” rīcību tur Laukumā (kurpretim lugā studentus ieraugām it kā neviļus iesaistītus protesta akcijās...)¹*

Esmu šobrīd gatavs – tāpat kā ar Kaplinska un Godiņa muti to darītu arvenu brīvības cīnītāji – „dezertieri” Vīrietis noraksturot nicīgi; esmu dogmātiķis. Mans nojēgums par brīvību ir tiepīgi altruistisks: „Laidiet kalpot!” Ļaujiet spēlēties, ļaujiet nospēlēt lielo, skaisto Kalpotāja spēli. Taču – cepuri nost Gao Sindzjaņa priekšā, ja viņam pietika „iekšējas brīvības” tam, lai „amerikāņu teātra” pretenzijas noraidītu!

Taisni Ķīnā jau tūkstošiem gadu turpinās strīds starp brīvību kalpot pienākumam un pienākumu nekalpot nekam, kas nav tava iekšēja brīvība. Atteikties kalpot – ne vienmēr tas nozīmē tikvien uzmet vadzi ierēdņa galvassegu un patverties kalnu būdā. Tas var arī nozīmēt, ka jāuzgriež mugura savējiem, tiem, kas gaida no tevis ko pavisam citu, kas gatavi tevi aizstāvēt... Pazīstamā Ķīnas klasiskā dzejas pētniece Mařina Kravcova for-

¹ Ю.А. Кузнецова. Пьеса Бегство Гао Синцзяня: столкновение человека и власти в контексте событий на площади Тяньаньмэнь. 46-я научная конференция «Общество и государство в Китае». Москва, Институт востоковедения РАН, 2016. Том XLVI. Часть 1. Стр. 597-609.

mulē divējas dzejnieka pozīcijas: *dziedu par to, kas uz sirds*, kā klasiskā galma un arī *sava privātā pagalma* dzeja, vai *dziedu ar domu par valsti*, kā to prasa konfūcisma imperatīvs, *jūnzi*, „krietnodēla” pasaules uzskats. Professore Kravcova nobeidz referātu pērnā gada sinologu konferencē ar vārdiem: *Vai patiesa dzeja lai prioritāri kalpo sabiedrībai vai cilvēkam – abu smagas dilemmas noslogoto struktūras bloku periodiska tuvināšanās un attālināšanās uz ilgu laiku paliek ķīniešu literikas enerģētiskais vilcējspēks. Ar gandarijumu ņemos apgalvot, ka līdzīgu spēku laukā taču paliek un paliks arī mūsdienu latviešu dzeja.*

Un – atgriežos pie savas paša brīvības; te nu esam. Es norobežojos no pašmīļa brīvības, no jēru zagļa un zirgu zagļa skaistās brīvības, kaut milu gan čigānu, gan baškīru un nogajiešu, gan aizkrāciešu dziesmas. *Barimta* bijusi tūkstošiem gadu vispārīgi atzīta metode, kā pārdalīt ekonomikas produktu, un visās pasaules malās ieraugām starp laupītāju virsniekiem gan leģendām apvītus cīnītājus par savas tautas brīvību, gan Dieva izredzētus dziesminiekus un praviešus. Lībiešu un letgaļu meitenes būs taču skaisti dziedājušas par brāli, kurš pārved no kariņa monētu depoziņu. Un vēl šodien mums ar kaimiņu neliedz sirds iet it brīvi pie upes un meža un ņemt „kas mūsu”. Un kad viņš nomirs, tad varbūt man tiks, kas viņa piedarbā un lauka malā „palicis brīvs”. Mani vilina un mulsina lezbiešu pāra vai trijotnes brīvība, jā, ar diviem, sacīt, noteikumiem: viņām tad jābūt smukām un saprātīgās robežās arī jaunām. Taču būdams gluži instinktīvā, ģenētiskā līmenī homofobs, es norobežojos no geju pāra brīvības. Nu, vai man jātaisnojas? Jā, šorīt jau taisnojos kolēģei, kura bij izlasījusi manu uzmetumu. Jo, jo – vai es drīkstu un gribu vērtēt da lemt Sokrata paša vietā? Un kurš gan novilcis robežu starp divu prātu savstarpējo apbrīnu, starp skolnieka jūsmu par savu skolotāju – un iemilēšanos? Tā man iet ar to brīvību: kā pa brikšņiem. Ja var sarunāt – netiesājiet bargi.

2016

Savus pierakstus Uldis Bērziņš nolasīja Žaņa Lipkes Memoriālā muzejā, Ķīpsalā (2016.16.VI), atmiņu cikla ietvaros par to, kā Padomju Savienības okupācijas laikā literātam bija iespējams saglabāt iekšējo radošo brīvību.

Uldis Bērziņš

IEDZEJOT ALVĀ

Jūs to zināt no rakstiem, bet man pie glāzītes stāstījis brīnīgais Juris Kronbergs, svinīgais Uģis Bērziņš, minīgais Pāvils Johansons. Zviedrijā visu varēja dabūt, vienalga, Sodomam uz to brīdi nebijis kārtīgas rakstāmašīnas. Latviešu lasītāju papildnam, un nagi niez uzrunāt, tak nebijis ne korektora, ne redaktora; bet puisis ir mācījies burtliča amatā. Elļaini ož, tveicīgi uzēlš lempīgās valodu stelles, spied nu taustus, karstā alva lai čūkst vēja dūdās. Slikti, ja dzejnieks kļūdās – sacietēs neizlabots. Tā viņš Zviedrijā kādu laiku i dzejojis, i tulkojis.

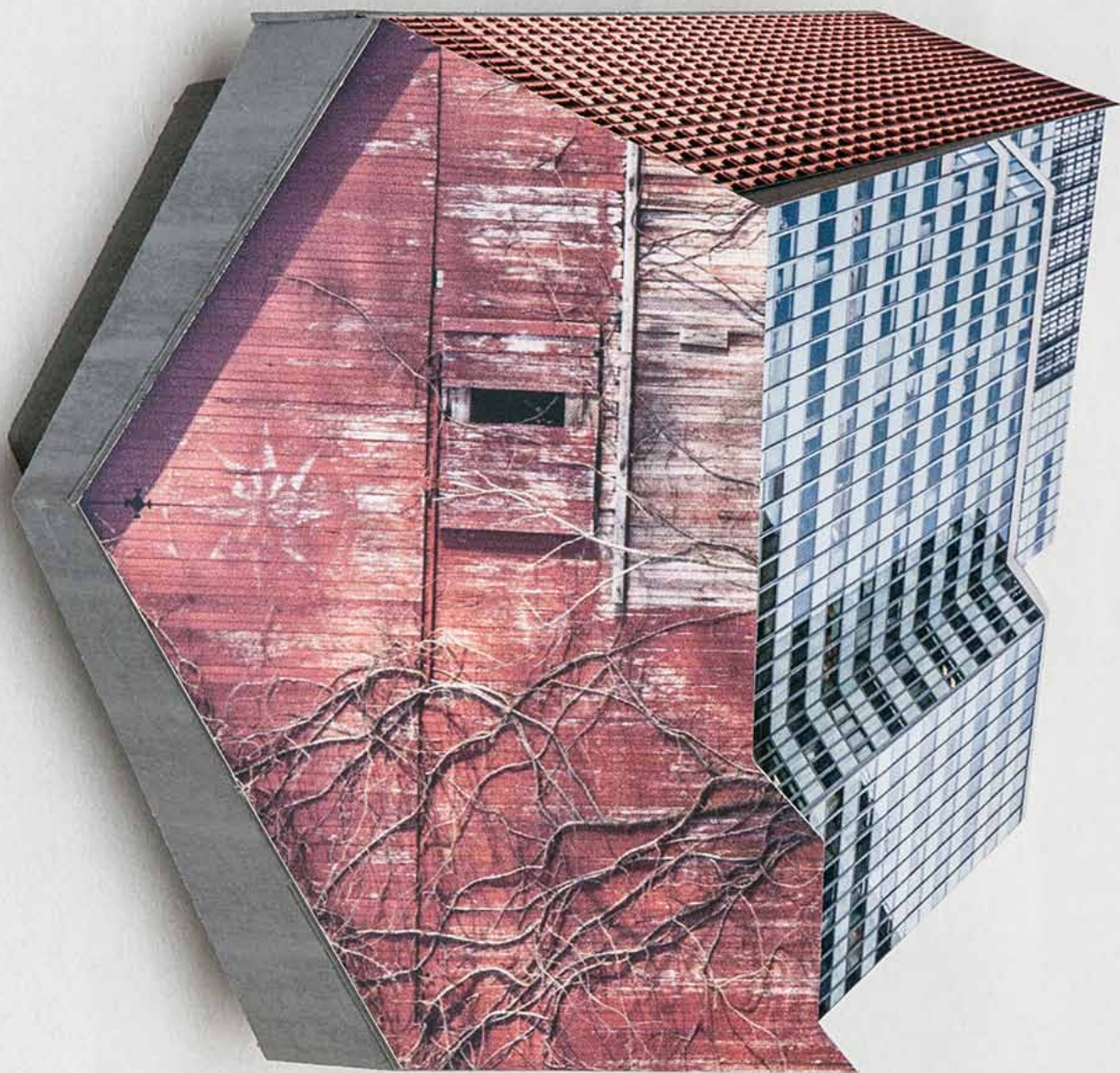
Nākamā epizode. Vai bij liela gudrība, meklēt Jaunajā pasaulē dzimto Itaku. Garam jau roka gaŗa. Kādu tik vietvārdu turienes kartēs: Tēbas, Atēnas, Kartāga, Roma, Parīze, Garezers. Uz vienas no lapiņām iedomāts rakstīts: „Sieniet mani pie masta! Jo vasks ir iztecējis...” Ko viņš dabūja dzirdēt tanī reizē? Cieši saistīts, plātīja mēmo muti un izkļiedza pavēles kurliem. Vēlāk, jau Itakā uzrakstīs – a kas ticēs? Nav tak sistēmas! I leksikas pietrūkst.

Bet viņš noticēja. Tik pasmīn un tic vien tālāk. Svina parole, neatkodu kods bij sirēnu ▶

Dzintars Sodums

JG arhīvs nr. 34, 1962

Krista Svalbonas. *Migrants 10*. 2016. Pie kartona piestiprināts alumīnija (*Dibond*) panelis ar uv izdrucku. 17,8 x 22,8 x 10,2cm.

Autores foto

Skat. Lindas Treijas rakstu 46. lpp.

Ilze Lāce-Verhaeghe

ŽANIS

(no cikla *Valonijas stāsti*)

Jebkura sakritība ar reālām personām un situācijām ir pilnīgi nejauša.

Valriekstkoks nenovēršami šķēlās pušu – izsūcis spēku vai visai dārza zemei, pats no negausības viducī iepuvis. Žanis Blieķēns, nekad neredzētā Teodora dēls, nostājies tīkamajā plato lapu pavēnī, vienu roku sānos iespiedis, ar otru braucija savu ne tik tīkamo, jo paprāvo vēderu, un prātoja, ko viņam tagad kā godprātīgam pilsonim pienāktos da-

-
- ▶ dziesmās, nu drīkst melot! Viņš slēdz vaļā seifus un gēnu dimantus nozog. Visbagātākais latvju literāts – kad būs pašiem brist asinsselgā, tad redzēsiet, dāsns kā Zālamans tur micās vīrs, kurš izlikās nelga.

Audzinašanas augļi, apgaismes laikmeta spaidi! Katrā mums cīnās divi, mūžība cīnās ar mirkli; prasiet Gētem. Ar mūžību gudrs tiks galā agri vai vēl, kurpretim mirkli mēs iemīlamies. Kugabiedri, jums nenāksies šoreiz gurdeno sirdi sasiet. Citā klasikā iebrien kā mākulī zilā, tur varēs apjaust mūžību, sāl um ikš kilā. Ir tāda vieta, kur putns Daugavu racis. Tamdēļ cars jau Pēteris braslam uzlicis acis. Tev kripatā uzkrāts – kur grāb, tur drīz iesāk vizēt. Tu spēj taranēt ģeogrāfiju, nomirstot semantizēt.

Beigās gribas vēl atgriezties pie burtliča motīva, pie tām agrajām romantiskajām dienām un naktīm zviedru krastā. Ne tev cenzūras. Nuja, ne tev korektora, ne redaktora, teksts tik tāds mutulis galvā. Spied apdomīgi uz taustiem – aizgāja alvā. Salikums spurguļo, virzās – lasiet! Ja miegsiet ciet acis, jums sadursies dirsās.

2016

Uldis Bērziņš tekstu „Ieejot alvā” teica Ikšķiles Tautas namā, saņemot Dzintara Soduma balvu par atdzejotajām senislandiešu *Eddas dziesmām* (skat. JG284).

rīt. Ziņot municipalitātei un prasīt, lai atsūta kādu, kas koku nozāgēs, sadalīs gabalos un aizvedīs uz izgāztuvi? Būs dārgi. Šajā pasaules malā katra mazākā roku kustība ir zelta vērtē. Turklāt būs vēl krietni jānopūlas, lai pierādītu, ka iepuvušais koks patiešām var sašķelties un uzgāzties kādam uz galvas. Palūgt, lai kāds vīriešdarbos izveicīgāks kaimiņš nozāgē pa kluso? Ar pāris pudelēm viņa tad pietiktu. Mjā, bet labumguvēji var nosūdzēt, un kas zina, municipalitāte vēl uzliks bezmaksas naudassodu.

Par labumguvējiem Žanis sauca daudz bērnu ģimeni no ielas pretējās puses – gan lielie, gan mazie Libotēni čakli vāca itin prāvo riekstu ražu, kas lielākoties sabira nevis Blieķēna dārzā, bet uz ietves. Un nesmādēja arī Žaņa vecās mēbeles un citas grabažas. Pietika izlikt uz ietves – un brauciens uz konteineru parku bija aiztaupīts. Bet tā viņu pustrakā meita, kas katru dienu stundām staigā pa kvartālu un tēlo, ka runā pa mobilo telefonu, tā jau visu redz, kas apkārtējās mājās notiek. Par jocīgās skuķes tēlošanu Žanis bija uzzinājis, reiz paužot kādai kaimiņienei aizkaitinājumu par nemītīgo vārdu plūsmu, kas te attālinājās, te no otras puses atkal bija klāt. Šiverīgā smaildegune Marī, Lavranžu ciema ziņnese, uzreiz pilnām mutēm zināja stāstīt, ka telefons īstenībā tāds apvalks vien ir – Libotēni, kas pārtiek no bērnu pabalstiem, tak nespētu rēķinu apmaksāt. Bet, ja Žannai ļauj šitā divas trīs stundas izrunāties, norimstot pastāvīgais nemiers un varot iztikt bez tabletēm.

No pārāk intensīvas domāšanas Blieķēnam pakrūtē sāka tā kā spiest, kā smelgt, un viņš pieņēma visnotaļ nevēlami lēmumu – domāt par to rīt. Jo tovakar bija kāds cits akmens no sirds (vai pakrūtes) jānoveļ.

Dārza krokodilkurpēs aizšļūcis līdz saules gultai, Žanis iezvila tajā ar tik smagnēju labpatiku, ka tīkkoks savienojumu vietās palaida izbīļa brīkšķi. Ar ierastu kustību pamēģināja iespraust saulesbrilles vairs neesošajā melno matu mežā, samierinājās un nostutēja brilles nedaudz vīrs pieres. Nudien, matu Žanim vairs nebija, jo tās paliekas pakausī, kaut apslēpa tauku krociņas, tomēr piešķīra viņam tipiska lūzera paskatu, un tāpēc tika ik pa laikam rūpīgi noskūtas. Jo pašvērtējumā Žanis neko īpaši zaudētu neatrada.

Jā, jā – kādreiz viņu dēvēja par „latviešu prozas jauno cerību”, jo tolaik, kad visi slēpa, apkaroja vai kultivēja savas un citu bailes, Blieķēns bija iemanījies par to rakstīt eleganti, asprātīgi un, galvenais, cenzoriem nesaprotamā valodā. Laiki mainījās, elegances vietā modē nāca uz drosmi pretendējošas jēlības, un Žanis pamazām aprada ar jaunu titulu, uz kopēja alkohola patēriņa balstītā preses kalpu labvēlībā pamazām pārtopot par „pazīstamo publicistu”, jo pa druskai niekājās ar avīzrakstiem, un tad... diez vai dzimtenē kāds viņu vispār vairs atceras.

Kā ne! Pirms dažiem gadiem Žanis nīka kantorī kopā ar veselu baru eirocensoņu, līdztekus vēl dažiem sava dzimuma eksemplāriem pūloties noturēt vīrišķo laivu mūžam no-raizējušos māmiņu, daudzdiplomu vecmeitu un blondu, seksīgu pamparzaķu strau-mē. Pirmās Žanim neizprotamu iemeslu dēļ to vien darīja kā vairoja raizes, tas ir, cilvēci, otrās ar skābeniem *politesse*¹ smaidiņiem bija eiropiskas iecietības vārdā spiestas samierināties ar valodnieciski nemākulīgajām dūkulītēm minibruncišos, kam viņu nodaļas priekšnieks, vecais dāņu izvirtulis Pērs-sons, tā vien lūkoja pieķert pie dupša. Pē-dējās gan pamazām kļuva vai nu par māmiņām vai vecmeitām, attīstība mundri ritēja pa apli. Palaikam tomēr uzšvirkstēja profes-ionāli konflikti, un tad par šķīrējtiesnesi ne-reti acināja valodas meistarū Blieķēnu. Kāds aizrautīgs avīznieks tolaik bija iegavilējies, ka pie Dižā Saieta dokumentu tekstiem latviešu valodā strādājot labākie no labākajiem, arī rakstnieks Blieķēns esot tam upurējis savu radošo darbību.

Toreiz Žani tas bija vareni uzjautrinājis. Reizi mēnesī ieraugot algas ciparu – piecu, sešu prozgrāmatiņu honorāra apmērā, viņš nebūt neraudāja par zaudēto saikni ar manierīgo skribelēšanu, kā pats tagad vērtēja savu jaunības vaļasprieku. Un bēres tam arī bija godam nodzertas – neilgi pirms emigrēšanas uz Kūziku pilsētu Žanis bija datorā sagramstījis pusduci vēl npublicētu stāstu un piedāvājis tos apgādam, kur šad tad piehāltūrēja, pārtulkodams kādu krimiķi. Apgāda galvenā redaktore, kādreiz krietna čome-ne, bet nu pārtapusī par blazētu darījumdāmu, paskatījās uz Žani ar neviltotu riebumu, seju saviebusī tā, it kā viņš tai bāztu ausī slie-

ku. „Īsos stāstus neviens vairs nelasa. Pat O. Henri krājums pelē noliktavā neizpirkts.”

Tāda bija bērū runa, pēc kuras atlika vien slāt uz „Balto liliju”, īstenu padomijas laiku ūķi, kas no čipsu un burgeru uzvaras gājienu bija patvēries vecpilsētā. Un tajā dzertūzītī bēdas slīcināt vēl aizvien varēja tā, pa sirsnīgo – ar pārsimtsgramiem šņabja norasojušā karafītē un prāvām ķilavmaizēm.

Jā, tā tas bija, pirms Žanis strauji sāka tuvo-ties galīgās izdegšanas bezdibenim. Pēdējā brīdī kā glābiņš nāca iespēja lielākoties strādāt tā saukto teledarbu mājās. Ar vēliem rī-tiem un vēlām naktīm – kā bija ierasts jau-nībssdienās dzimtenē.

Iekārtojies saules gultā ērtāk, Blieķēns pievē-ra acis un nodevās snaudulīgai apcerei. Nē, viņš ar savu dzīvi bija ļoti apmierināts. Dau-dzi ērkšķi, kas plosīja viņu vēl pirms gadiem piecpadsmit, nekādas sāpes vairs nodarīt nespēja. Nekādās neirastēnijas, depresijas un mazvērtības kompleksā bedrēs viņu vairs iegrušt nevarēja. Un no vienatnības viņš ne-cieta. Žanis Blieķēns to beidzot izbaudīja – kā saldējumu pēc ilgas rindā stāvēšanas.

Tēva Žanim nebija. Nē, kāds jau pie viņa ra-dīšanas tapa piedalījies, kaut vai tas pats Teodors, kura vārdu māte bija likusi ierakstīt Žaņa dzimšanas apliecībā. Viņš pats turēja aizdomās kādu „skatuves dēļu arāju”, kura jaunības bildēs Blieķēns saskatīja līdzību ar sevi – un tas jau būtu tikai loģiski, jo izrā-žu apskatniecei Aisedorai Blieķēnai nekādas privātās dzīves ārpus teātra nebija. Kad Žanis bija gana nobriedis, lai uzdotu mātei tie-šu jautājumu par savu autoru, viņa to atsvieda atpakaļ ar nevērīgu mazās, patuklās plaukstas mājienu un bieži lietoto „tas nav sarunas vērts”.

Bērnībā Žanim, protams, gribējās, lai arī viņam vakaros uz bērnudārzu pakaļ nāktu tēvs. Bet tagad bija labi, kā ir. Vismaz neviens *al-kašs* ar izkurtējušu ģīmi pabalstu no dēla ne-paģērēja. Un Žanis jau sen bija sapratis, ka vārds „Teodors” pēcdzemību satraukumos gluži vienkārši atvasināts no „Aisedoras”.

Un arī pret Aisedoru Žanim nekādu preten-ziju nebija – izglītība un kultūra, ar ko māte viņu bija dāsni barojusi un ko dēls bija ņē-mis pretī gan labprātīgi, gan piespiedu kār-tā, ļāva distancēties no nepatīkamām parā-

¹ pieklājība – franču val.

dībām un vēsturisko notikumu dzirnās palikt nesamaltam.

Saulesgulta atkal paklusi noskripšķēja, kājgalī kāds tusnija, ņurdēja un rosījās, līdz Žanis ar vieglu nopūtu pratās un pavirzīja kājas vairāk uz zvilnekļa otru malu. Tā bija Emma B., Žaņa izputējušās laulības mantojums. „Ja gribi žiguli, tev jāņem arī Emma, es ar to izlaisto suni neķēpāšos,” Lida, kā parasti, bija ļoti lietišķa. Skata pēc mazliet paīņņojies, Žanis piekrita, jo braucamajam bija paguvjis piekerties. Negribēja pats sev atzīties, bet laikam jau drusku arī melnajai taksei ar neciešamo raksturu. Jo vāga vērtību drīz vien sabradāja lietotie vācu autiņi, kas kā krustnešu ordas gāzās iekšā dzintarzemē, padarot žigulīti tikpat neiederīgu kā čuguna radiatoru eiroremontā. Tomēr Žanis nebūt nejutās kā upuri nesdams. Ja neņēma nopietni sunes vokālās izpausmes, Emma B. nebūt nebija slikta dzīves draudzene – divreiz dienā izveda Žani pastaigā, bet naktīs klusa kā pelīte gulēja gultas kājgalī.

Blieķēnu allaž bija uzjautrinājusi Lidas nesapratne par taksenei doto vārdu. Kad kucēns, neapdomīga draugu dāvana bezbērnu pārim, ar tramīgu dīdīšanos un žēlabainu sūkstišanos bija iekārtojies Blieķēnu ģimenē uz palikšanu, tam bija jādots vārds. Žanis ierosināja nervozu lutekli nosaukt par Emmu B. „Jā, gandrīz kā *Bony M!*” bija iesaukusies Lida, priekā, ka vienreiz izdevies atšifrēt intelektuālā vīra asociāciju spēli. Žanis viņai tā arī nekad nepaskaidroja, ka patiesībā bija domājis par Flobēru.

Lida Žani bija savulaik noskatījusi, un bija jāprec, tur neko nevarēja darīt. Jo Lidas papucis bija pie teikšanas, kad vajadzēja izvēlēties kultūrdarboņus, ko sūtīt pie „tautišiem ārzemēs”. Un Žanis bija gandrīz drošs kandidāts – modernists, taču nezāģēja zaru, uz kura pats sēdēja. Vispār jau Lida ar savu mūždien grimēto seju itin labi iederējās bērniņu un jauniņu teātru aizkulisēs pavadījušā Blieķēna priekšstats par sievietes tēlu rakstnieka dzīvē. Tiesa, ievērojis, ka agrās rīta stundās gultā viņam līdzās ir piemīlīga jauna sieviete, kuras vaibstiem un sejas ādai nav ne vainas, Žanis mudināja sievu izbeigt pārmērīgo smiņķēšanos, bet sastapās ar stūrgalvīgu pretestību. Galu galā viņš atmeta ar roku – katrs slēpjas no realitātes kā prot.

Nezināmu iemeslu dēļ Blieķēns pāri dīķim tomēr netika. Lida, kādu laiku papriecājusies par iespēju kopā ar vīramāti pasēdēt pēc labiem preses vārdiem alkstošu aktieru kompānijā, pamazām pievīlās cerībās uz vīra slavas saulīti, bet pa īstam saduga, sapratusi, ka Žanis nav gana apsviedīgs, lai nokamptu pietiekami lielu gabalu no grūstošās lielvalsts pīrāga. Lidas papucis, kas pieminētājā kampšanā kautrējies nebija, nopirka meitai skaistumkopšanas salonu. Žanis kādu laiku ļāva sevi pazemot, izlūgdamies sīknaudu dienišķajai kafijai, bet tad sasparojās un uz svešvalodu zināšanu rumaka ieauļoja labi apmaksātā projektā, kas ļāva bez lielām sāpēm segt laulības šķiršanas un dzīvesvietas maiņas izdevumus. Un izrādījās tomēr pietiekami apķērīgs, lai nenokavētu vienu no pirmajiem, ar labākas dzīves tīkotājiem ne pārāk pieblīvētajiem vilcieniem uz fritēto kartupeļu karaļvalsti. Tīkotājus, kuru rindas vēlāk ģeometriskā progresijā savairoja lielā dimba, tolaik no karaļvalsts vēl atturēja svešā, grūtā un dzimtenē ne pārāk populārā vietējo valoda. Žanis domās pakniksēja Aisedorai – bērniībā nīstās valodas privātstundas atmaksājās ar uzviju. Nē, nu bija jau grūti arī viņam, pagāja labs laiks, iekams to krāčaino valodas upi viņa ausis sāka uztvert kā atsevišķu dešīņu virtēni, bet vismaz darba līgumu Žanis, vārdnīcu blakus turot, varēja izlasīt.

Pateicībā par dāsno atalgojumu Blieķēns jaunajā darbā metās ar īstenu dzimtcilvēka degsmi. Par pirmo algu viņš nopirka *Parker* pildspalvu. Un izmantoja to tikai vienu reizi – kad vajadzēja parakstīt kaut kādus papīrus par mātes kapavietu. Pildspalva palika uz kapu kantora darbinieces rakstāmgalda, bet Žanis tur nekad vairs neatgriezās. Iespējams, ka apskrapstējušās mēbeles un vēl no ģen-seka laikiem saglabājusies tintes smaka pārlietu aizskāra viņa estētiskās jūtas. Jo tā jau nebija, ka vērtīgā manta būtu gājusi zudībā dēļ pārmērīgas bēdu nastas. Blieķēns tencināja likteni, varētu sacīt, ka pat jutās atvieglots – mātei bija izdevies šķirties no dzīves ātri un nesāpīgi, turklāt svaigi frizētai (plāvējai bija labpaticis ierasties tieši kādas pirmizrādes priekšvakarā), nevis pārtapt par slimības gultā sasmirdušu, čokurā sarautu sāpju kunkuli.

Darbs, pārslodzei neritmiski mijoties ar bezdarbību, pamazām rubināja Žaņa paša

veselību. Un laiks bija pārtapis taksometra rēķina skaitītājā. Iesākumā vēl izrādījās zināmu interesi par viegli apvītušajām, bet labi koptajām un viņa vecuma grupai atbilstīgajām kolēģēm, Blieķēns rezignēti samierinājās ar to, ka šī dzīves joma no reiz tik spraunā ugunsкура pāriet nīkulīgā gruzdēšanā. Šad tad viņš aiz pieklājības vēl izšāva kādu šarmantu divdomību, bet juta, ka nav vairs agrākās piekrišanas. Turklāt vecīgās, sākotnēji pēc rietumdzīves labumiem izslāpušās draiskules, attapušās, ka skapī pēkšņi sāk uzrasties divi identiski lielzīmola zābaku pāri, bija metušās ceļošanas neprātā uz tādiem pasaulē nostūriem, kas uzdzina Blieķēnam skuras. Moskīti, tropu lietus un bezgarantijas dzera mais ūdens nebija Žaņa „tējas kaps”². Vecās Eiropas kultūrgodība, kaut drusku sastāvējusies, viņa sirdij bija daudz tuvāka. Pa Parīzes un Londonas ielām Žanis Blieķēns peldēja kā klimpa buljonā, izliekoties nemanām, ka pūlis pie Silvijai Bīcai reiz piederējušās grāmatnīcas šo vietu dara līdzīgu kādam Marokas tirgus placim.

Ai, tas „tējas kaps” un „kūkas miers”³, to viņam iemācīja Arvedīņš, trauslais, asprātīgais pārdiķietis, kam Žanis neliedza savu koleģiālo labvēlību un bija ļāvis pietuvināties arī ārpus darba attiecībām. Jo Arvedīņš bija pietiekami smalkjūtīgs, lai netraucētu Blieķēna vienatnībai, un arī gana interesants sarunbiedrs, lai kļiedētu viņa vientulību.

Kā viņi mētāja opiņjāņus⁴, mēreni iemalkojot pa glāzei smalkas dziras, viens otru atkarībā no sarunas temata (un izdzerto glāžu skaita) dēvēdami vai nu par eskvairiem, vai emerētājiem Labrenču ciema arhibīskapiem! Vienīgā nelaime bija tā, ka anekdotes no „armēņu radio” repertuāra vai Čapajeva dzīves Arvedīņš gan noklausījās, mulsi smaidīdams, bet bija skaidri redzams – nesaprot.

Diemžēl simpātiskā kolēģa mātes valoda bija iekonservējusies ulmaņlaikos un pārlieku saļaukusies ar, Žaņaprāt, diezgan oriģināliem pārcēlumiem no kādreizējās mītnes zemes valodas. Ierēdņu konkursu nabaga puisis neizturēja, nācās no latvieša atkal pārtapt par angļvalodīgo un pieņemt citu darbu kādā

² *cup of tea* (izteiciens angļu val., mana interešu joma vai tml.)

³ *piece of cake* (sīkums – angļu val.)

⁴ *opinion* (viedoklis angļu val.)

par notāru un zobārstu paradīzi dēvētā mazvalstiņā.

Atvadu vakarā Arvedīņš sadūšojās un ielika galvu Žanim klēpī. Blieķēns sastinga un zibenīgi domāja, iespējām švirkstot pa galvu kā celofāna dzirnaviņšpārniem maija vējā.

Varbūt?

Nē, tomēr ne. Kāpēc gan? Tie paši vēži, tikai citā kulītē. Iesaucies „kritušiem varoņiem mūžīga slava”, Žanis pārvērtā šo epizodi jokā, kuru ar augstu inteligenci apveltītais svešatnes tautietis acumirkli saprata, pārtvēra, un abi ar *glanci* izvingroja no kuteliģā stāvokļa.

Pirmajos atšķirtības mēnešos bijušie kolēģi pārmija draiskām vārdu spēlēm pārbagātas e-pasta vēstulītes, bet tad sarakste pamazām kaut kā apsīka. Tandēms „pusezis” un „tirezis”⁵, kā viņus mēdza dēvēt dzēlīgās kolēģes, pārbaudi ar attālumu neizturēja.

Žanis bija nācis pie secinājuma, ka vislabāk ir dzīvi iedalīt posmos, kas sākas un beidzas, nevis nemitīgi staipīt līdzī visu biogrāfiju kā pelēku, lipīgu auzu novārījumu.

Emma B. gultas kājgalī smagi nopūtās. Žanis, atgriezies no atvaļinājuma un pārvedis kaprīzo dāmu no suņu viesnīcas, kas bija iekārtota vecā krogus ēkā netālu no Napoleona pēdējās kaujasvietas, pamanīja, ka taksene pievelk kreiso pakaļkāju, ik pa brīdim steberēdama trīskājīgi. Un kopš kāda laika viņas iecienītais divāna stūris bija sācis nepatīkami dvakot. Žanis nevarēja vārdos noformulēt, ko viņam šī smaka atgādina. Tā uzdzina skumjas un nelāgas priekšnojautas. Vizīte pie veterinārārsta tika no dienas uz dienu atlikta, aizbildinoties ar pārlieko karstumu. Bet tagad vilcināties vairs nevarēja, tās nebija Emmas B. parastās kaprīzes, sunīte nepārprotami cieta sāpes.

Ārsta apmeklējums bija pieteikts uz vakarpusi, kad kļūs vēsāks. Un nu jau „saulīte posās uz riešanu”, kā mēdza teikt Arvedīņš.

Emma B., vienmēr līksma līdzbraucēja, vakarā iespītējās un ne par ko negribēja ierīkētīties uz zemšasiju merša pakaļējā sēdekļa. Žanim bija pamatīgi jānopūlas, lai iestūķētu taksenes lunkano augumu kaķim paredzētā

⁵ *Tirez, poussez* – vilkt, grūst (uzraksti uz durvīm franču valodā)

būrī, tai pašā, kurā, neapmierināti īdēdama un rūkdama, Emma B. bija devusies viņam līdzī emigrācijā, pa ceļam ieķerot pirkstā kādam poļu muitniekam, kas par varītēm bija gribējis Žaņa „rokas bagāžu” dabūt no būra ārā.

Veterināra uzgaidāmā telpa oda pēc sausās suņu barības un dzīvnieciskām bailēm. Emma B. ne brīdi nepalika mierā, gan slēpdamās zem krēsla, gan mēģinot izmaukties no kakla siksnas. Žanis jūta, ka piere noraso, no šķērmās smakas velk uz nelabumu. Un aizvien spēcīgāk viņu pārņēma vēlme arī šo dzīves posmu pasludināt par pabeigtu.

„Varam jau operēt, izredžu nav daudz, bet varbūt, ka izdodas,” teica veterinārārsti, rentgenattēlā pielicis pirkstu tai vietai Emmas B. pakalķājā, kur vajadzēja būt kaulam. Bet nebija. Tā vietā balts izplūdis plankums. Ārsts, pavecs kungs, iecietīgi gaidīja suņa īpašnieka atbildi, kaut patiesībā to jau zināja. Ja izmisīgie vārdi „glābiet manu sunīti” nebija atskanējuši uzreiz, pēc pārdomu mirkļa absolūtais vairākums īpašnieku izšķīrās par labu personiskajām ērtībām.

Atgriezies mājās, Žanis pie vārtiņiem knibinājās ap slēdzeni, tai paša rokā neveikli turēdams Emmas B. kakla siksnu ar pavadiņu, jo otra roka bija aizņemta ar būri. Muļķis, to visu taču varēja atstāt klīnikas pagalmā pie atkritumu tvertnes, Blieķēns domās sevi nolamāja. Ar acu kaktiņu pamanīja tuvojamies Marī un saprata, ka neizsprukt. „Jā, neglābjami slima, veterinārārsti citu iespēju nepiedāvāja,” nomurmināja Žanis un, jau iešmaucis pagalmā, pa ausu galam dzirdēja, ka Žannai pēc kārtējās „telefonpastaigas” esot uznākusi dusmu lēkme, jo nevarējusi iekļūt mājā – durvis bijušas aizslēgtas, un visi taču zina, ka Libotēniem uz astoņiem cilvēkiem ir tikai viena atslēga, un tad nu Žanna izsitusi logu, bet kaimiņi izsaukuši policiju, domādami, ka uzdarbojas kāds zaglis.

Lai tai dullītei labi klājas, nodomāja Blieķēns, būs vismaz novērsusi uzmanību no manas sunenes pārcelšanās uz laimīgākiem rejamlaukiem. Aizdomas, ka viņš varētu nebūt izrādījis pietiekamu entuziasmu Emmas B. ārstēšanai, šai zemē, kur mazsuniši bija bez maz svētu lopiņu statusā, varēja dzemdināt kaimiņu nicinājumu. Un kas tad to valriekstu cirtis vai zālīti viņa pagalmā nopļaus?

Ienācis mājā, Žanis palika stāvam starp dzīvojamo istabu un virtuvi, nespēdams izšķirties – vispirms iemest suņa pavadu atkritumu tvertnē vai uzreiz ieliet sev kaut ko stiprāku par vīnu. Izlēmis par labu pēdējam, viņš nometa pavadu zemē un piegāja pie krāmu tirgū pirktās municijas kastes, kas bija ar lietišķu izdomu pārveidota par dzērienu glabātuvī.

Konjaka nebija, šņabi negribējās. Amareto pudeles dibenā vēl kāda šļuka skalinājās. Mandeļu liķieris bija saldens, bet arī pietiekami nikns.

Ielēja. Iedzēra.

Un sāka rīstīties.

Žaņa mutē bija sabiruši izdzisuša ugunsкура pelni. Viskijs. Pieskrējis pie izlietnes, viņš izspļāva brūngano glumekli. Nu, kā tad. Viskiju dzēra tikai Arvedīņš. Un pēdējoreiz bija paņēmis savu mēriņu līdzī no mājām, ielietu tukšā amareto pudelē.

Vīrieša patuklie vaigi iekvēlojās kā magones Francijas pļavās. Žanis jūta, ka rūpīgi piekoptā stāvēšana savas patības durvis, nelaižot nevajadzīgus emociju sātanus iekšā, teju ir gatava viņu nodot.

Blieķēns piepeši bija aptvēris, kādai ļaužu kategorijai pieder. Viņš bija bārenis. Un viņa bārenībai bija pelnu garša.

Pakrūtē atkal iedūra. Mierīgi, tā ir tikai hiperventilācija. Ielopot, aizturēt elpu, lēnam izelpot.

Palika labāk.

Žanis Blieķēns, nekad neredzētā Teodora dēls, rūpīgi izskaloja muti. Izslējās, ar īkšķi un rādītājpirkstu paberzēja acu kaktiņus, un piegājis pie ledusskapja, izņēma *foie gras*⁶ vakariņu tiesai.

Ilze Lāce-Verhaeghe beigusī LU Juridisko fakultāti, strādājusi par redaktori apgādos „Liesma” un „Avots”, tulkojusi vairāk nekā 50 angļu un amerikāņu autoru darbus, Rakstnieku Savienības biedre, no 2002. gada dzīvo un strādā Beļģijā, kur ir lingviste Eiropas Savienības Padomē. Pēdējā laika publikācijas – eseja par Pēteri Brūveri žurnālā *Tirraksts*, stāsts „Kartupeļi un ķīpalas” žurnālā *Latvju Teksti*.

⁶ *Foie gras* – ļoti trekna piļu aknu pastēte (franču val.)

Vitauts Vito Sīmanis. *Dzirnavas* #3. 1987. Akrils uz audekla. 111 x 96 cm

Skat. Lindas Treijas rakstu 46. lpp.

Gleznas oriģināls Latviešu centrā „Garezers” (Mičiganā, ASV) Kinklāva mākslas galerijas fondos

Rita Laima Bērziņa

ELLES KĒĶIS

PERPETUUM MOBILE JEBŠU TILTS STARP PAGĀTNI UN NĀKOTNI, ZAUDĒTO UN IEGŪTO

Šī sanāksšana apstiprina Hipokrāta aforismu – *ars longa, vita brevis est*. Tā sauktā Elles ķēķa sirds un dvēsele Linards Tauns (dz. 1922) aizgāja mūžībā 1963. gadā, kad man bija tikai trīs gadi, bet viņa un citu ar Elles ķēķi saistīto dzejnieku vārdi un vīzijas turpina savu dzīvi pie tiem, kuri vēlas iepazīties ar viņu vienreizējo pasaules redzējumu. Šo trimdas visspilgtāko rakstnieku darbos II Pasaules karā pazaudētās dzimtenes Latvijas tēli un atmiņu uzplaiskņijumi organiski saaudās kā uz stellēm ar iespaidiem par Jauno pasauli – īpaši dinamisko Ņujorku, kas bija Elles ķēķa garīgās mājas. Šajā trimdas vislabākajā dzejā nebija pliekānas nostalgijas pēc pazaudētās dzimtenes, bet sintēze starp to, kas bijis, un to, kas ir: fantastiska metropole ar pasaules kultūras un iespaidu bagātību un blīvumu. Neaizmirstot savas saknes, šie latviešu „radošie” atvērs jauniem iespaidiem, kas veidoja unikālu perspektīvi. Viņu dzejā ienāca atsaucis uz slaveniem māksliniekiem, mūziķiem, citu tautu rakstniekiem, vienlaikus saglabājot atsauci uz pagātņi un latviskajām saknēm.

Rajons „Hell’s Kitchen” nebija nekāds glaukais un atradās netālu no Ņujorkas autoostas, ko labi iepazīnu jau bērnībā. Kad ar mammu braucām no mājām uz Manhātenu apmeklēt mākslas izstādes un koncertus vai latviešu sarīkojumus, autobusa galapunkts bija Elles ķēķa rajonā, un šis neparastais nosaukums un tā saistība ar mammas draugiem – latviešu rakstniekiem – iespiedies uz visiem laikiem manā apziņā. Skats uz Elles ķēķi pavērās jau no autobusa gaisa tilta. Ostas rajons ar vecajiem, zemajiem īres namiem šķīta nolaists, netīrs, nabadzīgs un nepievilcīgs. Taču pēc mammas stāstītā varēja domāt, ka tur bija notikušas brīnuma lietas. Turpat 41. ielā reiz bija dzīvojis Linards Tauns, iemīļotais dzejnieks, kurš pārāgri šķīries no dzīves. Viņa aprautais mūžs strauji apvijās ar leģendas mirdzumu. Tur latvieši reiz dzīrojot dzejoja un *maldījās līdz rītam pa mazām ielām, kas likās lielas un nebeidzamas* (Gunars Saliņš, „Apmaldīšanās Ņujor-

kā”). Tur reiz dzīvoja bijušās Latvijas mākslinieku kopas Zaļās vārnas Frīdrihs Milts, kurš darināja Tauna grāmatām vākus.

Mamma man stāstīja, kā savā vārdadienā 1959. gada decembrī dejojusi ar Linardu Taunu. Tanī laikā viņa bija stāvoklī... Tātad, es esmu dejojusi ar Linardu Taunu, to pat nenojaušot! Jautāju mammai, kāds bija Linards. *Kā mīļš brālis, sirsnīgs, draudzīgs, kautrīgs, silts...* Reiz pie mammas negaidīti ciemos ieradusies Linards un Gunars Saliņš. *Atveru durvis. Tur ar milzīgu lillīgu ceriņu pušķi stāv Gunars, bet aiz ceriņiem kautrīgi, mīļi smaidīdams – Linards.* Saliņu piemājas dārzā esot bijis liels ceriņkrūms, kā jau tas pienākas latviešiem. Un uz ceriņkrūma mākoņa pie mammas aizlidojuši viņi, kuru iztēle bija lielāka par Ņujorkas debesskrāpjiem.

Tikai vēlāk dzīvē iedomājos, cik liels noteikti bija šoks latviešiem, tādiem kā Linards, pirmoreiz ierodoties pasaules metropolē Ņujorkā. Tās debesskrāpji tikai nedaudz sasauca ar Rīgas vertikālēm – senajiem baznīcas torņiem. Starp šīm pilsētām un vidēm bija maz līdzības. Ko Anniņmuižā audzis puisis Arnolds Mikus Bērzs-Bērziņš jūta, uzsākot dzīvi mutuļojošajā Ņujorkā pie plašās Hudsonas upes? Un citi no Latvijas „izstumtie”? Ņujorka bija gan skaista, gan neglīta, gan pacilājoša, gan nežēlīga. Tajā varēja gan sapņot, gan krist.

Linards Tauns, „Bukinisti”: *Bērnībā / Man pirmā grāmata bija / Man tikko izšķilusies pasaule - / Saules plankums uz sienas, / Suņa mēle pār šūpuli, silķes galva no jūras uz šķīvija, / Pie stīķeņu krūma piesieta vista. Ai jūs, mani pirmie bukinisti! / (...) / Un tad es iegāju pilsētā lielā. / Garām vecu namu logiem kā sējumiem seniem / Es lasīju pilsētas rakstus, / Plīvojošos, guldzošos, - / Jumtos, tiltos un spuldzēs. (...)*

Linards Tauns ieradās Ņujorkā 1950. gada maijā un gadu vēlāk iepazīnās ar Gunaru Saliņu. *Viņu abu un citu jaunās paaudzes latviešu satikšanās kļūst arvien biežākas un liksmākas (...), līdz izveidojas tas neformālais grupējums, kurš pazīstams kā ‘Elles ķēķis’ un kuram tuvāk vai tālāk stāvējuši visi tuvākajā apkaimē dzīvojošie jaunās paaudzes (latviešu) literāti. Sanāksšanas visbiežāk notiek ‘Elles ķēķa’ rajona krodziņos, retāk Tauna mazajā dzīvoklī Manhatenā, 41. ielas 505. namā (Kārlis Vērdiņš, Linards Tauns).*

Piecdesmito gadu beigās Linards un Gunars pārveido savu poētiku, bēgļu nometņu nolēmību un nostalgiju aizstājot ar modernu, daudzveidīgu izteiksmi, kas ļauj arī dzimtenes un pagātnes motīvus izteikt krāšņā, asociatīvā valodā. Arī manas mammiņas dzejā cieši savijas dzimtenes un Ņujorkas kā jaunās dzīves – pasaules – vides motīvi.

Man par šo Elles ķēķa laiku, kas beidzās ar Tauna nāvi, ir tikai nostāsti. Mana mammiņa atceras ciemošanos pie Linarda un skrējieni pa Ņujorku ar Gunaru, lai paspētu uz autobusu un mājām Ņudžersijā, kā iespaidā tapa dzejolis „Ielās bij vētra“: (..) *Sakļāvās iela / mums pāri kā jūra. Gaŗām grima / nami / ar ugunīm / apskāvušies.* Šis, kā arī citi Gunara dzejoļi iespiesti viņa 1967. gada grāmatā *Melnā saule*, kad Linards jau bija aizgājis mūžībā un Elles ķēķa gars bija pārcēlies uz Ņudžersiju pie Saliņiem un uz mūsmāju klusajā, zaļajā Glenridžā. Taču pasaules pilsēta Ņujorka ar tās slaidajiem namu pirkstiem turpināja vilkt šos radošos jauniebraucējus savos valgos, savaldzinot. Ņujorka bija arī dzīva vide daudziem latviešiem. Ņujorkā dzīvoja elegantā dzejniece Aina Kraujiete un viņas vīrs baņķieris Viktors Neimanis. Kraujiete, kura bija studējusi Latvijas Universitātes medicīnas fakultātē, Ņujorkā strādāja vēža pētniecības institūtā, kā arī Kolumbijas un Ņujorkas pilsētas universitātē par elektronmikroskopisti. Ņujorkā dzīvoja gleznotāji Frīdrihs Milts, Rolands Kaņeps, Sigurds

Raksta autore un Gunars Saliņš (1982)

Vīdzirkste un citi latvieši, kuri bija sastopami daudzajos latviešu sarīkojumos. Literatūrkrīķe Irēne Avena strādāja Frika galerijas bibliotēkā; viņas vīrs Voldemārs daudzus gadus strādāja arhitektu birojā Pasaules tirdzniecības centra 57. stāvā. Es pārsteidzoši bieži redzēju pa Ņujorkas ielām planējam indiešu dejas meistari ViĶu Vētru. Mans tēvs strādāja dizaineru birojā pie 5. avēnijas. Turpat netālu Ņujorkas galvenajā bibliotēkā bija satiekams rakstnieks un vēsturnieks Jānis Krēsliņš. Par viņu Gunars Saliņš savā dzejolī „Viņš un mēs” rakstīja:

*Un kamēr mēs cīkstamies
ar melno,
viņš par visu to
nedod ne velna –
paņem sāpes pār plecu
un aiziet.*

un nebēdā par mūsu bēdu.

Jāņa Krēsliņa dzejolī „Rūjenieši Ņujorkā” (*Tomēr es atceros*, 1960) mūsu iemīļotais Ņujorkas prātvēders jūsmoja: *Jā, šodien mēs dzīvojam milzīgā pilsētā, ne jau gluži kā Rūjienā, ne jau gluži kā Rīgā. Mēs dzīvojam Ņujorkā, Ņujorkā brīnišķīgā, brīnišķīgi ņujorcīgā, perpetuum mobiliskā. Rūjenieši Ņujorkā! Mīliet šo pilsētu ar mūžīgo dzīvīgumu, kustību, troksni, dažādību! Ja variet, sēdiet uz debeskrāpju dzegām un priecājaties, ka dzīve Rūjienā jums devusi perspektīves lielu pilsētu saprašanai. (Uzbrauciens Rokefelleru centra*

galotnē maksā vienu dolāru, bērniem pusce-
na.) *Ja kārojiet bērniņas krāsas, smaržas un
garšas – meklējiet! Kas meklē, tas atrod. Šeit
pūpolu pa pilnam, skābu kāpostu gana, rup-
jas maizes klaipu kalniem, ūdenskriņģeļu ve-
zumiem, zeltaini žāvētu Baltijas jūras reņģu
kāliem. Arī meitenes no Ipiķiem, Dīķeriem,
Ķirbeļiem, Naukšēniem, Virķēniem un Idus
var atrast – ja labi meklē (pats vienu atradu
no Naukšēniem).* Smelties pasaules kultūrā,
vienlaikus saglabājot savu unikālo identitā-
ti: tāda bija šo radošo latviešu pieeja dzīvei
trimdā, un Krēsliņa dzejolis īpaši tēlaini savij
kopā šīs divas atšķirīgas vides. Jāpiebilst, ka
bez Jāņa Krēsliņa trāpīgajiem komentāriem,
sprēgājošā intelekta un vīpsnājošā smaida
nebija iedomājams neviens latviešu kultūras
pasākums, un viņš, urķēdamies Latvijas vēs-
turē, piedāvāja svaigu perspektīvu, mudinā-
ja rakties dziļāk un nesamierināties ar stereo-
tipiem un mītiem.

Arī es izjutu Ņujorkas valdzinājumu. Pilsētas
torņi bija redzami no mūsu mājas otrā stā-
va logiem, un Ņujorkā nonācām itin bieži,
jo mammai nepietika ar piepilsētas vienmu-
ļo dzīvi. Viņai bija jāredz jaunākais pasaules
mākslā, un to viņa vēlējās arī mums, viņas
bērniem, parādīt. Kad uzsāku studijas Ņujor-
kā, pilsēta kļuva par daļu no manas ikdienas.
Tani pat laikā, latviskās audzināšanas rezul-
tātā, izjutu pirmo interesi par dzīvo Latviju,
kas, lai gan svešas varas okupēta, palika El-
les ķēķa draugu un domubiedru degpunktā
vienmēr.

Kā bērns es biju kautrīga un uz savu vecāku
un uz viņu draugu – dzejnieku un mākslinie-
ku – sabiedrību bieži noskatījos caur mūsmā-
jas kāpņu margām. Nesen pajautāju mam-
mai, par ko tad īsti šie literāti un mākslinieki
runāja, ciemojoties viens pie otra? Viņa at-
minējās, ka tika lasīta dzeja, apspriests jau-
nākais latviešu kultūrā (kā, piemēram, Ojā-
ra Vācieša novatoriskums Latvijas PSR litera-
tūrā), sprēgāja (latviešiem tipiskā) apcelša-
nās, muldēšana, tika cilātas glāzes un mal-
kots konjaks – tolaik latviešu visiecienītākais
dzēriens, kūpinātas cigaretes (*gaiss vienmēr
bija zils*) un arī reizēm dziedāts. Tika dziedā-
tas gan latviešu tautas dziesmas, gan šlageri,
kas īpaši Gonkam – Gunaram Saliņam – bija
tuvi. Daudzus gadus vēlāk viņa meita Laila
tos ieskaņoja savā diskā *Saskandinot*.

Mūsmājās arī tika dejots, un mamma atce-
ras, ka kāds no maniem brāļiem, kurš sēdējis
pagrabā, reiz dusmīgi viņai pārmetis – *jūs
tā kā ziloni!* Viņš, protams, nika pagrabā pie
televizora. Jā, šo dejošanu gan atceros, kā
arī mūziku, pie kuras šie letiņi dejoja mūsu
mājā: Niģērijas Olatundži *Drums of Passion*,
Grieķijas Mikisa Teodorakisa dziesmas un
instrumentālie gabali, Brazīlijas *Mango San-
tamaría*... Pēc daudziem gadu desmitiem
noklausoties vēlreiz šos ierakstus, man acu
priekšā nostājas latviešu zilo dūmu dzīru
skats mūsmājas dzīvojamā istabā. Un tas
bija labi un skaisti!

Šis divu kultūru saliedējums, kā izrādās,
mani dziļi iespaidoja, un kad es kā jauna
trimdas latvieta devos pirmoreiz uz tēvze-
mi 1980. gadā, mana ceļamaize un garīgais
lādiņš bija nevien Ņujorkas pilsētas enerģi-
ja, košums un daudzveidība, bet arī vecāku
draugu gaišums, kosmopolītisms un latvis-
kums, kas nebija pretrunā viens ar otru, un
Gunara Saliņa iespaidi par padomju okupēto
Latviju pēc dzimtenes apmeklējuma. Atce-
ros, kā mēs svinējām viņa 1979. gada lielis-
ko grāmatu *Satikšanās*: Saliņu māja bija pil-
na ciemiņu, apsveicēju, trimdas gaišo galvu,
„ticības atjaunotāju”. Arī šī grāmata papildī-
nāja manas spējas atpazīt, nojaust un izjust
Latvijas traģiskos notikumus un kultūras un
apziņas telpu. Jānis Andrupis, recenzējot *Sa-
tikšanās*, rakstīja: *Ejot pa dzimtenes pilsētas
ielām, dzejnieks sajūt divi Rīgas:...* „Tā viena
ar mīlīgu, ar senu laiku bruģi,... tā otra – ar
bailēm.” (45.) *Tallinā šķiet, ka baloži dudina
krieviski* (41.) un „*pa Rīgas ielām skrien suns,
krieviski riedams.*” (49.) (Jānis Andrupis.
„*Gunars Saliņš. Satikšanās*”. JG:133, 1981).
Satikšanās bija tilts uz to pazaudēto pasauli,
pēc kuras tiecās trimdinieki, bet pasaule tilta
otrā galā nebija tā, ko viņi atminējās; tā bija
nebrīva, svešas varas sagandēta vide.

Elles ķēķa turpinājumam pieskaitāmi arī
gleznotāji: fantastiski radošā, temperamenti-
gā, patriotiskā Daina Dagnija; smalkais ab-
straktais ekspresionists Sigurds Vīdzirkste;
Rolands Kaņeps, kura patiesi šaurajā dzīvok-
lī netālu no Ņujorkas Metropolitena muze-
ja dažas gleznas karājās pie griestiem; mans
tēvs Ilmārs Rumpēters, kurš nevien glezno-
ja, bet veidoja daudzus interesantus vākus
trimdas lieliskajam kultūras izdevumam *Jau-
nā Gaita* un grāmatām. 1980. gada rudenī
klaiņojot pa Latvijas Etnogrāfisko brīvdabas

muzeju un fotografējot, ar sajūsmu atpazina Voldemāra Avena durvju sērijas avotu. Tā vien šķita, ka manu vecāku draugi un trimdas latviešu sabiedrības entuziasti bija dzīvais tilts, kas savienoja mūs ASV un citur dzimušos ar senču zemi.

Linardam Taunam un Gunaram Saliņam bija vairākas mūzas, un viena no tām bija Mudīte Austriņa – piebaldzēna un rakstnieka Antona Austriņa meita un Kārļa Skalbes krustmeita. Kad 1978. gadā Imants Ziedonis viesojās Ņujorkā, Mudīte turējās viņam cieši līdzās. Lielā mērā pateicoties Imanta Ziedoņa draudzībai ar manu mammu, pavērs mans ceļš uz tēvzemi 1980. gadā.

1982. gada rudenī braucu divas dienas nedēļā uz Astoriju Ņujorkas Kvīnsā pieskatīt Mudītes māti (Antona Austriņa atraitni). Toreiz Mudīte dzīvoja līdzī maniem plāniem braukt atkal uz Latviju un īsi pirms prombraukšanas iedeva man līdzī *Dienvīdamerikas sauli*, ko nodot Imantam Ziedonim. Vēlāk Mudītes pasaules ceļojumos iegūtās saules nonāca viņas tēva mājās Kaikašos Piebalgā. Bet es tad jau dzīvoju Latvijā, un, mērojot ceļu no Rīgas uz Vecpiebalgu, vienmēr sanāca braukt garām Kaikašiem. Mudītes krusttēva latviešu pasaku ķēniņa Kārļa Skalbes dzimtās mājas Incēnus un skaisto vasarnīcu Saulrietus iepazīnu savos Piebalgas gados. No Saulrietu kalna pavērs skats uz Vidzemes plūstošo ainavu: man toreiz šķita, ka neredzams tilts liecās prom no Piebalgas uz rietumiem – pāri Latvijai, Eiropai un okeānam uz Ņujorku.

No Gunara Saliņa dzejoļa „Lidojums”, kas veltīts „Elles ķēķa mūzai – pasaku ķēniņa krustmeitai”: *Ar spējo dzejnieku kāšā smailē / žigli laidāmieš atpakaļ laikā, / žigli, tik žigli un maigi reizē, / lai nokļūtu bijušos saulrietos. / Tie atblāzmoja pār eglēm / Piebalgas ezeru atspulgu pilni, / gaisos peldēja / ūdensrozēs, / liņi, / kalmes, / lēpju lapas (...)* (Melnā saule, 1967)

Vēl pēc dažiem gadiem, kad jau biju sākusī iesakņoties Latvijā, ceļā uz Vecpiebalgu pabraucām garām zīmei, kas norādīja uz Tauna ezeru. Tauns! Linarda segvārds! Šī gaišā, liksmā atskārsme uzvirda no zemapziņas, un atkal es izjutu šo neredzamo tiltu.

Dzīvojot Latvijā, es tā pa īstam sāku saprast trimdā lasītās dzejas vārdus, tēlus un priekšstatus. Tikai tad tā īsti varēju saprast Ainas

Kraujietes dzimtenes vasaras tēlu: *Es esmu vasara – nēsā vēji silti / mani pār ziedošu kviešu laukiem kā zelta smilti. Zilus zvanus / blakus kruzuļainu gailēņu baram / mežā zem katra kuplāka zara / vējiem atbildēt iekarīnu / un visas pļavas iesārtiem skābeņu ziediem kā liesmās / tinu. / Es esmu vasara – simts putnu dziesmā skanu.* (Aina Kraujiete. *Es esmu vasara*. Upeskalna apgāds, 1963) Man bija tikai trīs gadiņi, kad iznāca Kraujietes grāmata. Ziedošos kviešu laukus, zilos zvaniņus, kruzuļainās gailenes un skābenes sapratu tikai tad, kad nonācu Latvijā un sāku iepazīties ar lauku dzīvi. Bet pašu dzejnieci, kura piedzima Varakļānos, vienmēr atcerēšos kā eleganto Ņujorkieti ar lielām, modīgām brillēm un šikām kleitām zelta toņos.

1980. gadā braucot ar vilcienu garām Torņakalna stacijai, pēkšņi sapratu, kas bija Torņakalna krogs Elles ķēķi. Vēlāk soļojot gar Māras dīķi, bija jādomā par tiem, kuri dzīvoja tik tālu no šīs senās, romantiskās vides, kā arī par viņu – bijušo bēgļu – jauno vidi, skaļo, mutuļojošo Ņujorku. Torņakalna vide astoņdesmitajos gados šķita klusa, pat izmirusi.

1988. gadā Aina Zemdega par Elles ķēķi rakstīja: *Un ja nu mēs sākam nojaust, ka Davigavas migla un Elles ķēķa garaiņi var saplūst kopā, jautājumam „cik ilgi?” vairs nav vietas.* Elles ķēķa gars turpināja dzīvot pēc Linarda nāves. Mani vecāki un viņu radošie draugi Ņujorkā atrada jaunu dzīvi un jēgu, nekad nezaudējot saiknes ar to, ko bija spiesti atstāt – Latviju.

Manas pašas svētceļojums uz Latviju bija *perpetuum mobile* kā okeāns – paisums un bēgums, kustība atpakaļ laikā un telpā. Sajūtu par pilsētu vārdā Ņujorka, kurā latviešu trimdas rakstnieki un mākslinieki iesakņojās, ko mīlēja un iepina savos dzejoļos un kurā organiski ieagu ar es, vedu sev līdzī uz vietu, no kurienes viņi bija cēlušies, no kurienes bija spiesti bēgt. No kartes punktiem – Ragaciema, Dobeles, Rīgas, Rūjienas, Varakļāniem, Ziemeļiem pie Alūksnes un citviet – viņi pēc kara izmocītie nonāca pasaules degpunktā. Tur, piedzimstot no jauna un sevi pilnveidojot, viņi nekad neaizmirsā latviešu valodu un dzimteni Latviju. Viņi cēla tiltu starp divām pasaulēm, un man pa to bija lemts doties atpakaļ uz viņu bērnības zemi. Tas bija process reversā.

Maija Meirāne

ĒRPF BALVA SARMAI MUIŽNIECEI LIEPIŅAI

Ērika Raistera Piemiņas fonds (Ņujorkā) piešķīris šī gada laureāta balvu JG līdzredaktorei Sarmai Muižniecei Liepiņai par *nozīmīgo darbu jaunatnes audzināšanā un latviešu kultūras saglabāšanā*.

* * *

Nesen ASV rietumkrasta *Dziesmu svētku vadonī* (1977), uzdūros vēstij par rakstnieku cēliena parādi. Jaunākai dalībniecei Sarmai Muižniecei ir 16 gadu – viņa uzsākusi dzejot ar astoņiem gadiem, pirmā publikācija Vācijā iznākušajā laikrakstā *Latvija*. Dzejas lasījumi aizskanējuši pāri jūrai ar *Amerikas Balsi* (*Voice of America*) un *Radio Brīvība* (*Radio Liberty*). Pirmais dzejoļu krājums tikai iecerē, bet radošais prāts meklē izteiksmi dienasgrāmatās, zīmējumos, mākslas un politekonomijas studijās.

Topošā dzejniece uzsāk rakstīt latviski un angļiski. Viņas vizuālā iztēle roku rokā pavada

- Ar mīlestību pateicos tiem Ņujorkas apkārtnes un trimdas cilvēkiem, kuri vienkārši ar savu radošo un gaišo būtību bagātinājuši manu mūžu. Tie ir: Linards Tauns, Gunars un Jautrīte Saliņi, Irēne un Voldemārs Aveni, Riņa Gāle un Ansis Uibo, Arnolds un Eleonora Šturmi, Jānis Krēsliņš, Rolands Kaņeps, Daina Dagnija un Sigurds Vīdzirkste, Beatrise Klīve, Bitīte un Uldis Bluķi, Aina Kraujiete un Viktors Neimanis, Astrīde un Ivars Ivaski, Ilze Šķipsna, Ausma Matcate, Dagmāra Valēna un vēl daudzi citi un, protams, mani vecāki un vecvecāki, bet jo īpaši mana mammaņa Baiba Bičole, kura ir mūsu vidū.

Vēlos nobeigt ar savas mammaņas dzejoli no viņas grāmatas *Citviet*, kas publicēta Latvijā 2011. gadā:

*Es apliecinu tevi, tu mani.
Kamēr vēl esam.
Kuņš aizies, atstās tukšu
liecinieka vietu.*

□

rakstīto. (*Ein schreibender Zeichner ist Jemand, der die Tinte nicht wechselt*, sacītu Ginters Grass.) Šķiet, viņas seismogrāfi ir nostādīti dažkārt neparastā uztveršanai. Dzejas valoda, sirreāla un krāsaina, savijas ar plašo iztēli. Dzejā ir maigs sarkasms, bet tas nav ārdošs. Pirmajam Latvijas apciemojumam seko dzejoļu formā rakstītas spīta pilnas vēstules Rīgai:

*Kā gribu būt tā, / kas staigā basām kājām
pa viņas ielām / un raugās pulksteņu remonta
veikala skatlogos / - bet nedomā par laiku...
Kā gribu būt tā, / kas gar Daugavu staigājot,
skaita soļus līdz ostai, / un, tiekot tur,
prāto par kādreiz braukšanu projām -
aizmirstot, ka nevar, / bet arī negribot...
Kā gribu būt tā, kas apstājas un lūkojas
Brīvības pieminekli / un nedomā par, kā ir -
bet kā bija un būs,
/un, ielecot vilcienā,
braukt uz jūrmalu – pasmaidot*

(JG118,1978)

Latviešu 2. Jaunatnes svētkos (1977) Ņujorkas štata pilsētā Ročesterā (Rochester) ar vienojošu kopsaucēju pieteicas jaunā dzejnieku paaudze¹, galvenokārt dzimuši Ziemeļamerikā vai Kanādā. Rakstītāji ir individuālisti. Viņu darbu motivācija ierosina diskusijas un pārdomas. Dzejnieku parādi sastādījusi jaunā Oksfordas Universitātes stipendiāte Baņuta Rubesa, kura gadu vēlāk *Šī māksla ir jauna* ietvaros iestudēs pasākumu Toronto. To pazīstam vēl šodien ar akronīmu *ŠMIJ*, galvenokārt tēlotājmākslā.

Sarmas izteiksmi iespaido latviskā vide. Vecāki, vecvecāki. Latviešu skolas un mājas. Sarmai ir laimējies piedzimt ģimenē ar aktuālu saikni un atbalstu no vecākiem, no vecmāmiņas un arī vēlāk, no dzīves biedra Jāņa un dēliem. Viņa ir trešās paaudzes literāte – caur vecvecākiem, rakstniekiem Rūtu Skujiņu un Jūliju Lāci; māti filoloģi un dzejnieci Lalitu un tēvu – sabiedrisko darbinieku Dr. Valdi Muižnieku.

Kad 1980. gadā „Ceļinieka” apgādā iznāk jaunās dzejnieces ar provokatīvu virsrakstu

¹ Sarma Muižniece, Jānis Imants Sedliņš, Mārtiņš Grants, Rīta Rumpētere, Anita Dzirme, Māra Gulēna, Ināra Cedriņa, Zīnta Aistara Rūtena, Inese Balķīte (Račevska), Pauls Miniats, Laris Saliņš, Imants Barušs. Dīna Rauna un Jānis Kļaviņš.

un Balvja Rubesa ilustrācijām dzejoļu krājums *Izgērbies*, Gunars Saliņš raksta: ... trimdas 35. gadā mūs sveic trimdā dzimuši un trimdas papildskolās un vasaras kursos, Minsteres ģimnāzijā un Divreiz divi, jaunatnes kongresos un dziesmu svētkos, barā un uz savu roku, Jāņos un budēļos, Latvijas braucienā un tad vēl – gandrīz aizmirsās – savas dzimtās Amerikas skolās, gleznu galerijās, teātros, parkos, ielās, mežos, kalnos, ūdeņos un debesīs skolojusies jauna latviešu dzejniece – Sarma Muižniece. // *Tas viss pieminams, jo tas viss viņas tematikā un tonī viscaur jūtams. Tā ir ļoti tieša un ļoti aktuāla dzeja, kā spītnieces, kā negantnieces izaicinājums – un reizē ļoti intīma un personīga. Tā tiecas atkailināt lietas un vietas un cilvēkus – un tomēr saglabāt ik lietas, ik vietas, ik cilvēku noslēpumus. Īpaši interesantu to visu padara viņas aumaļainā temperamenta saspēle ar tikpat aumaļainu iztēli. Rezultāts ir dzejoļi pilni pārsteigumu, dzejoļi ar negaidītu sākumu, negaidītu attīstību un negaidītām beigām. Un tomēr fantastikai par spīti tie turas kaut kādā īstenībā – jaunatklātā īstenībā, kuŗā ieraugām paši sevi, savu trimdu (JG132,181).*

Lalita Muižniece ir secinājusi, ka Sarma neraksta aizvārdu spēles. Viņas dzeja ir savdabīgs redzējums atvērt neierastu vārdu un krāsu saspēli ar humora devu bez asiem sarkasma belzieniem.

*Latviešu tauta stāv uz voleja laukuma,
sit apkārt valodu,
gremdē to viens otram uz galvas
– Ceļ atkal gaisā.*

*Mēs neesam profesionāļi,
nespēlējam lielos stadionos,
tikai mazos sporta laukumos,
kur
ik pa laikam kāds gaŗāmgājējs
piestāj,
pavēro drusku –
ja labā omā, uzsauc vēl kādu
jestru saukli
un tad aiziet,
prātodams,
ko dot savam sunim vakariņās*

(14–0 „Spēles punkts!” 1979)

Veļas mašīnas ritējumā raugoties, viņa uz tver priekšmetu attiecības ar cilvēku pasau-

li („Orgijas veļas mašīnā”). Bet *XII Kanādas Dziesmu svētku vadonim* vēlāk viņa provokatīvi raksta: Šī nav dzeja. Šī ir kafija / bez krūzes / izlieta pār jums.

Protesta laiks. Sarma izdzīvo Gotlandes dziesmu svētku (1979) divpusīgo pārdzīvojumu. Gadu vēlāk viņa dodas uz Austrāliju, kur trīs mēnešus pelna ceļa naudu lasot dzejoļus un stāstot par mērķtiecīgu diplomātiju un politisku aktīvismu (*IX Dziesmu svētku vadonis Portlandē*, 1982).

Madridē notiek (1980) EDSK – Eiropas Drošības un Sadarbības konference, izvirzot arī Baltijas neatkarības jautājumu. Grupā darbojas apmēram 30 jauniešu, kuri sabraukuši galvenokārt no Eiropas un Ziemeļamerikas. Māris Graudiņš un Sarma Muižniece ir uzņēmušies Amerikas Latviešu jaunatnes apvienības (ALJA) jauniešu politisko vadību. Sarmai līdzī ceļasomā Latvijas karogs. Dalot skrejlapas, izkarot saukļus, veidojot no palagiem milzu plakātus (LETONIA LIBRE) par Molotova – Ribentropa agresīvā pakta atsaukšanu. Tā bija reize, kad daļa protestētāju nonāca apcietinājumā. *Tas bija tik nozīmīgi, bet amerikāņu universitātē neviens šīs lietas nepārdomāja*, vēlāk viņa skumji liecina.

* * *

Kopš Jānis un Sarma Liepiņi par savu dzīvesvietu izvēlējušies Jaunangliju, ziemeļos no Bostonas, Sarma turpinājusi celt saziņu tiltus ar Latviju. Viņas dzejoļi un nozīmīgas izstāžu un literatūras apceres ievietotas *JG, Laikā, Latvija Amerikā, LaRAs Lapā, Latvju Mākslā*. Organizētas lekcijas vasaras vidusskolās Austrālijā, ASV rietumkrasta „Kursā”, 2x2 un 3x3 nometnēs. Kad lūdzu viņu pastāstīt par sevi pēdējai *LaRAs Lapai* (1999), Sarma min, ka turpinājusi rakstīt recenzijas *Laikam*, galvenokārt par izstādēm Rutas Ināras Sņķeres vadītajā Bostonas fotostudijā.

Astoņus gadus (1995–2003) Sarma strādājusi Harvarda Universitātes *Widener* bibliotēkā ar jaunām baltiešu grāmatām. Bostonas skolā pavadīti 10 gadi, mācot, gatavojot uz tēmu centrētus, bieži folklorā bāzētus jaunus materiālus ne tikai skolēnu, bet skolas ģimeņu vārdu krājuma uzlabošanai. Piedevām viņas tulkojumā publicēts Rimanta Ziedoņa sirreālais stāsts *Review of Contemporary Fiction* (1998).

Liekas, ka pēdējos gados mūsu iztēlē bagātā Sarma turpina attīstīt savu dzejnieces un mākslinieces sūtību. Bostonā viņa vada jaunāko grāmatu lasīšanas grupu. Kā dzejnieci viņu saista pašas gada gājuma biedri Latvijā. Viņa uzcelusi saziņu tiltus ar jaunajiem dzejniekiem, izjūtot, cik ļoti svarīgi, lai Latvijā iepazītu diasporas jaunākos rakstniekus un māksliniekus.

Trimdas dziesmu svētkos ASV pilsētā Milwaukos (Milwaukee), vadot Rakstnieku cēlienu (2013), Sarma kopā ar trimdas rakstniekiem uzaicina Latvijas jauno dzejnieku Arvi Viegli, rotaļīgi un pareizi tēmējot, iepinot Viegļa priekšnesumu un Latvijas pianista Jura Žvikova ikvienam lasījumam pieskaņotus skaņu motīvus – *Tekstu toni* izveidojas par vienu no neparastākiem rakstnieku cēlieniem. Jāpiemin gan, ka pianists Žvikovs šajā reizē neatskaņo Keidža (John Cage) darbus.

Mākslas pasaulē. Sarmas vizuālā esība paveras pastelgleznās. Darbi, saskaņā ar dzeju, veidojas kā improvizēta caurvija no rotaļīgām formām, sēklu, augu, putnu/dzīvnieku aprisēm, aizvedot skatītāju *sarmiskās* floras un faunas mītā.

Ņujorkas avīzē *Laiks* un citur trimdas presē ievietotas Sarmas recenzijas, veltītas literatūras un mākslas izpaušmēm. Daži zīmīgākie viņas raksti skar Rīgas foto meistara Jāņa Dreinata portretu izlasi Sņķeres fotostudijā, Bostonā mītošā tēlnieka Ginta Grinberga izstādi Masačūsetas (MA) pilsētiņā Linkolnā, Jāņa Baltvilka dzejgrāmatu *The Skylark will come*, ko angļiskojsi Rita Laima Bērziņa („Blackberry Books”, 2004). Sarma analizē Jura Zommeras dzejoļu izlasi *Radību noslēpums* (Rīgā, 2005) un vēsti par arktisko ainavu fotogrāfes Anitas Līces-Ribakas izstādi MA koledžu pilsētā Amherstā. Sakarā ar plašo diasporas latviešu mākslas izstādi LNMM Arsenālā (2013) konferences *Latviešu māksla trimdā* ietvaros Sarma sniedz informatīvu referātu par ASV patvērumu atradušo latviešu mākslinieku darbiem un trimdas mākslas tirgu. Bostonas Trimdas draudzes zālē (2014) jūtīgs ieskats *Māksla un maize* par mākslinieka Edvarda Grūbes radošo pasauli un *JG 60.* gadu jubilejā (2015) plaša izstāde ar referātu par trimdā mirušā meistargrafiķa Jāņa Šternberga dzīvi un darbiem, ko papildina Agitas Aristas flautas koncerts un

četrus dzejnieku darbu lasījumi, to vidū Sarmas. [Skat. Sarmas dzejoli 24. lpp., kur minēts „trampisms” – no Republikāņu kandidāta *Donald Trump*.]

Vienīgais mākslas izmērs ir brīnums. Sarma kā nesenā ALAs Kultūras fonda priekšsēde daudzveidīgi apliecinājusi no tēva Valža Muižnieka mantoto izpratni par mūsu mākslas vērtību un fondu saglabāšanas nozīmību, īpaši tagad, kad atrodamies trimdas vienpadsmitajā pastāvēšanas stundā. Joprojām aktīvās ALMAs (Amerikas Latviešu mākslas apvienības) un pirms vairākiem gadiem darbību izbeigušās LaRAs (Latviešu Rakstnieku apvienības trimdā) biedres kultūras darbu atzinīgi novērtē Jāņa Bierīņa Piemiņas fonds (JBPF), piešķirot balvu.

Šo rindiņu rakstītājas tikšanās ar Sarmu (nu jau vairākus gadu desmitus) ir vienmēr bijusi radoša un rosinoša, ar jaunu ideju meklējumiem un mākslas izpaušmju daudzveidību. Kā mākslinieci viņu dziļi ietekmē laikmetīgās mākslas filozofija, ieskaitot plaša mēroga jaunās kinētiskās *instalācijas* un *performances*.

Sarma un māksliniece Linda Treija, abas *JG* līdzredaktors, veido brīnumainu divjūgu aizvadītā gada „happeningā” DAU GA VA / TER LIN GUA, kas veltīts Raiņa un Aspazijas jubilejas saietam Marfā, Rietumteksasas tuksnesī (skat. *JG281-283,2015*).

Kad Anšlavs Eglītis *Homo Novus* varonim liek sekot atziņai, ka mākslas esence ir jaunas šķautnes, un Imants Ziedonis, citēdams Voltēru, atgādina, ka visi veidi ir labi, izņemot garlaicīgo, jādodomā par Sarmas ceļā esošajām jaunām idejām, tādām kā holandiešu inženiera/mākslinieka Jansena (Theo Jansen) liedaga zvēriem (strandbeest), kas (darināti no vieglām plastmasas caurulēm), pakļauti vēja dzinējspēkam, nekad neiekāpj jūrā. Vai tādām kā Bostonā mītošās Ehelmanes (Janet Echelman) volumetriski krāsainie zvejnieku tīkli, kas spēj plīvot starp lielpilsētu augstceltnēm.

Dzejniece un māksliniece Maija Meirāne ir *JG* redakcijas locekle.

Sarma Muižniece Liepiņa

JŪRAS SKORPIONS* UZĒD, IZPRIECĀJAS UN UZSĪT KĀRTIS 2015. GADA AIJOVAS GADA TIRGŪ

460 miljonu gadu vecs un vingrs
pie biļešu kases
no senas zemzemes jūras
ierodas skorpions.
Pensionārs?
Diez vai.

Gadsimteniem noilgojies
sulīgos, taukpilnos
kukurūzas suņus uzdurt
uz savām divpadsmit spīlēm.
Skorpions norij tos.
Un norij karoti un nazi.
Plastmasa. Kas tā?

Savu elastīgo aso asti rūpīgi saritinājis
zem pavirši salodētā alumīnija sēdekļa,
cieši apjozis drošības siksnu,
jūras skorpions virpuļo
spīdīgajā velna ratā.
Divtik augstu gaismā cik šorīt dziļi tumsā.
Mēģina nespiegt.
Nenoreibt.
Galvenais nevēmt.

Varbūt dabūt tetovējumu?
Mūsdienīgu?
Fosilisku?

Svelmē virmo viss.
Piknika galda lipīgā virsma.
Vaibsti.
Sviedraini pirksti.
Spīles.
Kārtis iedalītās.

Ir vakars.
Jūras skorpions
nu ir gatavs
Trumpjus sist!

2015. gada septembrī / 2016. gada jūnijā

(* 2015. gada 1. septembra *Boston Globe* avīzē ziņots par nesen izraktajām seno milzu jūras skorpionu fosilijām. Fosilijas atrastas 60 pēdu zem *Upper Iowa River*, Aijovas (Iowa) štatā. Tur reiz bijusi jūra. Jūras skorpioni bija pasaules galvenie plēsoņas pirms dinozauriem; pieaugušie izauga sešas pēdas gari. Ducis spīļu izdzītas no galvas, aste kā ass ķīlis. Aijovas štatā notiek pirmā ASV prezidenta kandidātu izvirzīšana.)

Foto: Petris Alunāns

...kamēr dzeja kultūrā kļuvusi par vienu no tautas mākslas veidiem tā ataino gūsta mirkli kā estētiski baudāmu... tā bija atdzejojātāja pirmā reize # žanrā kad viņš pasūtīja oficiantes vīru izsita ar elkoni logu melnajā bertā kāvās tika saslēgts rokudzelžos kamerā iekoda neatdzejojājam degunā par ko viņam uztaisīja lastočku. [Einārs Pelšs – red.]

Osips Mandelštams

LASTOČKA

(Ulža Bērziņa un Eināra Pelša pārlikumā)

*Man zuda vārds, kas jānotur bij ciet,
Tik akla bezdelīga ēnu velvēs pārnāks
Apcirptiem spārniem – rēno pulkā diet.
Nakts dziesmu melna neatmiņa pārmāks.*

*Nav putnu. Nemirstule neuzzied.
Cik tumsas zirgiem krēpes caurspīdīgas.
Pa sausu upi tukša laiva iet.
Sienāžu barā teika apklus nika.*

*Un tā kā telts vai templis lēni aug,
Kā Antigone bezprātā smeļ skaļa.
Kā beigta lakstīgala krīt pie kājām jau,
Kā Stiksa maiga un kā zariņš zaļa.*

*O, ja man pirkstu acīs kaunu iemānīt
Un tuklās pazišanas liksmes maņu.
Man aonīdu raudu bail ikbrīd
Un miglas, vaļā zemes, zvanu skaņu.*

*Bet mirstīgiem ļauts mīlēt, zināt, veikt,
To pirkstos arī saklausāmais plūdīs,
Tak aizmirsu, ko gribu teikt,
Nu bezmiesīgā doma ēnu velvēs zudīs.*

*Tā, caurspīdīgā, atkārtu ne to,
Tā bezdelīga, Antigone, draudzenīte mana...
Bet lūpās melnais ledus uzliesmo –
Deg atmiņa no Stiskas zvana.*

Guntis Šmidchens

RAINIS UN DIVAS IGAUNU PASAKAS

Igaunu pasakas par ķēniņmeitu, kas septiņus gadus miegā gulēja¹, ietekme uz Raiņa lugu *Zelta zirgs* ir vispārzināma. Pasaku viņš atrada igauņu folklorista Frīdriha Reinholda Kreicvalda pasaku krājuma vācu tulkojuma pirmajā sējumā.² Pasakā gan nav nekāda Baltā tēva, nav arī viltus glābēja, kas iemet varoni cietumā. Līdz šim pastāvējis uzskats, ka šos un citus tēlus Rainis aizguvis no latviešu folkloras. Bet iespējams, ka tie Rainim atklājās kādā citā igauņu pasakā – *Laimes rublī*, kas ir Kreicvalda tautā noklausītas un mākslinieciski pārstrādātas pasakas *Nezvēra kāvējs* (tipa ATU 300)³ variants. Tēvs uz nāves gultas diviem vecākiem dēliem sadala līdzīgās daļas mantu un zemi. Trešajam dēlam – muļķi-

¹ J. Rainis, *Raksti*, 4. sējums. Vāsterās: Ziemeļblāzma, 1952. 9. lp. Skat. arī pasakas latvisko tulkojumu un K. Dziļlejas analīzi turpat, 163.-173. lp.; tāpat J. Rudzīša „Raiņa pasaku un teiktu lugas”, *Valodas un literatūras institūta Raksti*, XI, 1958, 14.-19. lp.

² Friedrich Reinhold Kreutzwald, „Kuidas üks kuningatütar seitse aastat oli maganud”, *Eesti rahva ennemuistsed jutud*, Tallinn: Avita, 1996, 198.-206. lp. Pasaka tulkota vāciski: Friedrich Kreutzwald, „Wie eine Königstochter sieben Jahre geschlafen”, *Ehstnische Märchen*. Tulk. F. Löwe. Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1869. 160.-173. lp. Lejuplādēts no books.google.com 2016. g. 10. jūnijā.

³ ATU - no tautas pasaku tipu motīvu klasificētajiem Aarne-Thompson-Uther.

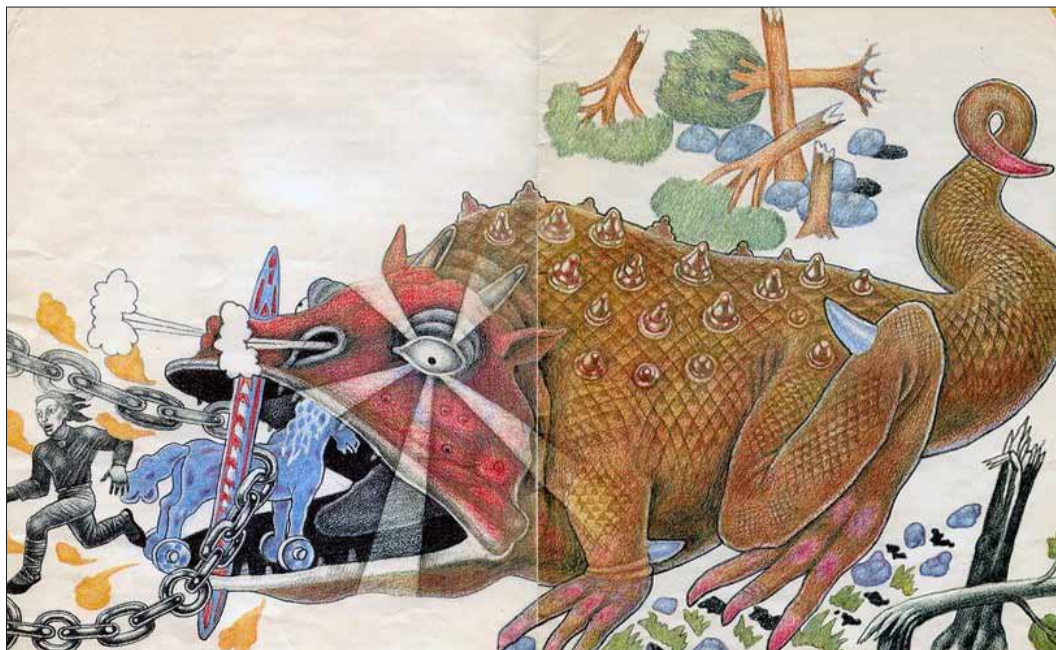
tim Pēterim – atliek tikai krustmātes dāvātais laimes rublis: *Bet no tevis, Pēter, mans jaunākais dēls, neiznāks ne saimnieks, ne kalps. Tādēļ tev jādodas plašajā pasaulē savu laimi meklēt. Ceļā muļķītis sastop vecīti ar garu, baltu bārdu un vienu vienīgu aci pieres vidū. Vecītis zēnam par viņa pēdējo naudu pārdod trīs suņus. Atvadoties vecītis piedūra pirkstu Pētera pieri, un Pēterim likās, ka viņam cauri izskrien zibens. Tajā pašā mirklī vecītis nozuda. Bet vai tas izgajasa vējā, vai saira zemes pišļos, Pēteris tā arī netika gudrs. Un dīvainā kārtā pārvērtās viss, kam vien bija piešķāries vecīša pirksts. Nekad vēl Pēterim pasaule nebija likusies tik skaista kā tagad, un arī viņš pats sev likās gluži citāds: Līdz šim es dzīvoju kā tumsā un, šķiet, tikai tagad, esmu izkļuvis gaismā! – iesaucās Pēteris.*⁴

Vai šis dīvainais vecītis ar garo, balto bārdu varētu būt bijis Raiņa Baltā tēva prototips? Liekas, ka jā.

Pēteris ar suņiem dodas tālāk. Mežā viņš satiek kučieri, kurš ved skaistu princesi briesmīgam nezvēram par upuri, lai tas neiznīcinātu visus valsts iemītniekus. *Beidzot ceļinieki no-*

⁴ Frīdrihs Reinholds Kreicvalds, savācis un apstrādājis. *Senās igauņu tautas pasakas*. Tulkojusi Dzuljeta Plakidis. Sagatavots pēc 1962. gada izdevuma. Rīgā: Zvaigzne ABC, 2000, 202.-213. lp. Skat. arī Kreutzwald, „Önnerublatükk”, *Eesti rahva ennemuistsed jutud*, 332.-344. lp.; Friedrich Kreutzwald, „Der Glücksrubel”. *Ehstnische Märchen*, Zweite Hälfte. Tulk. F. Löwe. Dorpat: Verlag von C. Mattiesen, 1881. Faksimīlizdevums Hannover Döhren: Harro v. Hirschheydt, 1973. 106.-118. lp. Lejuplādēts no books.google.com 2016. g. 10. jūnijā.

Kreicvalda pasakas briesmonis Ēlma (Herald Eelma) skatījumā

nāca meža vidū pie kāda augsta kalna pakājes. Tur kučieris pieturēja zirgus un lūdza ķēniņmeitu izkāpt, jo viņi esot sasnieguši dzīvības un nāves robežu. Ne vārda nebildusi, klusa un padevīga kā jēriņš, ķēniņmeita izkāpa no kariatēs un sāka kāpt kalnā. Muļķītis viņai seko. Uzbrūk briesmonis. Pētera suns to saplosa un aprij, atstājot vien ragus un ilķņus, ko Pēteris iebāž kulē. Tostarp ķēniņa meita, aiz bailēm noģibusī, atžirgst, Pēterim apslakojot viņas pieri ar avota ūdeni.

Princese aicina zēnu tūlīt braukt uz pili, bet viņš dodas apskatīt pasauli, solidamies atgriezties pēc trim gadiem. Ļaunais kučieris piespiež princesi stāstīt tēvam, ka glābējs bijis viņš. Karalis kučierim par godalgu sola princesi par sievu. Kāzas atliek uz gadu, lai sešpadsmitgadīgā meitene paaugas. Vēlāk ķēniņmeita pierunā tēvu atlikt kāzas vēl otru gadu, tad trešo, bet ilgāk atlikt vairs nevar. Princesei sapnī parādās mazs vecītis ar garu, sirmu bārdu un vienu vienīgu aci: *Esi droša un mierīga! Ikviena netaisnība agri vai vēlū nāk gaismā!*⁵

Kāzu dienā galvaspilsētā ierodas svešinieks (tas, protams, ir mūsu muļķītis!): *Vediet mani pie ķēniņa, es atklāšu viņam, ka viņš grib atdot savu meitu par sievu nekaunīgam krāpniekam! Ļaujiet man runāt ar ķēniņu! Bet pils sardze noturēja viņu par vājprātīgu un saņēma ciet. Viņi to iekala važās un iemeta cietumā, lai vājprātīgais netraucētu kāzu svinības.*

Muļķītis pasauc savu suni, kurš sagrauž loga restes un važas! Otru suni viņš sūta pie princeses, kura dod sunim nonest svešniekam mutautiņu ar stūrītī iesietu gredzenu. Padzirdējis par svešnieku, ķēniņš liek sulaiņiem to atvest uz pili. Pēteris no somas izvelk pazišanas zīmes – briesmoņa ragus un ilķņus. Kučiera viltība ir atklāta, viņu apcietina. Un muļķītis ar ķēniņmeitu dzer kāzas. Laimes rubli (kas kā Skalbes vērdiņš arvien atgriežas varoņa kabatā) viņš atdāvina brāļadēlam, lai tas arī izstaigā pasauli un atrod savu laimi.

Laimes rubļa sižeta līdzību ar Raiņa *Zelta zirgu*, šķiet, nav grūti saskatīt: Dēli sadala no tēva mantoto naudu; trešais dēls aiziet pa-

saulē, ceļā satīkdams vecīti, kas tam iedod trīs dzīvniekus.⁶ Princese kalnā ir pie dzīvības un nāves robežas. Trešais dēls viņu izglābj ar vecīša dāvāto dzīvnieku palīdzību, tad pazūd uz trim gadiem vai mēnešiem. Viltus precinieks nolaupa princesi, trešo dēlu iemet cietumā. Viņš tomēr izbēg un atmasko viltus varoni, un jaunais pāris svin kāzas. Kalnā kāpšanas skatu var paplašināt, piejaucot pasaku par princesi stikla kalnā.

Zinām, ka Rainis lasīja Kreicvalda pasaku par ķēniņmeitu stikla kalnā, jo Aspazijas bibliotēkā saglabāties 1869. gadā publicētais Kreicvalda pasaku vācu tulkojuma pirmais sējums ar Raiņa pasvītrojumiem un piezīmēm tieši šīs pasakas lappušu malās.⁷ Bet *Laimes rublis* publicēts otrā, 1881. gadā izdotā Kreicvalda pasaku sējumā, kura Aspazijas bibliotēkā nav.⁸ Vai Rainis lasīja šo otru Kreicvalda pasaku? To mēs nezinām.

Iespējams, ka Rainis kaut ko līdzīgu bija lasījis citur. Mutvārdu tradīcijās tāda kombinācija būtu iespējama. Starptautiskajā pasaku tipu rādītājā atzīmēts, ka ir fiksēti varianti, kuros apvienoti abi motīvu tipi – ATU 300 *Nezvēra* kāvējs + ATU 530 *Princese stikla kalnā*. Un tomēr visos Pētera Šmita *Latviešu tautas teiku un pasaku* 15 sējumos ir tikai viens šāds variants, un tam pašam ar Raiņa *Zelta zirga* sižetu maz kā kopīga.⁹ Starp 77 latviešu stikla kalna pasakas variantiem nav neviena, kur princesi nolaupa viltus varonis.¹⁰ Arī starp toreiz zināmām igauņu pasakām tādu variantu nebija, ja nu vienīgi varbūt šis viens pats Kreicvalda *Laimes rublis*.

Ja būtu iespējams pierādīt, ka šī otra pasaka līdziedvesmojusi Raiņa *Zelta zirgu*, būtu iespējams atbildēt uz jautājumu, kas mani tirdijis jau izsenis, proti, kā Antiņš lugas

⁶ Starptautiskais pasaku tipu rādītājs kā stikla kalna pasakai raksturīgus min gan izpalīdzīga zirga (B401), gan arī cita izpalīdzīga četrkāju dzīvnieka motīvu (B181); Hans Jörg Uther, *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*, 1. sēj. Folklore Fellows Communications 284. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia, 2004. 308. lp.

⁷ Rainis, *Raksti*, 9. sējums (Rīga: Zinātne, 1977), 569. lp.

⁸ Dace Nesaule, epasta vēstule 2016. g. 13. jūnijā.

⁹ Pēteris Šmits, *Latviešu tautas pasakas un teikas*, 2. sēj., 45.-46. lp. Waverly, Iowa: Latvju Grāmata, 1963.

¹⁰ Vissīkāk ATU 530. tipa latviešu variantus aprakstījis un analizējis Guntis Pakalns, „Pasaka par princesi stikla kalnā – latviešu varianti Eiropas kontekstā”. *Letonica: Humanitāro zinātņu žurnāls* 29 (2015), 60.-77. lp.

⁵ Dž. Plakidis latviskā tulkojumā šur tur ieviesušās kļūdas. Igauniski un Lēves vācu tulkojumā: „Augstākai acij netaisnība nekad netiek paslēpta, kaut tā arī paliktu cilvēkiem nezināma.”

Skats no Raiņa *Zelta zirga* vācu grafiņi mākslinieka Potterroboter KEN interpretācijā

piektajā cēlienā izbēga no cietuma, lai ierastos kāzās, pirms princesi aizvestu uz Melnās mātes valstību? Jezgā ap zārku un kraukļiem tas viss kaut kā piemirsies. Un tomēr – Kreivalda pasakā ir skaidrs, ka restes un važas sagrauza varoņa suns. Mutvārdu tradīcijā nenosietu mezglu galus neatrast. Ja stāstīts, ka varoni iemeta cietumā, tad arī jāstāsta, kā viņš izlaužas. Bet *Zelta zirga* tradicionālās pasakas sižeta episkā vienotība¹¹ ir, ja ne salauzta, tad tomēr iesprēgājusi. Ir saprotams, kā tas notika: tā kā Rainim trīs suņu vietā stājušies zirgi, atkritis važu graužējs. Galu galā – vai tad ļaunais princis, gredzenu Antiņam atsavinājis, steigdamies atpakaļ pie princeses, nevarēja netīšām cietuma durvis atstāt pusvirto? Katram var gadīties. Bet rūdītam pasakologam tomēr jāsecina, ka cietumā mešana ir maza Kreivalda teksta pēdīņa – starptautiskais vēstītājas folkloras motīvu rādītājs liecina, ka varoņa iemešana cietumā vai bedrē mutvārdu tradīcijās parādās samērā reti. Tas nav raksturīgs motīvs ne *Nezvēru kāvēja*, ne *Stikla kalna* pasakām.¹² Tātad, vadoties pēc motīvu analīzes metodikas, ir iespējams secināt, ka Rainis laikam būs la-

sijis Kreivalda pasaku un no turienes aizguvis šo un citus motīvus.

Atrisināta arī varētu būt Baltā tēva izcelsme. Gan Kreivalda pasakā, gan Raiņa lugā viņš ir dievišķa būtne, kas saistās ar gaismu un dāvina ne tik vien burvju dzīvniekus, bet arī gudru padomu. Grūti gan būtu latviešu stāstā no Kreivalda pārņemt vecīša izskatu – pieres vidū viena acs, acu vietās divas ragiem līdzīgas garas kārpas – varbūt tāpēc Rainis nepiemin, cik Baltajam tēvam acu. Bet tas nav būtiskākais. Viņš var arī izskatīties kā visnolupušākais ubags ar divām acīm – un tomēr nav cilvēks.

Iztēlojoties, ka kaut kur aiz Raiņa *Zelta zirga* pavīd abas šīs pasakas, pavērtos arī plašākas iespējas, meklējot citādus varoņus.¹³ Pirms 40 gadiem, piemēram, Ādolfs Šapiro uz skatuves pierādīja, ka Antiņu var tēlot sievieti.¹⁴ Bet vai arī Saulcerīte var kļūt par varoni? Princese pasakā *Laimes rublis* nāves kalnā kāpj viena pati, ziedodama savu dzīvību, lai briesmonis neiznīcinātu tautu. Vēlāk princese pretojas tēva un viltus precinieka patrihālai varai, novilcinādama kāzu dienu un, pat pie viņai uzspiestā kāzu mielasta galda sēdēdama, atdod derību gredzenu īstajam varonim. Tāpat paliek jautājums par lidojošo nezvēru, princeses nāvi kalna galā – kāpēc Antiņš kraukļus nenosīta? Te viņu kā nevar-

¹¹ Axel Olrik, *Epic Laws of Folk Narrative*. In *International Folkloristics: Classic Contributions by the Founders of Folklore*. Ed. Alan Dundes. Lanham: Rowman & Littlefield, 1999. 95. lp.

¹² Motīvi K1931.5 un K1931.4, Stith Thompson, *Motif-Index of Folk Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exemplars, Fabliaux, Jest-books, and Local Legends*. Bloomington: Indiana University Press, 1955-58. Electronic edition. Charlottesville VA: IntelLex Corporation, 2000.

¹³ Imants Ziedonis, „Trīs pakāpēs.” *Mūžības temperaments*. Rīga: Liesma, 1991. 61. lp.

¹⁴ Ādolfs Šapiro, Par „Zelta zirga” iestudējumu. *Raiņa un Aspazijas gadagrāmata 1990*. Rīga: Liesma, 1990. 150. lp.

darbīgu varoni varbūt var salīdzināt nevis ar pasaku tēliem, bet ar kādu citu igauņu varoni – Kalevipoegu, kurš pieveica pašu elles kungu Velnu, bet viņu atstāja dzīvu.¹⁵

Vērtīgi būtu ņemt vērā, kuras *Laimes rubļa* detaļas Rainis varētu atnest kā 1909. gada rakstītai lugai nederīgas. Tāds, piemēram, ir *Laimes rubļa* noslēgums, kur kādu dienu Pēteris ķēniņam lūdz atļauju saviem brāļiem pārceļties uz pili. Viņš vēloties tiem sagādāt labāku dzīvi: *Bet tajā dienā, kad ieradās vecākie brāļi un Pēteris viņus laipni saņēma, lielākais suns sāka runāt cilvēku valodā: „Nu mūsu kalpošanas laiks pagājis. Mums bija pie tevis jāpaliek tik ilgi, kamēr mēs redzam, ka tu, arī būdams laimīgs, atcerēsies savus brāļus. Un tavu prieku!*¹⁶ *Tu, kā jau īstam vīram pieklājas, esi izpildījis ikvienu savu pienākumu.*”¹⁷

Rainim starp divām Krecivalda pasakām bija izvēle. Brāji, kuriem beigu beigās muļķītis palīdz, vai brāji, kas mirst aiz skaudības un dusmām. Rainis izvēlējās brāļiem piespriest nāvēssodu.

Piedošana nāks vēlāk, kad Rainis radīs Jāzēpu.

Par baltiešu studiju programmas vadītāja (University of Washington) Gunša Šmidchena monogrāfiju *The Power of Song: Nonviolent National Culture in the Baltic Singing Revolution* (Seattle and London: University of Washington Press / Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2014) skat. Jura Šlesera rakstu *JG277(2014):26-30*. *JG282:23(2015)* ievietots Šmidchena raksts „Zelta zirgs ir dzīvs”.

¹⁵ Peter Petersen, Kalevipoeg tānāpēval, *Akadeemia* 15,12 (2003), 2585-86. lp.

¹⁶ Igauniski un vācu tulkojumā: Tam Debess Tēvam lai pateicība!

¹⁷ Tad suni pārvēršas par gulbjiem un aizlido – *Kurp? To līdz šai dienai neviens nezina.*

Līvija Baumanē-Andrejevskā

Līvija Baumanē-Andrejevskā

MŪZIKA ELZAS ĶEZBERES AGRĪNAJĀ LĪRIKĀ

Politiskajā pēckara trimdā Ņujorkā miruši Elza Ķezbere (1911-2011) lielu vēribu pievērsa vārda mākslas satuvināšanai ar mūziku – koncepcijai, kas bija tuva mākslai estētisma posmā. Šeit varētu piebilst, ka 20. gs. 30. gados Latvijā joprojām populāra bija Šopenhauera (*Arthur Schopenhauer*, 1788-1860) mākslas absolutizēšanas ideja, piešķirot mūzikai augstāko vērtību pārējo vērtību skalā. Ķezberes uzskatā mūzika ir viens no būtiskākajiem līdzekļiem, kas indivīdam spēj pavērt ceļu uz „ideālo esamības telpu”, ar fantāzijas palīdzību īslaicīgi pārceļoties citās apziņas dimensijās.

Ķezberes krājuma *Profils stiklā* (1990, pirmizdevums – 1937) otrās nodaļas nosaukums „Maza mūzika porcelāna spinetā” zināmā mērā piesaka dzejnieces izjūtu amplitūdu – maza mūzika, tāpat kaut kas miniatūrs, intīms, arī trausls. Izvēlētais tēls – porcelāna spinets – liecina par izsmalcinātību, graciozitāti. Spinets ir neliels, klavesīnam līdzīgs instruments, kas īpaši populārs bija 17. un 18. gs. Dekoratīvi veidotais spinets kalpoja arī kā greznuma priekšmets interjerā. Spineta tēls ir kopsaucējs visai nodaļai, kurā tiek apdziedāti miniatūri, smalki sadzīvis priekšmeti un interjera elementi.

Dzejoli „Sevres porcelāns” tēlots estētisma vizuālajiem ideāliem atbilstoša sižeta

Elza Ķezbere

atspulgš, gleznojums porcelāna traukā: *Sevres porcelānā smalkā / Dāma melnas pērles valkā. / Spinētā tā Lulli spēlē. – / Kavaliers deg mīlas kvēlē* (18). Dzejolī radīta baroka/rokoko posmam tipiska aina. Pieminēts komponists Lulli (*Giovanni Battista Lulli*, 1632-1687), viens no franču baroka (līdztekus arī – rokoko) meistariem. Autore piesātinājusi dzejoli ar galantā laikmeta zīmēm, radot izsmalcināti estetizētu impresiju. Citviet Ķezbere akcentē mūzikas kā noskaņas veidotājas un estētisku sajūtu radītājas lomu dzīvē. Dzejolī „Roka ar rozi” lasāms: *Kaut kur spēlē Berliozī... / Mēness šūpo zelta dzirksti - / (...) Roka brīnišķa ar rozi / Griezta zilonkaulā skaista, / Vairāk vēl par Berliozī / Prelūdiņām mani saista.* Kā akcents kalpo komponista Berliozā (*Hector Berlioz*, 1803-1869), viena no 19. gs. izcilākajiem romantisma komponistiem, pieminējums, ievirzot lasītāju dzejoļa izsmalcinātajā noskaņā. Mūzikas klātbūtne telpā ir būtiska – tā tiek sabalsota ar situāciju vai dvēseles stāvokliem: *Tas bija kafē, kur tasēs smalkās / (...) Mums tiksmās melodiju šalkās / Bij sirdī iededzies kāds māns... / (...) Un vijolstīgās maigu deju / Svešs vijolnieks bij skurbi tvērs* (33).

Estētisma posma gleznotāji nereti audeklā iemūžināja klavieru spēlēšanas momentu, parasti gleznojot sievieti pie klavierēm. Estē-

ta mājvietā klavierēm tiek piešķirta īpaša nozīme, jo ideja par mūziku kā „tīro mākslu”, kā īpašu sensuāli estētisku pārdzīvojumu un baudas un skaistuma izjūtas sniedzēju bija ļoti būtiska. Ar šo kontekstu ļoti sabalsojas dzejolis „Rožainas neļķes gaišajā krūzē”: *Es atnesu rožainas neļķes / No bulvāra pārnākot skajā. / Tu ieliki viņas šai krūzē / (...) Un rožainas noliecās neļķes / Pār krūzi uz klavierēm melnām. / Man dziedāja sirds* (35). Ar salīdzinoši lakoniskiem poētiskajiem līdzekļiem autore radījusi spēcīgu vizuālo iespaidu: lasītāja apziņā uzplaiksnī aina ar tumši spīdīgo, melno klavieru virsmu un kružuļotiem sārtu neļķu ziediem. Ļoti līdzīga vizuālā tēlainība risināta krājuma *Dziedošais gliemežvāks* (1938) dzejolī „Muzikāls moments”: *Tas bija moments muzikāls. – / Tik tuvs vēl šķiet, kaut sen jau tāls. / (...) Pār vāzēm rozes noliecās - / (...) Es sveces dedzu lukturos, / Pie klavierēm lai nestu tos. / Jūs nošu lapas atšķīrāt* (21). Dzejā precīzi tverts gaistošs mirklis, filigrāna skice, kas iezīmē smeldzīgu, tomēr harmonisku momentu divu cilvēku saskarsmē estetizētas vides ielokā. Divreiz dzejoļa ietvaros minēts Šūberta (*Franz Schubert*, 1797- 1828) vārds – *Tad atskanēja Šūberts liegs... / Aiz rūtīm virpuļoja sniegs... Un Šūberts skanēja kā glāsts...* (21). Līdzīgs vizuālais moments rodams dzejolī „Rozes uz klavierēm” – *Kāds daiļums smalks ir rozēm tumši kvēlām, / Uz klavierēm kas bronzas vāzē plēn. / Tās smaržojot par sapņu naktīm vēlām / Pār Tevi nobirst, Frederik Šopēn* (24). Rožu tēls gan izmantots arī citas tematikas paušanai – *Un atvadišanās valss skumji telpā klīst; / Un jūtu – rozes manu dienu kausos / Kā sārta straume smaržodama līst* (24). Šajā dzejolī dominē rezignēts, viegli sērīgs, skatījums, apjauta, cik viss ir pārejošs. Minot valsi, Ķezbere runā arī par smeldzīgo, glāsmaini juteklisko: *Draugs, tavās vieglās un glāstošās rokās / Ieglaužas klusi mans skumīgais vaigs. / Valsis... Skan valsis... Par alkām un veldzi... / Sirds, kam tu drebi!...* (dzejolī „Starpčēliena valsis”, 41).

Dzejolī „Akords” sastopams menueta tēls: *Bija tas brīnišķīgs vakars... / Rozes un menuets maigs... / (...) Brīnišķīgs vakars tas bija... / Rozes un menuets liegs...* (43). Kopējā dzejoļa noskaņa veido atmiņu, nostalgijas un kontemplācijas poētiku, atkārtojumi piešķir ritmiku un it kā „sastindzina” mirkli. Zīmīga ir

izvēlētā deja – menuets, kas ir viegla un gracioza, tipiska rokoko laikmetam.

Dzejoļa „Intermeco” nosaukumam izmantots mūzikas termins, ar ko apzīmē vai nu kontrastējošu starposmu starp skaņdarba daļām, operas cēlieniem vai arī patstāvīgu brīvas formas instrumentālu skaņdarbu. Tas vēsta par „sliekšņa situāciju” jeb pusnomodu, pussapni, ko papildina vēl arī jūtu eiforijas radīts *reibums* – *Kā viņa kauss – sirds noreibumā garo... Pussapņos redzu krāšņu dziru galdū, / Pussapņos dzirdu – brīnišķīgi dzied / Sens sapņu koris. Dziesma liegi virmo / (...) Pilns skumjas kvēles katrs akords staro...* (67). „Senā sapņu kora” motīvam ir liela nozīme noskaņas tapšanā, šis koris ir it kā balss, skaņas no pagātnes – atmiņas. Šis motīvs tiek piesaukts arī dzejolī „Cik mīļa biju”.

Dzejolis „Mijkrešļa noktirne” ir rezignēts atskats uz mīlas pilnu vasaras dienu, kam pretstatīta tagadnes situācija: smeldzīga aizmirstība, rudens, kad mīlestība ir izdzisusi. Dzejoļa tekstā noktirnes vārds nepavīd, taču kā būtisks akcents tas izvēlēts nosaukumam. Noktirne – liriska rakstura skaņdarbs (parasti klavierēm), 18 un 19. gs. divertismentveida instrumentālu skaņdarbu virknējums, ko vakarā vai naktī atskaņoja zem klajas debess. Dzejolim ir gredzenveida kompozīcija – tas iesākas un beidzas ar rindu „Mijkrešlis zils.” (70). Tematiski un emocionālās niansētības ziņā (nakts, atrašanās zem klajas debess, skumjš lirisms) dzejolis asociatīvi sasauca ar noktirnes ideju.

Sien mani ziedu vijas / Te senlaiks spožs un tāls. / Kā apins zaļš tas vijās, / Skan maigs kā madrigāls (81) – tā dzejolī „Pilī”. Madrigāls – mūzikā vokāls daudzbalss skaņdarbs par idillisku tēmu vai mīlestību, kas aktuāls kļūva renesansē, taču īpašu ievēribu guva tieši baroka posmā. Madrigāla tēls veiksmīgi izmantots, lai tēlotais kolorīts lasītāja uztverē iezīmētos vēl spēcīgāk – dzejolis veidots kā „ēnu spēle”, atbalss no pagātnes. Liriskais „es” klejo pilī, maldās klusās zālēs, bet iztēlē atdzīvojas *laiks gracioss un smalks*, jo fantāzija it kā izgaisina laika barjeras un lineāro laiku. Šī pagātnes mirāža, atspīdums no *senlaika spožā un tālā* tiek veiksmīgi salīdzināts ar madrigālu. Šajā dzejolī ir arī rindas: *Skan novakaros saldus / Korelli gavots liegs...* (81), kas atkal ir tikai fantasmagoriska atbalss no pagājušās godības. Rindā autore izmantoju-

si divus sava veida „kodus” vai atslēgas vārdus: gavote ir sena Francijā radusies deja 2/2 vai 4/4 taktsmērā, kas ļoti iecienīta bijusi barokā, savukārt Korelli (*Arcangelo Corelli*, 1653-1713) ir ievērojams itāļu komponists un vijolnieks baroka posmā.

Krājumā *Profils stiklā* ietverti arī divi dzejoļi, kuru tekstā nav tiešas atsauces uz mūziku, arī mūzika tur nekalpo kā dominējošā noskaņas paudēja, taču to nosaukumiem autore izvēlējusies mūzikas terminus – „Kaprise” un „Harmonija”, tādējādi līdzībās paužot konkrētā teksta ievirzi. Kaprize jeb kapričo ir virtuozs brīvas formas instrumentāls skaņdarbs ar negaidītām noskaņu maiņām. Harmonijas apzīmējums toties lietots tieši mūzikas termina nozīmē – kā likumsakarīgs skaņu apvienojums akordu kopskaņās; kaut kas daiļskanīgs un līdzsvarots.

Krājumā *Dziedošais gliemežvāks* Elza Kezberē turpina un izvērš iecienīto mūzikas motīvu dzejā. Otrā nodaļa, kurā viskoncentrētāk apkopotas atsauces uz mūziku, nodēvēta „Muzikāli momenti”. Dzejoļi tiek veltīti konkrētiem skaņdarbiem, to radītajām impresijām, intensīvas jūtu dzīves un mūzikas mijiedarbei. Arī šajā krājumā dzejniece lieto mūzikas terminoloģiju – skaņdarbu veidu jeb žanru, skaņdarbu daļu nosaukumus, iezīmējot dzejoļu ievirzi un noskaņu (noktirne, prelūdijs, opuss, simfonija).

Vērtējot kvantitatīvā aspektā, iespējams secināt, ka viens no autores (vai – liriskā „es”) iecienītākajiem komponistiem ir poļu romantisma pārstāvis Šopēns (*Fryderyk Franciszek Chopin*, 1810-1849). Atsauces uz viņa personību un mūziku iekļautas vairākos dzejoļos *Dziedošajā gliemežvākā* – „Muzikāls moments”, „Šopēna noktirne Es-Dūrā”, „Lietus prelūdijs, Opus 28” u.c. Šopēna skaņdarbi, to izteiksme un melodiskums raksturots ar tēlaini spilgtām „audiālām gleznām”: *Tā kā maigās rožu lapās / Sirds man nogrimst skaņu dzīlēs. / (...) Šopēns gaišs kad skaņās līgo; – / (...) Mūzika tik pilna smeldzes, / Pilna slāpju, pilna veldzes* (22).

Mūzikas, konkrēta skaņdarba, komponista vai žanra pieminējums dzejoļa tekstā Kezberē kalpo kā sensuāls akcents noskaņas radīšanai, intensīvāk iedarbojoties uz dzejas uztvērēju: ikonisku muzikālo tēlu, jēdzienu akcentēšana dzejas tekstā lasītājam iztēlē ļauj

it kā sadzirdēt minēto skaņdarbu/melodiju akordus. Ikoniskie tēli papildina dzejnieces smalko estetizācijas manieri. Savus tekstus Elza Ķezbere tiecas veidot īpaši labskanīgus, „muzikālus”, protams, izmantojot arī formālus izteiksmes līdzekļus – atkārtojumus, atskaņas, fonētiskus sabalsojumus u.c.

Līvija Baumanes-Andrejevskas ir Latvijas Universitātes literatūrzinātnes doktorante. Literatūrkritikā pamatā pievērsusies dzejai. Raksta recenzijas par jaunākajām latviešu dzejas grāmatām. Šeit publicētais raksts ir daļa no autorei maģistra darba (2012) *Rokoko un estētisma poētiskās zīmes Elzas Ķezberes pirmskara dzejā* (2012). Baumanes-Andrejevskas raksts „Elzas Ķezberes priekšmetīgā pasaule” publicēts *JG* 272 (2013).

Foto: LU LFMI

Ingus Barovskis

Ingus Barovskis

OKEĀNS AIZ DZELZS PRIEKŠKARA –

VERSIJA PAR LITERATŪRZINĀTNECI
DZIDRU KALNIŅU

Kāda bija intelektuāļu dzīve padomju Latvijā brežņeviskās „stagnācijas” gados? Piepriedu līdzsvara meklējumi starp piesardzību un uzdrīkstēšanos, ierobežojumiem un represijām, sadarbību un nodevību – totalitārisma dzirnavās tika malti gan disidenti un politeslodzītie, gan tie, kas nebija atklāti padomju varas pretinieki, tomēr nespēja arī samierināties ar okupācijas režīma politiku vai vismaz ar tās brutālākajām izpausmēm.

Literatūrzinātnieces un tulkotājas Dzidras Kalniņas (1927-1984) vārds nav populārs plašā sabiedrībā, taču zināms tiem, kas 70. un 80. gados interesējās par latviski tulkotajiem rietumvācu, austriešu un Šveices vācu rakstnieku prozas darbiem. Daiļliteratūras tulkošana, literatūrzinātnisku apcerējumu rakstīšana un akadēmiskā pētniecība noritēja paralēli mācībspēka darbam toreizējās Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātē. Tieši ar viņas starpniecību studenti tolaik iepazīna padomju apstākļos puslegālos Rietumu modernistu sacerējumus. Citi savu-

Dzidra Kalniņa

Foto: No Ilgoņa Bērsona arhīva

kārt atceras kaut ko dzirdējuši par rakstiski izteikto Kalniņas protestu pret aizliegumu Latvijā svinēt Jāņus.

Kādreizējie studenti un kolēģi Dzidru Kalniņu raksturo kā izcili gudru, kompetentu patsniedzēju, leģendārais atdzejotājs un tulkotājs Valdis Bisenieks filoloģi dēvē par „gara milzi” un viņas personībai piešķir okeānisku mērogu. Diemžēl Kalniņas biogrāfija nav atrodama ne padomju Latvijas, ne jaunāko laiku uzziņu izdevumos. 2005. gadā iznākušajā Latvijas enciklopēdijā atrodams tikai īss šķirklis,¹ tāpēc būtiski notikumi Dzidras Kalniņas dzīvē šodien rekonstruējami, izmantojot arhīvu materiālus, laikabiedru atmiņas un fragmentāri saglabājušos personisko saraksti.

Nākamā literatūrzinātniece nākusi pasaulē 1927. gada 24. janvārī Krāslavā, mežziņa un skolotājas ģimenē. 1951. gadā ar izcilību absolvējusi LVU Filoloģijas fakultāti, specializējoties ģermānistikā. 1960. gadā aizstāvējusi filoloģijas zinātņu kandidāta disertāciju „Teodors Štorms un viņa vieta vācu literatūrā”, pēc deviņiem gadiem Maskavā arī doktora disertāciju *Mūsdienu rietumvācu romāns*, kļūstot par tolaik jaunāko latvieti zinātņu doktori humanitāro zinātņu jomā Padomju Savienībā.

Akadēmisko karjeru, kļūstot par LVU mācībspēku, Dzidra Kalniņa sākusī 1958. gadā, līdz tam strādājot Rīgas Pedagoģiskajā institūtā. Gadu vēlāk izdots pirmais tulkojums – islandiešu rakstnieka Haldora Laksnesa (Halldór Laxness) romāns *Pasaules gaismā*. 60. gados sekojuši rietumvācu rakstnieka Volfanga Kepena (*Wolfgang Koeppen*) eksistenciāli piesātināto romānu *Nāve Romā* un *Siltumnīca* tulkojumi. Kalniņa bijusi piederīga tam literārajam lokam, kuru veido padomju varas represētās tulkotājas Maija Silmale un leva Lase, arī dzejniece un tulkotāja Vizma Belševica. No pasaules procesiem piespiedu kārtā nošķirtajā latviešu kultūrtelpā šis fenomenālās personības deva garīgi izsalkušajiem saskarsmes iespēju ar Rietumu literatūru.

1967. gadā izdota Dzidras Kalniņas monogrāfija *Mūsdienu romāna problēmas*, literatūrzinātnes lietpratēji to novērtējuši atzinīgi,

¹ *Latvijas enciklopēdija*. 3. Sēj.. Rīga: V. Belokoņa izdevniecība, 2005. 273. lpp.

1969. gadā viņa uzņemta Latvijas PSR Rakstnieku savienībā.

Karjeras kāpums norit strauji, šķiet, arī turpmākajā ceļā nekādi šķēršļi vairs nevarētu rasties. Taču 1971. gada 15. aprīlī LVU vadība no Latvijā pazīstamās un atzītās literatūras speciālistes Kalniņas saņem it kā parastu iesniegumu: *Lūdzu piešķirt man kārtējo atvaļinājumu (..) un pēc atvaļinājuma beigām atbrīvot no darba*. Universitātes arhīvā saglabājies toreizējā rektora Visvara Millera apstiprinātais Dzidras Kalniņas iesniegums, kas nesniedz papildu ziņas par notikušā cēloņiem. Iesnieguma tekstā kāda roka cītīgi aizkrāsojusi piebildi, no kuras puslīdz saredzams tikai vārds „bija”.

Tā paša gada rudenī viņa dodas uz Voronežas Universitāti Krievijā, kur kļūst par profesori un lasa lekcijas līdz 1973. gadam, bet atsākt darbu LVU Filoloģijas fakultātē Dzidrai Kalniņai atļauj tikai divus gadus vēlāk, kad viņu oficiāli ievēl profesores amatā arī LVU, neņemot vērā to, ka šis tituls jau iegūts Voronežā. Latvijas presē viņas vārds šajā laikā posmā pieminēts netiek.

Garīgā brīvība un apdraudējumi. Izglītības sistēmas uzdevums padomju režīmā bija audzināt un skolot nākamos sociālistiskās valsts pilsoņus, tādēļ tā tika pakļauta stingrai ideoloģiskajai kontrolei: sistēmā drīkstēja strādāt tikai cilvēki ar „tīru” pagātņi, „pareiziem” politiskajiem uzskatiem un atbilstošu morālo stāju. Gan mācību spēkus, gan studējošo jaunatni uzskatīja par sociāli aktīvām grupām, kurām piemīt tiesme uz tādu ideju ģenerēšanu, kas var izrādīties bīstamas, tāpēc tās īpaši uzraudzīja – Valsts drošības komitejai (VDK-čeka) bija savi augstskolu ideoloģiskās kontroles mehānismi. Tos izmantoja, lai veidotu tādu inteliģenci, kam uzticētos Latvijas sabiedrība un kas vienlaikus būtu lojāla padomju iekārtai. Kā raksta VDK darbības pētnieks Indulis Zālīte, 70. un 80. gados padomju varai bija vajadzīgi cilvēki, kas par tās piedāvāto iespēju nonākt „oficiālās garīgās elites aprindās bija gatavi ziedot daļu garīgās brīvības, pastāvīgi publiski apliecināt lojalitāti padomju režīmam un slepeni sadarboties ar VDK”.²

² Zālīte I. „Radošā inteliģence – VDK kontroles objekts un propagandas ierocis (70., 80. gadu atspoguļojums VDK dokumentos)”. *Latvijas Vēsture*. 1998. nr. 3. 55. lpp.

Literatūra līdzās kinematogrāfam Padomju Savienībā tika uzskatīta par vienu no svarīgākajiem „ideoloģiskās frontes sektoriem”, jo īpaši 70. gados, kad atklātu militāro sacensību ar Rietumiem uz brīdi nomainīja starptautisko attiecību sprieguma atslābums. Tādēļ jo lielāka uzmanība tika pievērsta padomju ideoloģijas pārākuma demonstrēšanai.

Dzidras Kalniņas darbs literatūras tulkošanā un kritikā bija saistīts ar rietumvalstu modernās kultūras apguvi un popularizēšanu.

Turklāt viņa arī izstrādāja vairākus universitātes mācību materiālus, kuru saturā tika atspoguļoti PSRS ideoloģisko pretinieku uzskati. Kalniņa apcerēja, piemēram, gan klasiķi Francu Kafku, gan Albēru Kamī – autorus, kuru darbus izlases veidā PSRS telpā drīkstēja tulkot, tomēr bija jāņem vērā, ka viņu pasaules redzējums ir atšķirīgs no padomju cilvēka skatījuma. Lai arī mācību materiālu pieejamība ārpus LVU bibliotēkas bija ierobežota, ārzemju literatūras apguve, kas pārkāpj padomju izglītības sistēmā noteiktās robežas, netika atzīta par īsti akceptējamu.

Viņas bijusī studente Māra Siliņa raksturo Dzidru Kalniņu kā spožu zvaigzni, kas, jau ienākot auditorijā vien, apžilbina ar savu mirdzumu. Kalniņas lekcijas bijušas ļoti apmeklētas, un studentus viņa aizrāvusi ar stāstījumu, kopīgu darbu. Pasniedzēja mācījusi analizēt literāru tekstu pilnīgi citādi nekā tie mācībspēki, kuros skaistās, elegantās kolēģes dzīves uztvere, mērogs un acimredzamā neiekļaušanās padomju standartos raisījusi skaudības jūtas.

Pārskatot Dzidras Kalniņas iespējamo „grēku sarakstu”, uzmanību piesaista viņas apcerējums „Par romānu un antiromānu”, kas publicēts laikrakstā *Literatūra un Māksla*. Jēdziens „antiromāns” ietver viņas novatorisko pieeju un prasmi analizēt zinātniski to, ko vara pieprasa kritizēt caur padomju marksisma prizmu. 1969. gadā to pārpublicēja trimdas latviešu literārais žurnāls *Jaunā Gaita*, kas Latvijā bija pieejams tikai bibliotēkas specfondā vai „no rokas rokā”. *Jaunā Gaita* bija viens no nevēlamākajiem izdevumiem, cenzori žurnālu apzīmogoja ar diviem sešstūriem kā padomju cilvēkam „īpaši kaitīgu”. Tajā publicēto Džoisa romā-

na *Uliss* fragmentu Dzintara Soduma tulkojumā Dzidra Kalniņa esot izmantojusi darbā ar studentiem, un tālaika apstākļos tā vērtējama kā liela uzdrīkstēšanās. Latvijas PSR šī 20. gs. modernās literatūras klasika, tāpat kā latviešu trimdas autoru darbi, nonāca tikai samērā šaurā literātu apritē, kas tāpat tika pakļauta drošības dienesta kontrolei, skarot ikvienu, kurš kaut attāli bija ar to saistīts.³ Un katram, kurš reiz nokļuva VDK uzmanības lokā, varēja nākties saskarties ar drošības dienestu vēlreiz, parasti tad, kad VDK no viņa kaut kas būs vajadzīgs.

Arī draudzība ar franču literatūras tulkotāju Maiju Silmali, kas atradās pastāvīgā VDK uzraudzībā, netika uzskatīta par universitātes pasniedzējas statusam atbilstošu un „piedienīgu”. Tāpat Dzidrai Kalniņai bijusi sava loma dzejnieka Knuta Skujenieka atpazītības veicināšanā Latvijas literārajā vidē pēc viņa atgriešanās no soda nometnes Mordovijā, un, kā stāsta Skujenieks, viņa ar to lepojusi.

Taču iespējams, ka Kalniņas grēku saraksta veidošana instancēs jau tāpat bija sākta, un tam par iemeslu kalpoja publiski paustais protests pret Jāņu aizliegumu, ko 1960. gadā Latvijā neoficiāli ieviesa toreizējais Latvijas Komunistiskās partijas pirmais sekretārs Arvids Peļše. Dzidra Kalniņa kopā ar krievu rakstnieku, vēlāko Maskavas disidentu Ļevu Kopeļevu un laikabiedru pretrunīgi vērtēto Pēteri Kamparu publicēja rakstu „Līgo – tas ir prieks” Maskavā iznākošā žurnāla *Tautu Draudzība (Дружба Народов)* 1966. gada jūlija numurā. Latviešu valodā rakstu publicēja tikai pēc 33 gadiem.⁴ Tā tapšanu savās atmiņās piemin arī Kopeļevs, norādot, ka pēc žurnāla redaktora pasūtījuma viņš to uzrakstījis kopā ar draugu no Latvijas – Dz. Kalniņu.

Lai panāktu Jāņu svinēšanas aizlieguma atcelšanu, teksta autori izmantojuši orveliskajai „dubultdomai” raksturīgo retoriku, izmantojot piemērus no folkloras tradīcijām un padomju rakstnieku darbiem līdz pat latviešu sarkanarmiešu cīņām II Pasaules karā: *Līgosvētkiem ir jātop atjaunotiem, turklāt visā savā seno tiesību krāšņumā, šie svētki*

³ Kursīte J. „Trimdas literatūra Latvijā”. *Jaunā Gaita*. Nr.244. 2006. Pieejams: http://jaunagaista.net/jg244/JG244_Kursite.htm

⁴ *Literatūra un Māksla*. 1989. 24. jūnijs. 15. lpp.

labvēlīgi ietekmēs tautas dzīves jauno, sociālistisko saturu. Rakstā iekļauta arī atsauce uz PSKP 1964. gada oktobra plēnumu, kas atcēla no amata iepriekšējo Padomju Savienības vadītāju un iezīmēja Brežņeva valdīšanas sākumu, tā mēģinot iegūt vēl vienu argumentu sava mērķa sasniegšanai – valstī taču sākušies „jauni laiki“, ir iespēja pārvērtēt un mainīt agrāk pieņemtos lēmumus.

Raksta publikācija Maskavā bija iespējama tikai ar PSKP CK propagandas un aģitācijas nodaļas atbalstu (nodaļu tolaik vadīja Aleksandrs Jakovļevs, viens no vēlākās „pārbūves“ arhitektiem), un tajā bija izlasāmi arī atklāti pārmetumi padomju varai, ko eifēmiski dēvēja par birokrātiju, piemēram, ne-jēdzīgā kultūras dzīves vadīšanā. Jāņu svi-nēšanu Latvijā Komunistiskā partija atkal oficiāli atļāva tikai 1989. gadā, un līdz tam šāda iniciatīva, kaut arī tā formāli nepārkāpa atļautā robežas, varēja vienīgi papildināt Dzidras Kalniņas „grēku sarakstu“, kas režīma acīs arvien turpināja pieaugt.

Saistība ar pretpadomju elementiem. Augstskolas kolēģu vidū Kalniņa savulaik vērtēta kā liela brīvdomātāja, turklāt 60.-70. gadu mijā viņa esot iesaistījies nelegālās jeb *samizdata*⁵ literatūras izplatīšanā. Tas arī licis uzliesmot konfliktam ar varu, rezultātā – jāmeklē darbs ārpus Latvijas. Paralēli viņai nācies piedzīvot arī attieksmes maiņu pret sevi, zinātniece nonākusi izolācijā – norobežojusies gan lielākā daļa kolēģu, gan paziņas. Šāds stāvoklis zināmā mērā saglabājies arī pirmajos gados pēc viņas atgriešanās Latvijā. Izņēmums bijusi Kalniņas zinātņu kandidāta disertācijas vadītāja Ksenija Karpova.

Aptaujājot laikabiedrus, vieni min, ka Kalniņa pārrakstījusi kādu aizliegtu Aleksandra Solžeņicina darbu vai ka tas atrasts viņas mājās, citi – ka ar viņas rakstāmmašīnu pārrakstīts toreizējā krievu disidenta Andreja Amalrika darbs *Vai Padomju Savienība nodzīvos līdz 1984. gadam?* Par pēdējā pārrakstīšanu un pavairošanu (1970) apcietināja un tiesāja Lidiju Lasmani-Doroņinu. Tiesas prāvā liecinieces statusā tika pieaicināta

⁵ Nelegāli izdotās un izplatītās, padomju režīmu atmaskojošās literatūras un publicistikas neoficiālais apzīmējums Padomju Savienībā; krievu valodas saliktenis, kas parodēja oficiālo valsts izdevniecību jeb Gosizdat nosaukumu.

arī Dzidra Kalniņa, abas sievietes bija pazīstamas un ne reizi vien tikušās, pateicoties draudzībai ar Maiju Silmali. Tomēr Lidija Lasmane-Doroņina neatceras Kalniņu pārrakstām to vai citu tekstu, tikai piekrit tam, ka Dzidras loma šajā lietā tā arī palikusi visai neskaidra un ka vēlme iepazīties ar šāda satūra darbiem šķitusi vilinoša arī citiem duālā iekšējā realitātē dzīvojošiem padomju inteliģences pārstāvjiem. Latvijas PSR Augstākā tiesa piesprieda Lidijai divus gadus ilgu cietumsodu par *apzināti nepatiesu izdomājumu izplatīšanu, kuri diskreditē padomju valsts un sabiedrisko iekārtu.*

Voroņežas posms. Laika ziņā izmeklēšanas process un tiesa sakrīt ar Dzidras Kalniņas aiziešanu no darba LVU, par ko universitātes rektors izpelnās uzslavu Latvijas Komunistiskās partijas kongresā. Te vietā atcerēties, ka Brežņeva valdīšanas gados vara ar akadēmisko aprindu pārstāvjiem (ja vien cilvēku neapcietināja un netiesāja) neapgājās skaļi un brutāli, it īpaši ja nodarījumiem bija politisks, lasi – pretpadomju raksturs. Parasti darbavietas vadība neoficiālā sarunā lika „grēkāzim“ saprast, ka strādāt ar jaunatni politiski neuzticamam cilvēkam nav iespējams, un pārrunām sekoja iesniegums „pēc pašas vēlēšanās“.

Atklātas pretpadomju darbības fiksējums arhīvos pašlaik pieejamajos oficiālajos dokumentos gan nav konstatējams, arī laikabiedru atmiņās nav norāžu par to, ka lekcijās Kalniņa būtu skaidrā tekstā kritizējusi padomju iekārtu. Tomēr izraidīšana no LVU un Latvijas liecina, ka režīms vēlējies viņu sodīt, dodot iespēju „pārdomām” un „nožēlai”. Un vienlaikus šis žests varbūt tulkojams kā zināms pielaidīgums no varas puses. Jo Voroņežas Universitātē tolaik pastāv slaveņa ģermānistikas un literatūrzinātnes skola, filoloģijas katedras vadība ir pretimnākoša nacionālo republiku zinātniekiem, kuriem gadījušās īslaicīgas problēmas ar varu. „Grēciniecei” profesionālā ziņā ir, kur izvērsties un sevi apliecināt, tiesa, krievu valodā, pastāvošā ideoloģiskā kanona ietvarā un atrautībā no ierastās dzīves vides.

Strādājot Krievijā, viņa sarakstās tikai ar nēdaudziem tuviem draugiem dzimtenē – Ojāru Vācieti, Miervaldi Birzi, Māri Čaklo un vēl dažiem no rakstnieku vides. Noprotams, ka

arī tur viņu novēro un kontrolē, tādējādi it kā brīdinot par turpmāku represiju iespējamību. Varbūt tāpēc viņa vēstulēs ne reizi nepieskaras iemesliem, kāpēc vispār nonākusī Voronežā. Lielākoties aprobežojas ar dažiem vietējās dabas aprakstiem un intelektuāliem pārspriedumiem. Jo jārēķinās ar to, ka vēstules lasa ne tikai adresāti. Reizi pa reizei pusteikumā Kalniņa liek noprast, cik ļoti vēlas atpakaļ uz mājām.

Paradoksāli, tomēr Voronežas periodā arī nostiprinās Dzidras Kalniņas zinātnieces prestižs un reputācija savienības mērogā, viņa lasa lekciju kursus Ufā, Iževskā, notur vieslekcijas Maskavā.

Vēstulē Ojāram Vācietim 1973. gadā viņa raksta, ka sirdij tuvs ir pedagoģiskais darbs un tā dēļ viņa paliek Voronežā, kaut gan labprāt atgrieztos Rīgā. Bet kādā 1974. gada septembra vēstulē atstāsta sarunu ar priekšnieku, kas bijusi *oficiāla, bez agrākā, tēvišķi sirsnīgā toņa* un kurā uzzinājusi, ka nekādu pretenziju (arī oficiālu) pret viņu neesot, bet Rīgā būšot grūti iekārtoties darbā.

Atgriešanās Rīgā. Latvijā dažos Kalniņas prombūtnes gados neviena viņas tulkota grāmata neiznāk. Beidzamā pirms aizbraukšanas bija Frīdriha Dirrenmata darbu izlase *Grieķis meklē grieķieti* (1970), nākamā – Liona Feihtvangers biogrāfiskais romāns *Goija* laists klajā tikai 1980. gadā. Šajā desmitgadē pastāv arī Vizmas Belševicas publicēšanās aizliegums, dzejniecei pat netiek dota iespēja tulkot daiļliteratūru ar savu vārdu.

Galu galā, zinātniecei no Voronežas izdodas atgriezties Rīgā. 1975. gadā LVU Svešvalodu katedras sēdē, kurā lemj par viņas ievēlšanu profesores amatā, tiek vienbalsīgi atzīts, ka viņas klātbūtne universitātē ir ļoti vēlama, cildināta viņas erudīcija un zināšanas. Ar rakstu par Raineru Mariju Rilki *Literatūrā un Mākslā* literatūrzinātniece atgriežas arī Latvijas presē. Un tomēr. LVU Dzidrai Kalniņai turpmāk nākas piedzīvot ikgadēju pārvēlšanu akadēmiskajā amatā, kaut gan tolaik pieņemtā ierastā kārtība to neparedz. Iespējams, tas ir sava veida psiholoģiskās ietekmēšanas paņēmieni – nepārprotami likt just, ka darbavieta vienmēr ir apdraudēta, jo ir skaidrs, ka otrreiz tajā atgriezties neļaus.

Literatūrzinātniekam Ilgonim Bērsonam jau pēc Kalniņas atgriešanās Rīgā aizliedz viņas vārdu iekļaut biogrāfiskajā vārdnīcā *Padomju Latvijas rakstnieki*.⁶ Informācija par Vizmu Belševicu, tiesa, ar obligāto norādi *par kļūdainu vēsturisku tēmas interpretāciju pamatotī kritizēta presē*, tajā tomēr parādās. Bērsons saņem ar augstāko priekšniecību saskaņotu Rakstnieku savienības partijas sekretāres Māras Veršānes norādījumu gan par Belševicai veltāmo frāzi, gan arī aizliegumu ievietot vārdnīcā informāciju par Dzidru Kalniņu. Aizlieguma iemesli paskaidroti netiek.

70. gadu beigās un 80. gadu sākumā Dzidra Kalniņa bieži slimo, viņas veselības stāvoklis ir pasliktinājies kopš 1971. gada, pirms došanās prom no Latvijas. Vēstulēs Ojāram Vācietim Kalniņa atzīst atkarību no psihotropiem medikamentiem, kas saasinājusies tieši Voronežas laikā, kad viņa mocījusies ar paralizējošām galvassāpēm un bezmiegu. Kalniņas personas lietā universitātē lasāmi vairāki ieraksti par *rupjiem darba pārkāpumiem*, kas izrādās lekciju kavējumi slimošanas dēļ. Šos ierakstus rosinājuši katedras kolēģi.

Sava laika robežās. Lielākā daļa to, kas savulaik pazinušies ar Dzidru Kalniņu, uzsver viņas ārkārtīgo ieinteresētību citos cilvēkos, prasmi izzināt viņu personiskās dzīves detaļas, vienlaikus neaizklājot par sevi. Ar laiku šāds komunikācijas veids laikabiedros raisījis dažādus pieņēmumus un baumas, radījis jautājumus par to, kāda bijusi cena visumā cienījamam darbam Voronežā un tam, lai būtu iespējams atgriezties darbā universitātē Rīgā profesores statusā.

Pagājušā gadsimta 70. gadi ir šķietami neseņa pagātne, taču daudzas būtiskas tā laika norises šodien tveramas nojausmu un pieņēmumu līmenī, jo restaurēt iespējams tikai dažus pagātnes fragmentus. Dzidras Kalniņas autoritāte latviešu literātū un tulkotāju aprindās varēja kļūt par iemeslu tam, lai VDK mēģinātu viņu savervēt vai, ja tas nebūtu iespējams, izmantot piekļuvi viņas paziņu lokam savās interesēs. Pēc tiesas procesa pret Lidiju Lasmani-Doroņinu arī Dzidras Kalniņas situācija kļuva traģiska. Piesaiste liecinieces statusā, visticamāk, varēja radīt

⁶ Bērsons I. (sast.). *Padomju Latvijas rakstnieki*. Rīga: Liesma, 1976.

viņas kolēģos aizdomas par Kalniņas saikni ar čeku. Padomju sistēmā, kas balstījās uz baumām un manipulācijām ar informāciju un cilvēkiem, šādas aizdomas izkļiedēt bija ļoti grūti. Tādēļ iespējams, ka aizbraukšana no Rīgas uz Voronežu Dzidrai Kalniņai bija piespiedu „brīvprātīgs” lēmums ne tikai varas diktāta dēļ. Ar došanos trimdā, ko bija tik grūti izturēt psiholoģiski, viņa varbūt mēģināja izvairīties no nepieciešamības atbildēt uz skaļi neizteiktiem kolēģu un draugu jautājumiem, kādi droši vien rastos, ja pēc tiesas procesa turpinātu strādāt LVU un ikdienā satiktos ar tiem pašiem cilvēkiem, kurus pazina agrāk.

Savukārt atgriezies Rīgā un turpināt strādāt augstskolā padomju režīms, iespējams, talantīgajai un spilgtajai zinātniecei atļāva tāpēc, ka pastāvēja cerība ar šādu „parādu”, turklāt radot ap viņu nemitīgas kontroles un aizdomu atmosfēru, piespiest sadarboties.

Dzidra Kalniņa mūžībā aizgāja pārāgri – 57 gadu vecumā. Viņas liktenī atspoguļojās gan 60. gadu naivās cerības ietekmēt režīma politiku ar legāliem līdzekļiem, gan šo cerību sabrukums pēc tam, kad kļuva skaidrs: ja varas piedāvājums tiek noraidīts, tam seko dažādi šķēršļi un arī individuāli pielāgots psiholoģiskais terors. Kā zinātniece Dzidra Kalniņa uzdrošinājās pievērsties „bīstamajām” Rietumu literatūras tēmām, rakstot tā, lai izkuģotu cauri obligātajiem nosacījumiem un tomēr noturētu atzīstamu kvalitāti. Studentu un laikabiedru atmiņās viņa palikusi kā spilgta personība un izcila pasniedzēja.

Kā daiļliteratūras tulkotāja viņa deva iespēju grāmatu lasītājiem latviešu valodā nonākt saskarē ne tikai ar Rietumeiropas vācu literatūras klasiku, bet arī ar sava laika moderno literatūru – uzticamākie no viņas studentiem varēja lasīt arī neizdotos tulkojumus.

Cerams, ar laiku taps nopietns pētījums par viņas dzīvi, un neskaidrības, varbūtības gaisiņās fakti un patiesība. Izceļams ir Dzidras Kalniņas intelektuālais devums sava laika atvēlēto iespēju robežās, un arī viņas mūžs – lai arī tajā daudz nezināma – mūsdienās var kalpot labākai izpratnei par intelektuāļu un varas attiecībām padomju okupācijas režīmā.

Madara Eversone

Madara Eversone

LATVIJAS PADOMJU RAKSTNIEKU SAVIENĪBAS IZVEIDE UN ORGANIZĀCIJAS STRUKTŪRA (1940-1969) – I

Latvijas Padomju rakstnieku savienība (turpmāk – RS) dibināta 1940. gada 26. oktobrī, iepriekš pēc LK(b)P¹ centrālkomitejas tieša norādījuma izveidojot RS organizācijas komisiju (precīzs nosaukums: Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (turpmāk – Latvijas PSR) rakstnieku savienība pie Latvijas PSR Tautas Komisāru padomes), kurā ietilpa Jānis Niedre (komisijas priekšsēdētājs), Vilis Lācis un Žanis Spure, kā arī orgkomitejas sekretārs Jānis Grants, kurš izstrādāja statūtu projektu atbilstoši PSRS pastāvošo profesionālo un ideoloģisko rakstnieku organizāciju

¹ Līdz 1952. gadam oficiālais Latvijas Komunistiskās partijas nosaukums; attiecīgi VK(b)P – Vissavienības Komunistiskā (boļševiku) partija.

- ▶ Raksta sagatavošanā izmantoti Ojāra Vācieša muzeja, Latvijas Nacionālā arhīva, Latvijas Universitātes arhīva un Ilgoņa Bērsona privātā arhīva materiāli, intervijas un sarunas ar Valdi Bisenieku, Lidiju Lasmani-Doroņinu, Knutu Skujenieku, Andu Kubuliņu, Juri Kastiņu, Ilgoni Bērsonu un Māru Siliņu.

Ingus Barovskis ir ieguvis LU filoloģijas doktora grādu (2015) pēc sekmīgas disertācijas/promocijas darba *Htoniska pasaule latviešu pasakās: laika un telpas aspektā*. Viņa galvenās akadēmiskās intereses ir bioloģiskā antropoloģija, klasiskā filoloģija un mitoloģija. Raksts pirmpublicēts žurnālā *Domuzīme* (2016.21. III). Pārpublicēšana saskaņota ar autoru un *Domuzīmes* redakciju.

Jānis Aistars. *Crescendo*. 1960. gadi. Eļļa, audekls. 76 x 66 cm

Skat. Lindas Treijas rakstu 46. lpp.

Gleznas oriģināls Latviešu centrā „Garezers” (Mičiganā, ASV) Kinklāva mākslas galerijas fondos

statūtu paraugam un Rakstnieku deklarāciju, ko 1940. gada 26. oktobrī parakstīja pirmie 13 biedri – Jānis Niedre, Vilis Lācis, Žanis Spure, Andrejs Balodis, Arvīds Grigulis, Jūlijs Lācis, Indriķis Lēmanis, Valdis Lukss, Jānis Plaudis, Rūta Skujiņa, Andrejs Upīts, Jūlijs Vanags, Pāvils Vīlps.² Vēlāk viņiem pievienojās vairāki latviešu literatūras klasiķi, kuri pēc tam no tās izstājās – Pēteris Ērmanis, Kārlis Skalbe, Mārtiņš Ziverts u.c. RS organizācijas telpas pirmajā padomju gadā atradās Rīgā, Ģertrūdes (toreiz K. Marksa) ielā 6.³

Pirmo Latvijas PSR rakstnieku konferenci sauca Rīgā, Lielajā ģildē 1941. gada 14.-16. jūnijā – tieši tajās dienās, kad vairāk nekā 15 000 Latvijas iedzīvotāju deportēja uz Sibīriju. Būtiski atzīmēt, ka RS biedra statuss 1941. gada jūnijā no iespējamām represijām un deportācijas pasargāja vairākus rakstniekus. Pirmajā padomju gadā neizsūtīja nevienu RS biedru, arī ne Kārli Skalbi un Pēteri Ērmani, kuru uzskati neatbilda jaunās varas principiem. Talantīgos rakstniekus saudzēja, – tāda bija komunistiskās partijas tābrīža politika*. Pēc Padomju Sociālistisko Republiku rakstnieku savienības sekretāra Aleksandra Fadejeva (Александр Александрович Фадеев; 1939-1944; ģenerālsekretārs 1946-1954) ierosinājuma konferenci pārdēvēja par kongresu; tas turpinājās trīs dienas, piedaloties arī citu padomju republiku rakstnieku organizāciju pārstāvjiem. Kongresā par noteicošo daļrades metodi pasludināja sociālistisko reālismu un konstatēja rakstnieku kā *cilvēku dvēseļu inženieru* (Stalīns) *degošās aktivitātes nepietiekamību*⁴. Jauno organizāciju pārdēvēja par Latvijas Padomju rakstnieku savienību, konkretizēja aktuālos jautājumus un apstiprināja savienības statūtus, kā arī ievēlēja organizācijas valdi un revīzijas komisiju. Par RS priekšsēdētāju (pirmo sekretāru) tika izvēlēts Andrejs Upīts, kurš šajā amatā palika līdz 1950. gadam un RS

III kongresā, 1954. gada 5. jūnija sēdē,⁵ ievēlēts par RS goda priekšsēdētāju uz mūžu.

Līdz ar Vācijas uzbrukumu Padomju Sociālistisko Republiku Savienībai (turpmāk – PSRS) 1941. gada 22. jūnijā, kad vācu karaspēks pēc minimālām cīņām ieņēma visu Latvijas teritoriju, daļa RS biedru (padomju varas atbalstītāji) pēc atkāpšanās uz austrumiem iesaistījās Sarkanās armijas sastāvā iekļautajā latviešu strēlnieku divīzijā. Šajā formējumā iestājās Jānis Grants, Arvīds Grigulis, Anatols Imermanis, Kārlis Krauliņš, Indriķis Lēmanis, Valdis Lukss, Ignats Muižnieks, Fricis Rokpelnis, Meinharads Rudzītis, Andrejs Balodis. Vairums minēto rakstnieku kļuva par laikrakstu „Latviešu Strēlnieks” un „Padomju Strēlnieks” kara korespondentiem. Savukārt Andrejs Upīts, Vilis Lācis, Jānis Sudrabkalns, Anna Sakse, Jānis Niedre, Mirdza Ķempe evakuējās uz Vācijas neieņemto PSRS teritoriju, lai turpinātu literāro darbību.⁶

Kad sarkanā armija atgriezās Latvijas teritorijā, 1944. gada vasarā un rudenī no evakuācijas atgriezās arī rakstnieki un jaunajos apstākļos kļuva par literārās dzīves noteicējiem un vadītājiem Latvijas PSR. Literatūrzinātniece Dace Lūse šos autorus nodēvējusi par padomju okupētās Latvijas rakstnieku *avangardu*, jo lielākā daļa minēto literātu piederēja mazizglītotu diletantu un grafomānu *gvardēi*.⁷

Laika posmā no kara beigām līdz 1956. gadam padomju režīms attīstījās pieaugošas centralizācijas virzienā, savukārt literatūrā un mākslā nostiprinājās ekstremālākā sociālistiskā reālisma kanona fāze. It viss, kas šī laika literatūrā neatbilda jaunās metodes principiem, tika uzskatīts par formālistisku, bezidejisku, līdz ar to noliedzamu.⁸

Savienība iekārtojās Kr. Barona ielas 12. namā⁹ – agrāko izdevēju Emilijas un Antona Benjamiņu īpašumā. 1947. gada 12.-14.

*JG redakcijas piezīme: Jūlijs Lācis tika apcietināts 1941. gada 8. janvārī, mira 1941. gada 15. decembrī Astrahaņas cietumā.

² Bērsone Ilgonis. *Auseklītis zem āmura un kāškrusta*. Rīga: Sol Vita, 2006, 99. lpp.

³ Latvijas Valsts arhīvs (LVA), 473. f., Vēsturiskā izziņa, l.-4. lpp.

⁴ Tabūns Bronislavs. Literatūra pastiprinātas mākslas ideoloģizācijas apstākļos. *Latviešu literatūras vēsture 3. sēj.* Aut.: Raimonds Briedis, Inguna Daukste-Silasproģe, Viktors Hausmanis u.c., Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 14. lpp.

⁵ LVA, 473. f., 1. apr., 100. l. (Latvijas Padomju rakstnieku savienības III kongresa sēžu protokoli 1954. 21. apr. - 1954. g. 9. jūn.), 60. lpp.

⁶ Tabūns B. Literatūra pastiprinātas mākslas ideoloģizācijas apstākļos, 15. lpp.

⁷ Lūse Dace. *Latviešu literatūra un 20. gadsimta politiskās kolīzijas*. Rīga: Valters un Rapa, 2008, 296. lpp.

⁸ Tabūns B. Literatūra pastiprinātas mākslas ideoloģizācijas apstākļos, 26. lpp.

⁹ LVA, 473. f., Vēsturiskā izziņa, l.-4. lpp.

jūnijā norisinājās RS II kongress; III kongresu sasauca 1954. gadā (2.-5. jūnijā).

RS darbojās saskaņā ar PSRS RS statūtiem;¹⁰ savienības mērķis bija „sekmēt idejisku, augsti māksliniecisku literāro jaunradi, stiprināt rakstnieku sakarus ar tautas dzīvi, cīnīties par sociālistiskā reālisma mākslas pilnveidošanu un karot pret visāda veida reakcionārās ideoloģijas ietekmēm, izvērst un stiprināt PSRS tautu literātu draudzību, izkopt padomju rakstnieku sadarbību ar sociālistisko zemju literātiem un ar kapitālistisko valstu progresīvajiem rakstniekiem; audzināt jauno literātu maiņu; aizsargāt autoru tiesības un gādāt par rakstnieku materiālā stāvokļa uzlabošanu.”¹¹ RS bija autonoma PSRS RS nodaļa, līdztiesīga pārējām PSRS RS nodaļām. Līdz ar to Latvijas PSR RS biedri automātiski kļuva par PSRS RS biedriem.¹²

Apskatāmajā laika posmā (1956-1969) PSRS RS valdes pirmie sekretāri bija Aleksejs Surkovs (Алексей Александрович Сурков; 1954-1959) un Konstantīns Fedins (Константин Александрович Федин; 1959-1977). RS bija sava pārstāvniecība visos PSRS RS institūtos. Tomēr tās locekļu īpatsvars PSRS RS bija niecīgs, un RS pakļautība vairāk bija formāla. To pierāda RS valdes sekretāru sarakste ar PSRS RS, kas, sākot ar 60. gadiem, notikusi neregulāri. Protams, svarīgākos lēmumus un sēžu protokolus sūtīja uz centru, dažkārt vēstules par būtisku jautājumu apspriešanu adresētas arī PSRS RS pirmajam sekretāram, taču faktiski RS vadība daudz ciešāk bija saistīta ar Latvijas Komunistiskās partijas Centrālo komiteju (turpmāk – LKP CK), nekā ar PSRS RS.

PSRS RS statūti noteica, ka augstākais rakstniecības *likumdevējs* ir rakstnieku kongress. Kongresā tika ievēlēta jaunā RS valde, kas strādāja kongresu starplaikā.¹³ Savukārt valde izvēlēja trīs organizācijas valdes sekretārus. Pirmais sekretārs – RS augstākā persona – atbildēja par visas organizācijas darbu un uz rakstniecību attiecināmo komunistis-

kās partijas direktīvu īstenošanu, otrā un trešā sekretāra pārziņā lielākoties radoši un saimnieciski jautājumi, taču viņu pienākumi un funkcijas varēja dublēties, jo svarīgus jautājumus izlēma visi sekretāri kopā.¹⁴ Jāatzīmē, ka līdz 1954. gada jūnijam (RS III kongresam) valdes sekretāri bija tikai divi, taču III kongresā tika nolemts pārveidot RS valdes izpildorgānu par sekretariātu, sastāvošu no trim vēlētiem sekretāriem.¹⁵ Jaunas izmaiņas ieviesa 1968. gada 18. janvārī, kad, lai atvieglotu valdes sekretāru pienākumus un radītu iespēju arī viņiem nodoties radošam darbam, nolēma papildināt sekretāru skaitu ar vēl diviem sekretāriem rezervē; no pieciem sekretāriem patstāvīgi strādāja un algu saņēma tikai trīs.¹⁶

RS sekretariāts darbojās valdes pakļautībā. Šajā institūcijā automātiski ietilpa trīs valdes ievēlētie sekretāri un radošo sekciju konsultanti (to skaits varēja mainīties, taču vienam krievu sekcijas konsultantam bija jābūt obligāti), Literatūras fonda pārstāvis un žurnāla *Karogs* pārstāvis. Laikraksta *Literatūra un Māksla* pārstāvja varēja arī nebūt, jo laikraksts nebija tiešais RS izdevums. Sekretariāta sastāvs bija mainīgs.¹⁷

Valdes sēdes notika piecas reizes gadā, tajās parasti pārrunāja aktuālos literārā procesa jautājumus, mākslinieciskās un idejiskās problēmas, iztirzāja nozīmīgākās parādības jaunākajā dzejā, prozā, dramaturģijā u.c., apsprieda atsevišķu rakstnieku daiļradi. Rakstnieki tika informēti arī par PSKP CK un PSRS RS valdes plēnumu nozīmīgākajiem lēmumiem un izvirzītajiem plāniem un uzdevumiem. Apspriešto jautājumu un problēmu loks pastāvīgi mainījās, bija atkarīgs no politisko un ideoloģisko pārmaiņu aktualitātēm, kas ietekmēja literāros procesus. Valdes sēdes parasti norisinājās atklāti, izņēmums bija tās sēdes, kurās notika amatpersonu pārvēlēšana un balsošana. Saskaņā ar statūtiem balsošana bija atklāta.

¹⁰ PSRS RS statūti pieņemti 1934. gadā PSRS RS I kongresā.

¹¹ Niedre Jānis. Rakstnieku savienība. *Latvijas PSR mazā enciklopēdija 3. sēj.* (galv. red. Vilis Samsons). Rīga: Zinātne, 1970, 129. lpp.

¹² Turpat, 129. lpp.

¹³ Trapāns Andris. Latvijas padomju rakstnieku savienība. Partijas kontrole un ideoloģiska indoktrinācija. *Universitas*. Nr. 21, 1968, 16. lpp.

¹⁴ LVA, 473. f., Vēsturiskā izziņa, 1.-4. lpp.

¹⁵ Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015. (sarunas pieraksts glabāja autores personīgajā arhīvā)

¹⁶ LVA, 473. f., 1. apr., 193. l. (LPSR Ministru padomes lēmumi par autoru honorāriem, repertuāru kontroli, sarakste ar MP par A. Čehova jubilejas atzīmēšanu u.c. 07.01.59.- 26.12.59.), 1. lpp.

¹⁷ LVA, 473. f., 1. apr., 323. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 18.01.68.-01.03.68.), 8. lpp.

Sekretariāta sēdes rīkoja katru nedēļu, lai apspriestu lielākoties organizatoriskus jautājumus par rakstnieku radošajiem komandējumiem, atvaļinājumiem un materiālo palīdzību, arī jauno biedru uzņemšanu, kā arī gatavošanos rakstnieku jubilejām un dažādiem literāra rakstura pasākumiem. Gan valdes, gan sekretariāta sēdēs pievērsās arī preses, valdes, sekretariāta un radošo sekciju iekšējā organizatoriskā darba uzlabošanai.

RS radošais darbs norisinājās sekcijās: prozas, dzejas, dramaturģijas, kritikas, krievu literatūras un tulkotāju, to darbu vadīja sekretariāts un valde. Sekciju konsultanti lasīja un recenzēja jauno autoru darbus, apsprieda aktuālā literārā procesa jautājumus un iznākušos literāros darbus, dažādu sanāksmju rezultātus, diskutēja par mākslinieciskām problēmām un jautājumiem. Katru radošo sekciju vadīja priekšsēdētājs. Pie RS tika izveidotas arī komisijas: kara (patriotiskās) literatūras, jauno autoru darba organizēšanas un bērnu un jaunatnes literatūras. Komisiju sastāvu izraudzīja sekretariāts un apstiprināja valde.¹⁸ Kā RS filiāles pastāvēja jauno literātu apvienības (Rīgā un rajonos) ar RS līdzīgu struktūru – valdi un radošā darba konsultantus.¹⁹ Jauno autoru meistariības paaugstināšanai ik gadu rīkoja seminārus, kur ar iesācējiem strādāja profesionāļi.

Par RS biedru varēja kļūt literāts, kuram bija iznākusi vismaz viena grāmata (zināmi arī izņēmumi); pretendents bija jāiesniedz biogrāfija un lūgums uzņemt organizācijā, pievienojot trīs rekomendācijas no RS biedriem. Parasti ieteikumi nāca no atbilstošās sekcijas. Jaunos autorus ne vienmēr RS uzņēma uzreiz, parasti viņus aicināja *pieņemt sevi* jauno literātu apvienībās. Uzņemšanas process bija diezgan garš. Vispirms radošo sekciju sēdēs apsprieda izvirzīto kandidātu, tad par viņu balsoja RS partijas pirmorganizācijas birojs, un tikai tad pretendents ieteica Jauno biedru uzņemšanas komisijai (izveidota 1957. gada 14. februārī,²⁰ pirms tam līdz 1955. gadam ieskaitīja biedra kandidātus), kas vēlreiz izskatīja pieteikumu un tikai tad kandidātu ieteica valdei. Valdes sēde bija pēdējā instance, kas izlēma – uzņemt vai ne-

uzņemt.²¹ Dažādu iemeslu dēļ atsevišķi RS biedri uz laiku izslēgti, pēc tam atkal atjaunoti. Izslēgšana RS biedra stāžu nemainīja, to skaitīja no gada, kad rakstnieks uzņemts par biedra kandidātu.²²

RS sistēmā ietilpa arī PSRS Autoru tiesību pārvaldes republikas nodaļa un PSRS Literatūras fonda republikas nodaļa, kuras galvenais uzdevums bija rakstnieku sadzīves un materiālā stāvokļa uzlabošana, sniedzot tiem materiālo palīdzību dažādos jautājumos.²³ Arī Literatūras fondam bija sava valde, kas pakļauta RS valdes sekretāriem. RS nauda glabājās Literatūras fondā, no kura līdzekļiem RS biedriem sniedza materiālo palīdzību – pabalstus un aizdevumus, apmaksāja radošos komandējumus, sanatorijas, atpūtas namus, sarīkojumus, utt. Bija divas pabalstu piešķiršanas formas. Lielāko pabalstu piešķiršanu izskatīja RS sekretariāta sēdēs, bet mazāko – Literatūras fonda valde.²⁴ Vēl bija Rakstnieku klubs, pakļauts Literatūras fondam. Klubs organizēja literatūras dienas, svētkus, vakarus, rakstnieku tikšanās ar lasītājiem, gādāja par sekciju un semināru darba sekmīgu norisi, rīkoja tikšanās ar citu zemju literātiem, pārrunas ar zinātniekiem, sabiedriskiem darbiniekiem u. tml. Rakstnieku klubs organizēja arī RS sarīkojumus, rakstnieku jubilejas svinības, rakstnieku, komponistu, teātra darbinieku, mākslinieku, kinodarbinieku u.c. kopīgos pasākumus. 1968. gadā nodibināja īpašu Literatūras propagandas biroju, kas organizēja latviešu un cittautu mūsdienu un klasiskās literatūras propagandas sarīkojumus.

RS pārraudzībā atradās savienības izdevuma žurnāla *Karogs* un laikraksta *Literatūra un Māksla* redakciju darbs. Jāuzsver, ka RS valde lēma arī par šo izdevumu redkolēģijas sastāvu, valdes lēmumus saskaņojot ar LKP CK. Valdes un sekretariāta sēdēs regulāri apsprieda *Karoga* un *Literatūras un Mākslas* darbu, analizējot saturu un kļūdas publikācijās. Abām redkolēģijām obligāti bija jāiesniedz plānoto problēmrakstu, recenzi-

¹⁸ Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015.

¹⁹ LVA, 473. f., Vēsturiskā izziņa, 1.-4. lp.

²⁰ Trapāns A. Latvijas padomju rakstnieku savienība. Partijas kontrole un ideoloģiska indoktrinācija. *Universitas*. Nr. 21, 1968, 17. lpp.

²¹ LVA, 473. f., 1. apr., 150. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 14.02.57.-26.12.57.), 4. lp.

²² Saruna ar Ilgoni Bērsonu 25.05.2015.

²³ *Plecu pie pleca*. Veltījums Latvijas Padomju rakstnieku savienības četrdesmitgadi. Sast. Ilgonis Bērsons. Rīga: Liesma, 1980, 58. lpp.

²⁴ LVA, 473. f., 1. apr., 325. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 25.02.69.-03.12.69.), 16. lp.

ju u.c. publikāciju tematiskais plāns pusgadam. No 1956. līdz 1961. gadam RS pārziņā bija arī literārais almanahs krievu valodā Парус (iepriekš iznāca ar nosaukumu Советская Латвия (1940-1941; 1950-1956). Almanahs iznāca divas reizes gadā, un tā galvenais uzdevums bija regulāri iepazīstināt krieviski lasošos ar latviešu padomju literārā procesa aktualitātēm un atzītākajiem darbiem. Tā kā RS valdi neapmierināja almanaha darbība, jo tas vāji pildīja savu uzdevumu,²⁵ 1962. gada 25. oktobra sēdē valde nolēma to likvidēt.²⁶ Tomēr jautājums par saistošu un kvalitatīvu literāru izdevumu krievu valodā, kas vēstītu par latviešu literatūras norisēm ārpus Latvijas PSR, bija aktuāls arī turpmākos gadus. Radās doma izdot triju Baltijas republiku literāro žurnālu. Diemžēl šāds izdevums tā arī netika nodibināts.

RS biedra statusam bija būtiska ietekme, jo tas apstiprināja rakstnieka profesionālo prestižu. Piederība RS varēja sniegt arī relatīvu aizsardzību pret iespējamām no partijas vai izdevniecībām nākošām represijām. RS biedriem bija lielākas iespējas publicēt savus darbus nekā rakstniekiem, kuri bija ārpus savienības. Arī RS radošo sekciju konsultanti varēja sekmēt literāro darbu izdošanu, jo pie RS biedriem pēc palīdzības nereti vērsās izdevniecību pārstāvji. Savienības valde varēja veicināt RS biedru un jauno autoru izglītības iespējas, piemēram, iesakot autoru Maksima Gorkija Augstākajiem literātu kursiem Maskavā, vai karjeras iespējas (1958. gadā RS valdes sekretārs Ādolfs Talcis ieteica darbam Radioraidījumu un televīzijas komitejā jauno dzejnieci Liju Brīdaku).²⁷

Komunistiskās partijas interesēs bija nodrošināt radošās inteliģences lojalitāti, tāpēc RS biedra statuss piešķīra vairākas sadzīves un materiālas privilēģijas. Materiālais pabalsts no Literatūras fonda RS biedriem deva iespējas braukt radošos komandējumos, tostarp uz ārzemēm, saņemt ceļazīmes uz sanatorijām, kūrortiem u.tml. RS biedriem bija lielākas izredzes tikt pie dzīvokļa (šim nolū-

kam tika nodibināts pat RS dzīvokļu fonds) un vasarnīcas. Rakstniekiem pienācās 25 m² radošā platība, kas nozīmēja vienu papildus istabu, atšķirībā no paredzētajiem 9 m² uz vienu cilvēku. Bez minētā pie RS biedra privilēģijām pieskaitāma arī atvieglota atļauja vieglās automašīnas iegādei, stacionārā telefona ievilkšanai dzīvesvietā u.c. Kopš 1961. gada maija RS ēkas beletāžā bija atvērta tikai literātiem domāta PSRS Literatūras fonda Latvijas nodaļas poliklīnika, ko vēlāk drīkstēja apmeklēt arī komponisti un kinematogrāfisti. Bija ļoti maz rakstnieku, kuri varēja atļauties strādāt tikai radošu darbu un nodrošināt savu eksistenci ar saņemtajām autoratlīdzībām (honorāriem), tādēļ vairums literātu strādāja apgādos, periodisko izdevumu redakcijās un kultūras iestādēs. RS pastāvēja nerakstīts likums – lai kur un par ko strādātu RS biedrs, viņam jāsaņem viena radoša un pilnā mērā apmaksāta brīvdiena nedēļā. Tika norunāts, ka tā būs regulāra diena.²⁸ RS valde varēja nodrošināt atsevišķu rakstnieku augstāku sociālo statusu un prestižu sabiedrībā, piemēram, iesakot kandidātus izvirzīšanai PSRS un LPSR Valsts prēmijām, tāpat arī dažādu apbalvojumu piešķiršanai. Izvirzīto kandidatūru iepriekš saskaņoja ar LKP centrālkomiteju. RS varēja izvirzīt kādu no saviem biedriem arī par deputāta kandidātu LPSR Augstākās Padomes vēlēšanām, tāpat nodrošināt viņam deputāta statusu, jo visi kandidāti viennozīmīgi tika ievēlēti.

Turpinājums sekos.

Filoloģijas maģistre Madara Eversone ir LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta zinātniskā asistente, kuras pētnieciskās intereses saistītas ar padomju posma literatūras, literatūrpoltikas un literārā procesa izpēti un arhīvpētniecību. Raksta pamatā ir LU Humanitāro zinātņu fakultātē aizstāvētais (2015.VI) maģistra darbs *Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes ietekme uz literāro procesu (1956-1969)*, par ko viņai piešķirta Kārļa Dziļlejas fonda prēmija.

²⁵ Turpat, 16. lp.

²⁶ LVA, 473. f., 1. apr., 134. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 24.01.56.-20.12.56.), 23. lp.

²⁷ LVA, 473. f., 1. apr., 238. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 04.01.62.-27.12.62.), 90. lp.

²⁸ LVA, 473. f., 1. apr., 176. l. (Sarakste ar LPSR Kultūras ministriju, izdevniecībām par literāro darbu izdošanu, dramaturgu radošā darba rezultātu apkopošanu u.c. 01.01.58.-14.10.58), 138. lp.

Sanita Upleja

PAR SIEVIETĒM UN LIBERĀLISMU

KĀ ATVĒRTĀ PASAULĒ NEPAZAUDĒT IEGŪTĀS TIESĪBAS

Latvijas ziemeļu kaimiņzemē Zviedrijā tikko no politikas aizgājis Vides partijas biedrs Jassari Khans, jo atteicās sniegt roku sieviešu dzimuma žurnālistei, pamatojot to ar savu pieredzi islāma ticībai. Khans bija kandidāts uz amatu partijas valdē, kā arī ģenerālsekretārs organizācijā *Zviedrijas musulmaņi par mieru un taisnīgumu*. Par aiziešanu no valdības koalīcijā esošās Vides partijas šis politiķis paziņoja pēc skarbas kritikas saņemšanas no savas partijas biedriem, kuri norādīja, ka tāda attieksme pret sievietēm Zviedrijā nav pieņemama.

Šī vēsts man atgādināja par dilemmu, ko savā prātā pārcilāju nu jau kādu laiku. Proti, vai liela iecietība pret dažādām reliģijām un kultūrām, kas ir tik pašsaprotama lieta mūsdienu liberālajās demokrātijās Eiropā, galu galā nevar novest pie atkrišanas pagātnē un sūrā cīņā izcīnīto sieviešu tiesību ierobežošanas it kā brīvības un demokrātijas vārdā?

Šis gadījums Zviedrijā it kā dod skaidru atbildi, ka sievietes ir jāciena un pret tām nevar izturēties kā pret zemākas šķiras radījumiem. Tomēr, vērojot šeit un citās Eiropas valstīs jaunas sievietes un pusaudzes, kas ikdienā no brīvas gribas nēsā reliģiskās tradīcijās pamatotas galvassegas un īpašu apģērbu, es pieķeru sevi pie domām, kādēļ gan viņas no laba prāta pieņem šo sieviešu ierobežojošo tradīciju un ko viņas vispār domā par sievietes lomu un dzimumu.

Radīti bez galvassegām. It kā no vienas puses varētu teikt, ka par to nav jāuztraucas, ja cilvēki to dara pēc brīvas gribas un pie pilna prāta, neviena nepiespiesti. Jā, varētu teikt, ka tā tiešām ir sieviešu brīva izvēle, ja vien tā būtu pilnīgi brīva, godīga un nepazemojoša. Diemžēl tā nav īsti brīva un attiecībā pret sieviešu dzimumu godīga izvēle, jo viņas seko kādām reliģiskām un kultūras tradīcijām, kas ir cilvēku, visbiežāk vīriešu, radītas un noteiktas.

Daba jeb radītājs, kā nu kuram labpatik teikt vai domāt, ir radījuši mūs – sievietes un vīriešus – atšķirīgus un tas izpaužas kā dažas atšķirīgas ķermeņa daļas un orgāni. No kopējā orgānu skaita mūsu organismā tā ir mazākā daļa, un tos mēs klimata un pašu ērtību dēļ arī pārsvarā piesedzam, ja neskaita ļoti siltas vietas uz zemeslodes.

Savukārt seja, acis, galva, mati mums vairāk vai mazāk ir līdzīgi. Proti, ir iespējamās visādas variācijas un izmaiņas dzīves gaitā, tomēr no funkcionālā viedokļa attiecībā uz sievietes un vīrieša galvu nav tādu dabas radītu atšķirību, kas liktu sievietēm vienmēr stāvēt ar apsegtu galvu, par sejas aizklāšanu nemaz nerunājot. Saule, vējš, sals, karstums, aukstums un mitrums vienādi iedarbojas kā uz vīriešu, tā uz sieviešu ķermeņiem.

Tātad dažādās reliģijās un kultūrās izveidojušies priekšraksti par noteikta veida apģērbu vai galvassegas nēsāšanu ir tikai un vienīgi cilvēku radīti. Visbiežāk tie ir vīriešu radīti, ņemot vērā viņu dominējošo kultūrvēsturisko nozīmi cilvēces vēsturē, un diemžēl daudzviet un ilgu laiku sievietes to ir pielāvušas.

To, ka tīri no fizioloģiskā viedokļa kā sievietes, tā vīrieši var vienlīdz labi nēsāt gan svārkus, gan bikses, gan cepures, gan lakatus, liecina dažādu pasaules tautu etnogrāfiskie un tradicionālie tērpi. Ja daba būtu gribējusi vēl vairāk uzsvērt mūsu dzimumu atšķirības, nekā tās mums ir dotas, tad būtu mums devusi tādas acīm redzamas dzimumu atšķirības zīmes kā daudzām dzīvnieku un putnu sugām – krēpes, ragus, astes, plankumus, svītras un raibumus.

Garš ceļš noiets. Daudzviet pasaulē, it īpaši Eiropas un no tās izrietošajās kultūrtelpās, ir noiets pietiekami garš ceļš, lai sievietes tiktu atbrīvotas no dažādiem cilvēku pašu radītiem, mākslīgiem žņaugiem un ierobežojumiem. Cīņa gan vēl nav galā un diezin vai tik drīz beigsies, kamēr, piemēram, mūsu kultūrtelpā svarīgā katoļu baznīca sāks raudzīties citādāk uz sievietēm. Tāpat savs darbs veicams arī tajās luterāņu baznīcās, kas joprojām uzskata par neiespējamu sievietēm būt par mācītājām. Ja reiz Dievs arī sievietēm ir devis spējas domāt, runāt, rakstīt un dziedāt, kas ir nepieciešamas mācītāja darbā, tad vai tiešām tik nepārvarama nozīme ir dažu orgānu atšķirībām? Kā gan tie var traucēt garīdznieka darba veikšanai?

Neraugoties uz to, ka Eiropas kultūrtelpā mums joprojām šur un tur nākas saskarties ar mākslīgi radītiem un pietiekami iesīkstējušiem šķēršļiem un aizspriedumiem sieviešu brīvai un pilnvērtīgai izpausmei, domāju, ka kopumā mēs diezgan labi apzināties savas iespējas un tiesības, kā arī fiziska rakstura ierobežojumus. Ja mēs gribam, mēs varam vadīt traktoru un mežā gāzt kokus, ja vien mums pietiek fiziska spēka, un mums to nevar liegt tāpēc vien, ka esam sievietes. Tā ir brīva izvēle dabas doto atšķirību ietvaros.

Taču mēs arī zinām, ka tā nav brīva izvēle, ja tev ir jānēsā kāds apģērba gabals nevis tāpēc, ka tas ir funkcionāli nepieciešams, bet tāpēc, ka tā kāds ir noteicis. Proti, es varu izvēlēties galvassegu tāpēc, ka man ir karsti, auksti vai vienkārši man tā patīk, taču nevis tikai tādēļ, ka esmu sieviete. Tieši tāpat ir ar vēlēšanu un mantošanas, autovadīšanas un citām tiesībām, kas sievietēm ir vienādas ar vīriešiem. Starp citu, arī daudzās šodien tik liberālajās Eiropas valstīs daudz kas no tā nebija iespējams vēl 20. gs. sākumā.

Joprojām vairākās kristiešu konfesijās dažādās zemēs sievietēm, ieejot baznīcā, ir jāapsedz galva, tomēr Eiropā redzami mazumā ir gājuši vienkārši „tradīcija” un „piedienīgums”, kas vienā vai otrā veidā cenšas noteikt sieviešu apģērbu un uzvedību publiskās vietās. Mazāk nekā simts gadu, ja rēķinām no I Pasaulē kara beigām jeb laika, kad sievietes pakāpeniski dažādās Eiropas valstīs sāka iegūt vēlēšanu un citas tiesības, nemaz nav tik ilgs laiks, lai kaut kas paspētu nostip-

rināties neatgriezeniski, ja skatāmies cilvēces vēstures kopsakarā.

Ko domājam pie sevis. Visa veida tiesību paplašināšanās sievietēm un atbrīvošanās no dažādām īpatnējām tradīcijām Eiropā nepārprotami ir saistīts ar lielāku sekularizāciju, baznīcas nozīmes mazināšanos sabiedriskajā dzīvē, kā arī ar liberālo un demokrātisko vērtību nostiprināšanos. Tomēr vai beigu beigās neiznāk tā, ka, kļūstot arvien liberālāki un iecietīgāki pret citām ticībām un kultūrām, mēs par pieņemamu savā sabiedrībā atkal atzīstam to, ka kāds cits var noteikt to, ko sievietei nēsāt un kam sniegt roku? To, pret ko esam ilgus gadus cīnījušies un it kā izskauduši. Tad var sanākt, ka reliģija un no tās izrietoši ierobežojumi sievietēm sāks pieaudzēt savu ietekmi sabiedrībā.

Manuprāt, argumenti par reliģisku pārliecību un cilvēka privātu darīšanu īsti neiztur kritiku. Ir jau viegli visur aizbildināties ar Dieva vārdu un gribu, bet, ja nu tiešām Dievs būtu gribējis, lai sievietes nesniedz rokas svešiem vīriešiem, tad drīzāk būtu radījis viņas bez rokām. Tāpat ar galvas apsegšanu – ja nu Dievam tas būtu tik ļoti rūpējis, tad gan jau viņš būtu radis kādu risinājumu arī šai „problēmai”, jau cilvēkus radot.

Tāpēc es nereti pieķeru sevi domājam, ko gan īsti par sieviešu lomu un iespējām domā tās dažādām ticībām piederošās jaunās sievietes, kuras it kā no brīvas gribas nēsā īpaši sievietēm paredzētu apģērbu vai mierīgi pieņem un ievēro citus tikai sievietēm noteiktus rakstītus vai nerakstītus ierobežojumus. Ko viņas mācīs savām meitām un kādu nākotni sievietēm viņas redz brīvā un liberālā demokrātijā?

(www.irlv.lv 2016.25.IV)

Māris Brancis

DAINAS DAGNIJAS DZĪVESPRIEKŠ

Kolāžas kā glezniecības papildinājumu Daina Dagnija izmantojusi jau agrīnajā daiļradē, taču 60. gados tā ieguva patstāvīgu vērtību. Kā māksliniece stāsta, slimības laikā, kad nav varēts gleznot, bet smadzenes vēlējušās radoši izpausties, viņa sākusī spēlēties ar lupatiņām, kas rosinājušas viņas iztēli, atklājot, ka daudzkrāsainie audumu gabaliņi var atvērt kādu citu pasauli, tikpat intriģējošu kā glezniecība.

Laikam ritot, Dagnija pievērsa šim pašizteiksmes veidam arvien nopietnāku vērību. Viņa regulāri apmeklēja *garage sales* (privātas utenes), labdarības tirdziņus, kur *par mazu naudiņu* piedāvāja interesantus audokus, dažādu novalkātus vai nevajadzīgus apģērbus gabalus un aksesuārus, mežģīnes, agrāku laiku izšuvumus, no modes izgājušu bižutēriju un tamlīdzīgi. Tas viss ir noderīgs mākslas darbu veidošanā.

Kā mākslinieces glezniecībā, tā tekstilmākslā ir tikai viena tēma – sieviete, viņas liktenis šajā nemierīgajā planētā, kurā ir tik daudz karu, nacionālu nemieru, viņas pārdzīvojumi un viņas emocionālā pasaule. Ja eļļas darbos Daina Dagnija sevi atklāj kā aktīvu dzīves uztvērēju, kuru sižetos ienāk ironiskais, dramatiskais un pat traģiskais, tad tekstilkolāžās viņa rada svētku prieku.

60. gadi Rietumu pasaulē, sevišķi Rietumeiropā un ASV, iezīmējās ar feminisma kustību. Ar to var sasaistīt arī Dagnijas daiļradi, taču, kā uzsver pati māksliniece, viņa pirmām kārtām ir latviete un latviešu sieviete nekad nav bijusi apspiesta, pakļauta vīrieša gribai. Vīrietis un sieviete latviskajā pasaules kārtībā nostājas blakus kā līdzvērtīgi lielumi, tautasdziesmās bieži sieviete pat dominē, cilvēka dzīves lēmēja ir Laima, tātad arī sieviete. Tādējādi Dagnija šajā ziņā nav iekļaujama Rietumu vērtību sistēmā.

Tātad veidojot tekstilkolāžas, ar laiku tapuši dažādu sieviešu tēli greznos tērpos, bagātīgi izrotātām ar rotaslietām, cepurēm, eksotiskiem putniem, spilgtiem puķu pušķiem, ar košiem foniem, kas atgādina pasaku un

teiku laiku neikdienišķumu. Tās bieži tiek nosauktas par princesēm, uzsverot to, ka daudzas meitenes bērnībā, saklausījušās pasakas vai saskatījušās filmas, sapņo par tādām reiz kļūt dzīvē.

Labi draugi ar ASV vēstnieka atbalstu sarīkoja Dagnijas tekstilkolāžu izstādi Marokā. Gan tur, gan ceļojumos viņa novērojusi citu tautu sievietes savdabīgos tērpos, kas iedvesmojušas tās iemūžināt kolorītās tekstilkolāžās. Māksliniece labprāt attēlo arī meitenes latviešu tautas tērpos. Šie darbi nav tik krāšņi kā citi, taču izceļas ar savu atturību un nacionālo eleganci. Mēģināts arī izveidot vīriešus, taču daudzkrāsainība un detaļu greznība atņēma tēliem vīrišķo spēku, un viņa no šīs idejas ir atteikusies.

Mākslas vēsturnieks Māris Brancis, vairāku grāmatu autors, ir *JG* redakcijas loceklis. Dzīvo Jelgavā, kur pērn gada beigās un šī gada sākumā Trīsvienības baznīcas tornī viesojās gleznotāja Daina Dagnija ar kolāžu izstādi *Princeses, nāras un eņģeļi*.

Daina Dagnija pie savas gleznas no sērijas *Džentlmeņi un vērsi (Gentlemen and Bulls)* - #3. 1977. Eļļa, kartons. 200 x 166 cm. Vērša mugurā amerikāņu „popmākslas” līderis Endijs Vorhols (Andy Warhol, 1928-1987)

Foto: Marita Jurjāne (uzņemts 2016. gadā)

Linda Treija

LATVIEŠU MĀKSLINIEKI VĒJU PILSĒTĀ ČIKĀGĀ

Šī nelielā rakstiņa nosaukumu aizguvu no visai pilnīga un izsmeloša Arnolda Sildega raksta žurnālā *Latvju Māksla*, kurā viņš iztirzā Čikāgas latviešu mākslas vides veidošanos un atsevišķu mākslinieku daiļrades¹. Nemaz nemēģinot tikt līdzī eruditā latviešu mākslas pazinēja un analītiķa Sildega raksta līmenim, tomēr dažos vārdos gribēju atgādināt par šīs pilsētas nozīmību trimdas mākslas ainās veidošanā un to, ka arī šodien tās loma zināmā mērā nav rimusies.

Kā jau lielpilsēta ar daudzām iespējām māksliniecišķi izglītoties, izpausties un arī relatīvi lielā latviešu skaita dēļ, Čikāga vienmēr ir piesaistījusi latviešu māksliniekus, līdz ar to var teikt, ka latviešu mākslas dzīvei šajā pilsētā ir plūstoša un nerimstoša vēsture. Kā jau parasti dzīvē viss notiek viļņveidīgi, tad arī mākslas ainā, gadiem ejot, aktivitāte reizēm ceļas, reizēm nedaudz noplok. Lielu nozīmi latviešu mākslas vides veidošanā ir spēlējis Čikāgas mākslas institūts – *Art Institute of Chicago*, ko ir beidzis ne viens vien latviešu mākslinieks. Pasaules dažādo mākslas virzienu, it sevišķi ekspresionisma, iespaidā un arī kā pretreakcija pret tradicionālo mākslu, kāda trimdas vidē bija pierasta aizvadītā gadsimta 50. un 60. gados, nāca jaunie Čikāgas mākslinieki ar grupu un personālajām izstādēm, piemēram, *Avant Art* galerijā, *Hull Haus* telpās un citur. Šīs izstādes izraisīja lielu šūpošanos nedaudz sastingušajā un akadēmiskajā, bet trimdas skatītāja tik iecienītajā mākslas lauciņā. Šajā „jaunajā paaudzē” toreiz bija mākslinieki – Vītauts Vīto Sīmanis, Ojārs Šteiners, Viestarts Aistars, Edvīns Strautmanis, Beno Tālvāldis, Uldis Krūmiņš, Maigonis Barens, Silvija Šteinere-Bērziņa, keramiķis Reinis Eikens u.c.

Droši vien, ka atspersšanās sliekšni šiem „jaunajiem” lika mākslinieki no vecākās paa-

dzes, kas jau bija skolojušies Latvijā – Pēteris Rožlapa, Jānis Kalmīte un spēcīgs jauno mākslas censonu atbalstītājs, mākslas auto-didakts Jānis Strods, kura nozīme Čikāgas mākslinieku grupas veidošanā bija neatsverama. Jānis Krēsliņš kādā aprakstā pieminēja, ka *Strodam ir daļējs nopelns, ka šī grupa ir saskarē ar latviešu mākslas tradīcijām. Stroda bajāriskais dzīvoklis, mākslas kolekcijas un viesmīlība ir daži no imesliem, kādēļ šī grupa varējusi organizēties un funkcionēt kā cieša vienība jau vairākus gadus*². Ne visi Čikāgas institūtu beigušie un apmeklējušie palika Čikāgā. Piemēram, ASV austrumkrastā dzīvojošais Jānis Aistars savos gleznojumos joprojām ir uzticīgs abstraktajam ekspresionismam. Ģirts Puriņš, kura darbi ir atpazīstami ar savām perfektajām, abstrakti ģeometriskajām kompozīcijām, mācīja gleznošanu, dizainu un krāsu mācību Pitsburgas Universitātē (*The University of Pittsburgh*), bet tādi mākslinieki kā Ilze Arāja, kuras mākslā milzīgu iespaidu spēlē daba un tās elementi, Lelde Vintere-Ore, kuras glezniecība krāsās un triepienā seko ekspresionisma virzienam visas daiļrades garumā, un daudzi citi, tomēr palikuši uzticīgi savai *alma mater* pilsētai. Aktīvi Čikāgas mākslas dzīvē darbojas arī mākslinieki, kuri nav beiguši Čikāgas mākslas institūtu, bet ir veiksmīgi iekļāvušies pilsētas un tās apkārtnes mākslas dzīvē. Piemēram, Jāņa Kalmītes meita, gleznotāja Lelde Kalmīte darbojas ne tikai Čikāgā, bet tagad arī Latvijā, īpaši sakarā ar trimdas mākslas centra izveidošanu Cēsīs.

Protams, starp 50. gadiem un mūsdienām, ir notikušas mazākas vai lielākas viļņošanās, taču patīkami atzīmēt, ka pašreiz neliels latviešu mākslinieču radītais vilnītis „uzmet putu”. Gribu minēt trīs aktīvu mākslinieču – Ritās Grendzes, Kristas Svalbonas un Kristas Vārsbergas darbību. Materiālu māksliniece Rita Grendze³ aktīvi darbojas mākslā. Pēdējā izstāde *MidSentence*, pierāda Ritās spēju darboties kā māksliniecei/pētniecei. Viņa konsekventi izanalizē audumu atgriezumam izturību, iespēju locīt, veidot pēc iecerētās idejas. Fiziskā un konceptuālā slāņa izpēte

¹ Arnolds Sildegs. „Latviešu māksla un mākslinieki vēju pilsētā Čikāgā”. *Latvju Māksla* 19(1993). Žurnāla izdevējs: Amerikas Latviešu apvienība.

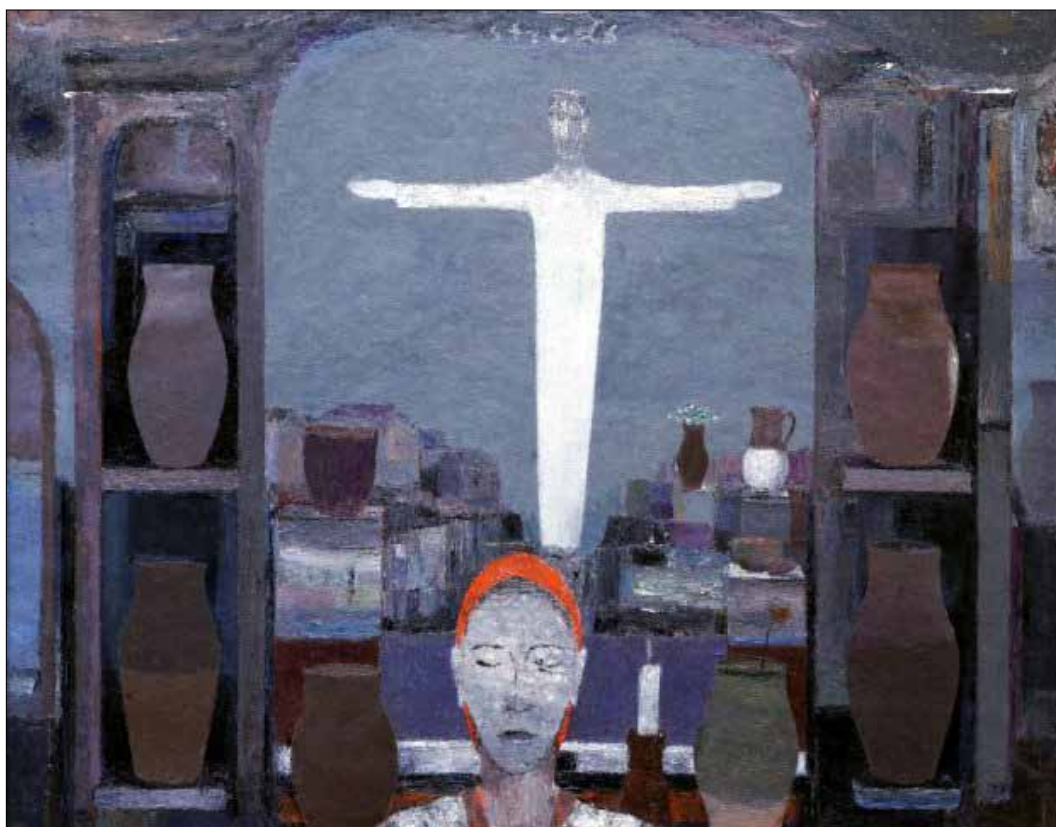
² Jānis Krēsliņš. „Dzīve un darbi. Jaunie Čikāgas latviešu mākslinieki”. *JG24*(1959).

³ Linda Treija, „Līdzināties upei. Par Ritu Grendzi”. *JG266*(2011).

Rita Grendze. No sērijas *Lamella*. 2016. *Dzeltenais*. 20,3 x 30,5 x 55,9 cm. *Baltais* (detaļa). 5,1 x 20,3 x 20,3 cm. *Pelēkais*. 24,4 x 11,7 x 30,5 cm. Poliestera lenta, diegs

Autores foto

Jānis Strods. *Podnieces pasaule*. 1977/1978

Janis Strods (1908-1990) bija tolaik Čikāgas jauno latviešu avangardistu inspirētājs/guru.

Ritas darbos spēlē lielu lomu. Tas nav vienkārši veidojums, lai vizuāli labi izskatītos, bet gan mākslas darbs, ļoti iedziļinoties tā radīšanas procesā. Interesanta ir mākslinieču Ritās Grendzes un Kristas Svalbonas⁴ savstarpējā sadarbība. Tiek radīti darbi, kas izveidojas kā kopdarbs, izmantojot pasta pakalpojumus, un gala rezultātā ir ļoti aizraujoša izstāde Sarakste *CoresponDance*. Krista Svalbonas daudz sastrādājas ar citiem māksliniekiem, veidojot kopīgas izstādes. Viņas interešu jomā vienmēr ir bijis jautājums par migrāciju un pārcelšanos, kas pašlaik tematiski sasaucas arī ar Kristas Vārsbergas⁵ darbiem. Krista Vārsberga ar savu glezniecību un ekspresīvo otas triepienu varbūt vistiešāk man atgādina 50. gadu latviešu mākslinieku grupu. Jāpiemin, ka Vārsberga ir beigusī Čikāgas mākslas institūtu. Viņas gleznas ir izteiksmīgas, otas triepiens ir likts ar „švunku”. Pašreiz mākslinieces uzmanības centrā ir viņas ģimenes gaitas – bēgšana no Latvijas, nonākšana Amerikā un turpmākā dzīve. Krista savos darbos pielieto dažādus tehniskus

paņēmienus, bet jāsaka, ka viņa ir vizīteiktākā gleznotāja no minētajām trim, vārda tiešā nozīmē. Nupat notikušajā Kristas Vārsbergas izstādē *Water Street Studios* var redzēt, kā viņa apvieno kolāžu ar glezniecību, visu to liekot uz rupji apstrādātām virsmām. Krāsu dramatisms un kontrasts ir Vārsbergas glezniecības pamatā.

Domāju, ka mēs vēl ilgi sekosim mākslinieču un visas Čikāgas latviešu mākslinieku darbībai. Ir jūtama vajadzība pēc dziļākas izpētes ne tikai Čikāgas un tās apkārtnes latviešu mākslas ainā, bet arī pēc vispārējās latviešu mākslas ārpus Latvijas teritorijas, analīzes. Varam tikai cerēt, ka Čikāga arvien vēl būs vieta, kur latviešu mākslinieks izglītosies un smelsies radošas idejas.

Māksliniece, kritiķe, mākslas pedagoģe un *JG* līdzredaktore Linda Treija vada Amerikas Latviešu mākslinieku apvienību.

⁴ Linda Treija. „Kristas Svalbonas mākslas alķīmija”. *JG*280(2015).

⁵ <<http://www.kristavarsbergs.com>>

Vilnis Auziņš

MĀRTIŅA BUCLERA FOTO KĀLNA VERTIKĀLE

19. un 20. gs. mija vēsturē ir iezīmēta ar vairākiem jaunu atziņu izaicinājumiem un sociālo pārmaiņu izraisītām konfrontācijām, kurās fotogrāfija spēlēja pašas tolaik vēl neapjaustu, bet spēcīgu lomu.

Mārtiņš Buclers (1866-1944) viennozīmīgi ir redzamākā personība Latvijas profesionālās fotogrāfijas kvalitātes veidošanā Latvijā. Viņš būtiski paplašināja sava laika atstarotās gaismas satveršanas nozīmību un šis nodarbes iespēju izpratni, gan kā fotogrāfs, gan arī uzņemoties speciālās literatūras tulkošanu, terminu latviskošanu, grāmatu izdošanu. Faktus par šo darbību katrs var sameklēt „mātes Gūgles” krājumu plauktos. Buclers ieviesa apjēgumu par fotogrāfijas unikālo sociālo lomu un līdz ar to arī autora atbildību

par Laikmeta vizuālo liecību hronista pienākumu.

20. gs. sākumā fotogrāfija bija tikai gandrīz pusgadsimtu veca prakse spoguļattēla veidošanai, kad tā parādījās uz sociālo pētījumu skatuves, jo bija nostiprinājusi savu liecinieka uzticamību. Latvijā fotogrāfijas iespējas un daudzpusīgo, pārlaicīgo vērtību pirmais apjauta Sēlijas zemnieku dēls Mārtiņš Buclers, kura rakstos minēto *fototeogrāfijas* nozīmības viziju šodien būtu lietderīgi „pārtulkot” mūsdienu komunikācijas jēdzienos valodā. Buclera ētiskās pozīcijas vertikāle pret kultūras mantojuma lietderības jēgu ir izcili tālredzīga. Viņa darbu var pievienot to personu pienesumam, kuri radīja un nostiprināja UNESCO ideju. Buclers patiesi ir mūsu kultūras vēsturē pirmā zināmā personība, kura nojauta fotogrāfijas nākotni.

Fotogrāfs Vilnis Auziņš ir nodibinājuma *FotoForma* pētnieks. Īpašu pateicību viņš izsaka Daugavpils M. Rotko mākslas centra kultūras pasākumu stratēģijas veidotājiem, kuri novērtēja Buclera darbības novatorismu, iekļaujot viņu un viņa laikabiedrus savā 2016. gada izstāžu plānā.

Mārtiņš Buclers. Fotogrāfu kalns Siguldā 20. gs. sākumā

Elga Zālīte

LATVIEŠU TRIMDAS ARHĪVI UN BALTIJAS STUDIJAS KALIFORNIJĀ

Kaut arī sakarā ar trimdas arhīvu likteni ASV vispirms prātā nāk Hūvera dibinātais (1919) arhīvs (*Herbert Hoover Institution Archives, Stanford University*), Baltijas studiju jomā nozīmīgas ir bijušas vēl trīs Kalifornijas augstskolas – *San Jose State University, University of California* Losandželosā un *University of California* Berkelejā (Berkeley). Interessants ir jautājums, kas veicināja Kalifornijas izvirzīšanos par nozīmīgu Baltijas arhīvu uzglabāšanas un Baltijas studiju centra vietu.

Pašreiz Stanforda Universitātē praktiski eksistē divi arhīvi – minētais Hūvera arhīvs un mazāk zināmais *Special Collections of Stanford University Libraries* (dib. 1941). Abas dokumentu krātuves darbojas patstāvīgi – katrai ir savas finanses un kolekciju komplektēšanas plāni. Hūvera arhīvs, lai gan daļa no universitātes, skaitās neatkarīgs. Tas vienmēr bijis ieinteresēts materiālos par kariem, revolūcijām un konfliktu situācijām – tā pilnais nosaukums: *Hoover Institution on War, Revolution, and Peace*. Īpašo kolekciju nodaļa savukārt koncentrējas uz radošām personībām (John Steinbeck, Allen Ginsberg, Joseph Brodsky u.d.c.).

Republikānis Herberts Hūvers (1874-1964), pirms kļušanas par ASV prezidentu (1929), vairākus gadus bija iesaistīts I Pasaules kara seku likvidēšanā Eiropā. Tieši pēckara Eiropa kaislīgam bibliofilam jau no agras jaunības deva iespēju vākt literatūru un dokumentus, kurus, sākot ar 1919. gadu, viņš ziedoja Stanforda Universitātei, savai *Alma Mater*. Pirmo kolekciju vidū bija *Palīdzības arhīvi Beļģijai* I Pasaules karā, kā arī *Amerikas Palīdzības misijas materiāli Baltijai, 1919-1920*. Štābs šai misijai atradās Rīgā. Stanforda vēstures profesors Adams (Ephraim Douglass Adams, 1865-1930) devās (1919.V) uz Parīzi, lai nodrošinātu Parīzes Miera konferences materiālu iegūšanu *Hūvera kara kolekcijas* īpašumā.¹ Nākotnes pētniekiem pieejams

Elga Zālīte

kļuva arī Latvijas delegācijas Miera konferences arhīvs.

1920. gadā par Hūvera arhīva kuratoru kļuva Odesā dzimušais, Harvarda Universitāti (*Harvard University*) beigušais Krievijas vēstures eksperts Golders (Frank A. Golder, 1877-1929), kurš vairākkārt uzturējās Latvijā. Rīgā viņam bija izdevība piedalīties Padomju Krievijas un Polijas miera līguma sagatavošanas posmā. Arhīvā un bibliotēkā nonāca Goldera materiāli par visai sarežģītajiem Latvijas neatkarības pirmajiem gadiem – 40 kastes, domājams, arī par viņa Rīgas apmeklējumu 1925. gadā.

20. gadu otrā pusē Goldera darbu turpināja Krievijas vēstures speciālists Fišers (Harold Henry Fisher, 1890-1975), kurš Rīgas apmeklējuma laikā (1922 un 1929) bija nodibinājis labus kontaktus ar Latvijas Ārlietu ministrijas darbiniekiem.² Pateicoties abiem zinātniekiem, 30. gados stabila bija literatūras un periodikas apmaiņa starp Hūvera arhīvu un Baltijas valstīm. Jaunus atklājumus gaida gan neizpētītās Goldera kastes gan Hūvera institūtā esošais *Harold H. Fisher Endowment* fonds.

Hūvera institūtā krājās materiāli par Latviju. 30. gadu beigās Kalifornijas Universitātē

University California. Stanford: Stanford University Press, 1921:6-15.

² *Journal of Baltic Studies*. 1973. Vol. 4, No.3.

¹ Adams E.D. *The Hoover War Collection at Stanford*

Losandželosā izveidojās ievērojams Baltijas studiju centrs, kuru vadīja Grēms (Malbone Watson Graham, 1898-1965), kurš pētīja Baltijas valstu un Somijas iekš- un ārpolitiku. Daļa dokumentu tika iegūti, nodibinot un uzturot kontaktus ar Baltijas valstu diplomātiskajiem pārstāvjiem. 30. gados viņš arī vairākkārt apmeklēja Baltijas valstis un savu arī joprojām neapzināto dokumentu kolekciju (16 kastēs) vēlāk novēlēja (1965) Hūvera arhīvam. Baltijas studiju centrā Losandželosā strādāja vēl citi vēsturnieki, kuru pētniecības intereses saistījās ar Baltijas un Skandināvijas vēsturi – dāņu izcelsmes Vestergārds (Waldemar Westergaard, 1882-1963), zviedru izcelsmes Bjorks (David K. Bjork, 1891-1962), zviedru latviešu izcelsmes Boumans (John Francis Bowman, 1899-1986), kurš pētīja 17. un 18. gs. Baltijas reģiona tirdzniecības jautājumus, vēlākos gados publicējot recenzijas par latviešu valodā iznākušajiem vēstures pētījumiem,³ kā arī amerikāņu latviešu izcelsmes vēsturnieks Bakuss (Oswald P. Backus, 1921-1972), kurš pilnībā pārvaldīja latviešu valodu un nodevās Krievijas impērijas rietumu teritoriju viduslaikos pētišanai.

Otrs dokumentu vākšanas posms iezīmējās pēc II Pasaules kara, pateicoties sūtņa Alfreda Bīlmaņa iniciatīvai. Vēsturnieks un diplomāts lieliski saprata, ka pēc Latvijas neatkarības zaudēšanas jāuzsāk rūpīgs pirmavotu saglabāšanas darbs Rietumos. Viņš novēlēja (1945) daļu no sava personīgā arhīva Hūvera institūtam, kura paspārnē divus gadus vēlāk tika nodibināta Latvijas nodaļa.⁴

Latviešu materiālu uzkrāšanā, šķiet, lomu spēlēja Bīlmaņa sena draudzība ar bijušo poļu diplomātu Svorakovski (Witold Sworakowski), kurš Hūvera institūta arhīvā strādāja no 1947. gada, kļūdamas par Austrumeiropas kolekciju kuratoru (1952-1963). Pirms II Pasaules kara viņš trīs gadus bija Polijas sūtniecības sekretārs Baltijas valstīs, pārsvarā uzturoties Rīgā. Kopā ar saviem priekšgājējiem Svorakovskis par Latviju bija savācis iespaidīgu grāmatu kolekciju, kas nonāca Hūvera bibliotēkā.

Profesora Arveda Švābes un sūtņa Bīlmaņa ierosmē un ar Svorakovska atbalstu Hūvera arhīvs un *Latviešu Centrālā Komiteja* (LCK) Vācijā noslēdza līgumu (1948.8.XI) par divus

gadus pirms tam nodibinātā *Latviešu bēgļu dzīves arhīva* uzglabāšanu Kalifornijā. Viens no vienošanās punktiem – ja 30 gadu laikā nodotie materiāli netiek atprasīti, tie pāriet arhīva īpašumā. No Vācijas izsūtīja apmēram 100 saiņus ar dokumentiem, ieskaitot Latviešu leģiona arhīvu, kas sākotnēji atradās Libekā.⁵ Vēlāk izrādījās, ka Hūvera Institūts bija atsaucis savu pārstāvi no Eiropas. Jauna iespēja uz Kaliforniju nogādāt pārpalikušos materiālus, pavisam 400 saiņus, vairs neradās. Aculiecinieki Vācijā stāstījuši, ka Hamburgā cilvēki pirkuši siļķes, kas saiņotas bēgļu nometņu dokumentos. Pašlaik LCK materiāli Hūvera institūta arhīvā glabājas 150 kastēs. To vidū liels skaits fotogrāfiju – liecību latviešu dzīvei DP nometnēs. LCK informācijas nozare aicināja (1948) arī trimdas grāmatu, laikrakstu un biļetenu izdevējus piesūtīt brīveksempļārus Hūvera institūta bibliotēkai. Savukārt ALAs (*Amerikas Latviešu apvienības*) valde pieņēma (1953) *Latviešu dzīves arhīva* statūtus, un tolaik sūtnis Vašingtonā Jūlijs Feldmanis nāca klajā ar priekšlikumu – pie arhīva dibināt trimdas bibliotēku, lai Latvijas valsts bibliotēkai nākotnes vajadzībām saglabātu visus trimdas izdevumus. No šī laika materiālu vākšanā iezīmējās zināms paralēlisms. Pāris gadus vēlāk *Latviešu dzīves arhīva* valdes priekšsēdētājs Mārtiņš Šlessers (1901-1982) varēja ziņot, ka atsaucība bijusi liela. Sākumā arhīvs atradās Ņujorkā, bet no 1953. gada – Vašingtonā, ALAs telpās.⁶

Trešais dokumentu vākšanas posms Kalifornijā saistās ar Edgaru Andersonu (1920-1989), kurš trimdas gaitas uzsāka Čehoslovākijā. Viņš studēja (1945-1949) augstskolās Vircburgā, Vācijā, un Leidenā, Holandē, bet pēc nokļūšanas ASV – Pensilvānijas Universitātē (*University of Pennsylvania*) un Čikāgas Universitātē (*University of Chicago*), kur iegūts vēstures doktora grāds (Ph.D.). 1957. gadā Andersons sāka strādāt par vēstures profesoru Sanhozē Valsts universitātē (*San Jose State University – SJSU*), vienlaikus iesaistoties pētniecības darbā Hūvera institūtā.

Edgars Andersons, 74 grāmatu un neskaitāmu rakstu autors, izstrādāja SJSU Baltijas vēstures studiju programmu ar iespēju iegūt maģistra grādu. Sagādīšanās dēļ Sanhozē strādāja vairāki mācību spēki, saistīti

³ *The American Historical Review*. 1968. Vol. 73, No. 5.

⁴ *Latvija* 1947.8.IX.

⁵ *Latvija Amerikā* 1968.4.VI.

⁶ *ALA Kultūras Biroja Biļetens*. 1961.4.I; 1962.5.II; 1963.4.I.

Hochfeldas DP nometnē Augsburgā (1946.VI) pie bērnārstniekiem nometnes komitejas pr-jis Jānis Burtņieks ar UNRRAs (Apvienoto Nāciju palīdzības un rehabilitācijas administrācijas) darbinieciem.

ar Baltiju gan radniecības saitēm, gan zinātniskajām interesēm (John Roche, Andrew P. Lassen, Glenn G. Morgan, Bruce E. Gelsinger, Irma Eichorn, Charles B. Burdick). Akadēmiskais kurss par Baltijas reģionu, kas faktiski ietvēra visu Ziemeļeiropu, bijis ļoti populārs dažādās izcelsmes amerikāņu studentu vidū – līdz 1987. gadam Baltijas vēstures lekcijas bija klausījušies simtiem studentu, ar 30-70 katrā lekcijā.⁷ Prof. Andersona iniciatīva un enerģija, piepalīdzot tolaik Ziemeļkalifornijā dzīvojošajai latviešu saimei, bija pamatā pirmajai starptautiskajai Baltijas studiju konferencei SJSU (1970.XI), kur piedalījās pavisam 11 valstu 120 zinātnieki, pārstāvot 89 augstskolas.⁸

Mazāk zināma ir Edgara Andersona plašā darbība latviešu trimdas dokumentu kolekciju meklēšanā un nodošanā Hūvera institūta arhīvam. Pie dokumentu kārtošanas šai laikā sāka strādāt arī rakstniece Elvīra Kociņa (1902-1977). Stanfordā, citu vidū, lekcijas par latviešu valodu vairākus gadus lasīja dzejniece un zinātniece Ausma Jaunzeme (1936-1978).

Edgara Andersona ietekmē Hūvera institūta arhīvs izdeva desmitiem tūkstošu dolāru Baltijas kolekciju iegādei – to apjoms pieauga desmitkārt, visvairāk laika posmā no 1972. līdz 1983. gadam⁹, lielā mērā pateicoties Andersona sagādātajiem politiķu un sabiedrisko darbinieku materiāliem – politiķu Miķeļa Valtera, Vilhelma Muntera, Arvīda Bļodnieka, Alfrēda Bērziņa, Feliksa Cielēna, Voldemāra Salnāja, filmu operatora/fotogrāfa Edvarda Krauca, ģenerāļa Oskara Dankera, Viļa Šumaņa, sūtņa Jūlija Feldmaņa u.d.c. Īpaši no-

⁷ *Bulletin of Baltic Studies* 1970.V, Vol. 1. No. 2.

⁸ *Laiks* 1970.11.XI.

⁹ *Universitas* 1982, 50 (213).

zīmīgas bija 14 kastes ar Latvijas sūtniecības Zviedrijā dokumentiem. Jāmin arī Ziemeļkalifornijā mītošais mākslinieks un sabiedriskais darbinieks Gvido Augusts, kurš sagādāja Ēriķas Valteres, mākslinieka Jāņa Munča, diplomāta Kārļa-Ludviga Sējas, žurnālista Oļģerta Liepiņa u.c. arhīvus.

Ne vienmēr dokumentu ceļš līdz arhīvam bijis vienkāršs. Kad 1962. gadā mira Pēters Oliņš, Latvijas sūtņis Argentīnā un Brazīlijā, viņa atstātais dokumentu mantojums 10 gadus glabājās pie sūtniecības juriskonsula, sasniedzot Hūvera institūtu tikai 1997. gadā.

Prof. Andersons veicinājis arī vairāku izcilu kolekciju nodošanu SJSU. Īpaši atzīmējama bijušā ASV Ārlietu ministrijas bibliotēkas direktora, lībiešu izcelsmes bibliogrāfa un vēsturnieka Artura Benedikta Bertholda (1905-1976) kolekcija, kurā ietilpusi vienīgā pilnīgā kolekcija lībiešu valodā ārpus Helsinkiem un Rīgas. Ar Andersona atbalstu viņa darbīvētā nonākusi latviešu ģeofiziķa Leonīda Slaucītāja (1899-1971) kolekcija, kurš trimdā strādājis Vācijā un Argentīnā. Vēl jāatzīmē latviešu amerikāņu vēsturnieka Viktora Lamstera (1903-1971) un retu izdevumu un karšu kolekcionāra Eižena Dzelzkalēja (1907-1987) ziedojumi.¹⁰

60. un 70. gados Baltijas materiālu nodaļa atradās arī Kalifornijas Universitātē Berkeleyjā, kur strādāja latviešu bibliotekāre, tulkotāja [arī aktīva JG līdzstrādniece] Skaidrīte Rubene-Koo, kura 60. gadu vidū noorganizēja plašu latviešu etnogrāfijas izstādi, un literatūras profesors [arī JG līdzstrādnieks] Ojārs Krātiņš, bet netālajā katoļu augstskolā (Saint Mary's College) – Maksimilians Bergs (?-1990) un vēsturnieks Nikolajs Kreišmanis (1912-1983).

Ja ielūkojas Ziemeļkalifornijas kartē, rodas iespaids, ka 60. un 70. gados Baltijas studiju aktivitātes norisinājās trijstūrī, ko veidoja San Francisko, Sanhozē un Berkeleyja – ar Hūvera institūta arhīvu trijstūra centrā. Situācija izmainījās 80. gadu otrā pusē. Samazinājās universitāšu finansiālā bāze. Vairāki Bal-

¹⁰ *Laiks* 1988.24.IX. Saskaņā ar Edgara Andersona rakstīto, daļa no dāvinājumiem bijuši arhīva materiāli. Pēc profesora nāves (1989), kad interese par Baltijas studijām SJSU pamazām izsīkusī, universitātes vadība visu četru kolekciju publicēto daļu/monogrāfijas dāvinājusi Vašingtonas Universitātei (*University of Washington*), Sietlā (Seattle). Šī raksta autorei nav izdevies noskaidrot arhīvu likteni.

tijas studijās ieinteresēti profesori bija miruši vai mainījuši darbu. Galvenais iemesls tomēr bija enerģiskā un Latvijas vēstures izpētē bezgala ieinteresētā, divkārtējā PBLA Kultūras fonda laureāta (1971 un 1984) Edgara Andersona pēkšņā nāve auto katastrofā (1989). Ilgus gadus viņš publicēja pētījumus par baltiešu jautājumiem ārzemju izdevumos.¹¹ Viņa ierosmē tika nodibināta (1968) Baltijas studiju veicināšanas apvienība (*Association for the Advancement of Baltic Studies*). Pētniekiem stabils un paliekošs ir Andersona ieguldījums arhīvu materiālu saglabāšanā Hūvera institūta arhīvā.

Latvijas neatkarības atjaunošana 1991. gada augustā radīja jaunas intereses, jaunus virzienus latviešu trimdas materiālu uzglabāšanā. Daļa arhīvu, kas jau sen bija meklējusi mājvietu, tāpat arī jaunatklātas kolekcijas, aizceļoja uz Latviju. Trimdas dokumentārās liecības ir latviešu tautas vēsturiskās attīstības liecinieces un neatņemama sastāvdaļa. Kalifornijā iestājās klusuma desmitgade.

Ceturtais dokumentu vākšanas posms iesākās šī gs. pašā sākumā. Runa gan ir tikai par Stanfordu – par Hūvera institūta arhīvu un tikai pēdējos gados – par Stanforda Universitātes bibliotēku. Hūvera institūta arhīvā par kuratoru sāka (1992) strādāt Edgara Andersona bijušais students Sikerskis (Maciej Siekierski). Arhīvs iegādājās (2002) politiķu Mavrika Vulfsona un Andreja Eizāna, kā arī (2011) kolekcionāra Ainara Ikstena retu publikāciju kopoju. Līdz 18 kastēm pieaugusi *Latviešu tematiskā kolekcija*, kas aptver Latvijas 20. gs. dažādus vēstures jautājumus – no 1940. gada līdz kustībai par neatkarības atjaunošanu un arī par politisko situāciju pēdējo gadu laikā. Jāmin arī pētniekiem interesantie *Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra* materiāli, kas nemitīgi tiek papildināti.

Pēdējo gadu laikā ievērojami augusi arī vietējās latviešu sabiedrības interese par vēsturisko materiālu saglabāšanu. Arhīvam savas kolekcijas dāvinājuši Ansis Pommers (2010), Dagmāra Lejniece (2012) u.c. Arī arhivista Džeikoba (David Jacobs) interese par Baltijas valstīm bijusi pamatā daudziem dāvinājumiem un viņa paša uzsāktām tematiskām kolekcijām, piemēram, *Baltiešu mantojuma tīkla*. Plānots arī turpināt Latvijā uzsāk-

to (1999) *Latvijas mutiskās vēstures projektu*. Dāvinājumu vidū jāizceļ 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma Sanfrancisko veclatviešu sociālistu bibliotēka, kas ilgus gadus neievērota bija glabājusies Ziemeļkalifornijas ev. lut. draudzes namā. Interessants un zīmīgs ir stāsts par to, ka vecās, gotiskajā rakstā izdotās grāmatas 70. gadu sākumā no izmešanas paglābis neviens cits kā prof. Andersons, apzinādamies bibliotēkas lielo vēsturisko vērtību. Arī Ziemeļkalifornijas Latviešu Biedrība dāvinājusi (2015) savus vēsturiskos dokumentus par pēckara trimdas sabiedriskajām un politiskajām aktivitātēm.

Pirmais latviešu trimdas arhīvs Stanforda Universitātes bibliotēkas īpašo kolekciju sastāvā ir *Mācītāja Richarda Zariņa kolekcija* (2014) (<<http://www.oac.cdlib.org/findaid/ark:/13030/c8wq076d/admin>>). Ceļu uz īpašo kolekciju atraduši arī Sanfrancisko ilggadējo iedzīvotāju pianista Hugo Štrausa un dziedātājas Mildas Grimmas-Štrausas dokumenti, nozīmīgi imigrācijas pētīšanai pēc II Pasaules kara, arī pārvietošanās procesam no bēgļu (DP jeb *Displaced Persons*) nometnēm Vācijā uz ASV (1948-1955).

Stimuls kolekciju vākšanā ir pie Stanforda Universitātes nodibinātais *Baltijas studiju centrs*, kur gan galvenais akcents likts uz Igaunijas politiskās attīstības un vēstures jautājumiem. Plānošanas stadijā ir DP dzīvesstāstu arhīva izveidošana. ▶

Katrīna M. Bertholda, Ibiešu tautas tērpā Erna Aizkalna (dz. Belte) un Arturs Benedikts Bertholds (1905-1976)

¹¹ *Daugavas Vanagu Mēnešraksts* 1985.1.V (nr. 3).

Viena no vecākajām publikācijām Sanfrancisko veclatviešu sociālistu bibliotēkā

- Meklējot atbildes uz jautājumu, kas veicināja Kalifornijas izvirzīšanos par nozīmīgu Baltijas arhīvu kolekciju uzglabāšanas vietu, šī raksta autorei soli pa solim nācās noiet distanci ilgu gadu garumā. Atbilžu meklēšana bija fantastisks piedzīvojums, kam dažbrīd piemita pat detektīva elementi. Tikai nonākot ceļa galā kļuva skaidrs, ka latviešu trimdas arhīvu uzkrāšanas un uzglabāšanas pieredze piedāvā atbildi arī uz jautājumu, kā rīkoties tālāk. Atbilde ir vienkārša. Tai ir divas, vienlīdz nozīmīgas puses. Kamēr vien emigrācijas latviešu vidū būs cilvēki, kas mīl grāmatas un Latvijas vēsturi, un kas kultūras vērtību saglabāšanā būs gatavi ielikt paši savu konkrēto darbu – bieži rēķināmu garās stundās un nedēļas nogalēs, tikmēr panākumi neizpaliks.

Vēstures zinātņu doktore Elga Zālīte no 1989. gada bija saistīta ar Latvijas Universitātes Vēstures institūtu. Prezidentes Vairas Viķes-Freibergas padomniece (1999-2000), bet no 2001. gada – darbs Stanforda Universitātes (*Stanford U.*) zinātniskās bibliotēkas Austrumeiropas nodaļā, arī ar trimdas arhīvu materiāliem. Viena no pētniecības interesēm – latviešu imigrācijas vēsture no 1880. līdz 1960. gadam. Raksta pamatā ir autores referāts Amerikas Latviešu apvienības kongresā Losandželosā (2016.V).

1950. gada 14. maijā tiek sagaidīta Ņujorkas ostā 150 000. pārvietotā persona Dace Apermane. Pirmais no kreisās *Latvian Relief, Inc.* prezidents Harijs Lielnors, pirmais no labās apgāda „Grāmatu Draugs” un avīzes *Laiks* (Ņujorkā) izdevējs Helmārs Rudzītis

VEĻIEM PIEVIENOJAS JG līdzstrādnieks Ivars Antēns (1931-2016), Čikāgas Literārā pulciņa vadītājs, pirms pensionēšanās strādāja ASV Vides aizsardzības aģentūras starptautisko attiecību jomā.

CILDINĀJUMI – LU Akadēmiskajā bibliotēkā atklāta (2016.17.V) JG aktīvas līdzredaktora, dzejnieces **Astrīdes Ivaskas** (1926-2015) un viņas dzīvesbiedra dzejnieka/literatūrzinātnieka **Ivara Ivaska** (1927-1992) memoriālā istaba ar bibliotēku (apm. 6 000 sējumu), mākslas darbiem, piemiņas lietām, rokrakstiem, dokumentiem, korespondenci u.c. JG līdzstrādnieks Ivars Ivask guva starptautisku ievēribu kā žurnāla *Books Abroad* (vēlāk *World Literature Today*) galvenais redaktors (1967-1991) un *The Neustadt International Prize for Literature*, dēvētu par „mazo nobeli”, dibinātājs un žūrijas priekšsēdis. Abu darbi tulkoti apm. 15 valodās. Skat. <*jaunagaita.net*>, arī Astrīdei veltīto JG281(2015):1-12. ●●● *Cauri ziedošām ābelēm un cerīniem, cauri zeltaini mirdzošiem rapšu laukiem ved Kurzemes ceļš, dzejnieces Astrīdes Ivaskas ceļš uz Rimzātu kapiem Pelču pagastā netālu no Kuldīgas... Saulainā Latvijas dienvidū 2016. gada 22. maijā vienā dienā Rimzātu kapos guldīja Astrīdes Ivaskas urnu... gaisā uzspurda arī viens Astrīdes dzejolis – latviešu un angļu valodā. Kad urnu ielaida kapā, tuvējā krūmā nolaidās dzeltenī oranžs raibs taurenītis un pa zaru rāpoja mārīte. Latvijas daba ir tik skaista, ka sāpēja sirds – tā tās pašas dienas e-vēstulē raksta Anna Žigure.* ●●● Ikšķiles tautas namā **Dzintara Soduma** balvas (2016) saņēmēji ir **Nora Ikstena** par romānu *Mātes piens* („Dienas Grāmata”) un **Uldis Bērziņš** par senislandiešu mitoloģisko un poētisko tekstu kopojuma *Eddas dziesmas* (Jāņa Rozes apgāds) atzejošanu. ●●● Š.g. Jāņa Bieriņa Piemiņas FONDA balvu saņēmis Kanādā mitošais pedagogs/mūziķis **Jānis Mateus**. (až)(re)

Neištada (Neustadt) starptautiskās literārās godalgas banketā (1982) no kr. laureāts Pass (Octavio Paz Lozano), Ivars Ivaskas, Astrīde Ivaska

No JG arhīva (178, 1990)

JAUNIZDEVUMI

LATVIEŠU RAKSTNIEKI CITVALODĀS – Godalgotais **Jāņa Joneva** romāns *Jelgava 94* izdots arī norvēģu valodā (tulk. Snorre Karkkonen Svens-

son). ●●● **Māra Zālīte** stāstījusi, ka *Sibirijā manu sīko dzīvību izglāba gruzīnietes mātes piens. Pateicības sajūta ir mani ļoti dziļa un dzīva.* Nu viņas bērības atmiņu grāmata *Pieci pirksti*, kurā autore tēlo atgriešanos kopā ar ģimeni mājās no Sibīrijas, ir tulkota arī gruzīnu valodā (tulk. Mzia Koberidze). (vg)

DZEJA – **Krišjānis Zelģis** savā otrā dzejoļu krājumā *Zvēri* salīdzina cilvēkus ar savvaļas dzīvniekiem. ●●● Devītajā dzejoļu krājumā *Parādības* **Eduards Aivars** sakopojis pēdējo piecu gadu laikā tapušos dzejoļus un salicis tiem garus virsrakstus, kas esot jaunievedums dzejoļu veidošanā. ●●● Viens no spilgtākajiem jaunajiem latviešu dzejniekiem **Artis Ostups** savā trešā dzejoļu krājumā *Zēsti* pēta cilvēku attiecības, saziņu, sadzīves detaļas un vēsturi. ●●● 80. gadu avangardistu, nu jau mūžībā aizgājušo dzejnieku **Hardija Lediņa** un **Jura Boiko** dzejoļus, kas saglabājušies rokrastā, Inese Zandere sakopojusi dzejoļu izlasē *Ūdenslīdējs*. ●●● **Kārļa Vērdīņa** jaunais dzejas krājums *Tētis* ir domāts skolas vecuma bērniem un tajā ar smaidu un jautrību apskatītas tēva un mātes lomas ģimenē. ●●● Limbažus un to apkārtni apdzejojis **Lidija Bērze** dzejoļu krājumā *Kur Lielezers šalc*. (vg)

PROZA – Atzīmējot **Vizmas Belševicas** 85. dzimšanas dienu, izdota sērijas *Vizmas Belševicas arhīva burtnīcas* pirmā grāmata *Nepazītā mīlestība un citi stāsti*, kurā iekļauta 50. un 60. gados sarakstītā proza. ●●● Dzejnieces un dramaturģes **Ingas Gailis** pirmais romāns *Stikli*, kas izdots sērijā *Mēs. Latvija, XX gadsimts*, stāsta par dzīvi „Ulmaņlaikos”, tos neapjūsmojot. ●●● *Visfantastiskākajos stāstos ir tik daudz dzīves patiesības, ka jāaizver logs, lai tā nepazūd laikā*, saka publicists un rakstnieks **Artūrs Snips** par savu stāstu krājumu *Stāsti laika logos*, kuros aprakstīti lauku iedzīvotāji, politiķi, aktieri un sanatorijas iemītnieki. ●●● **Ingunas Baueres** jaunākā romānā *Grēksūdze* savijas detektīvintriga, dzimtas stāsts, romantika un mazliet mistika. Katram no romāna varoņiem ir kāds noslēpums. ●●● **Pauls Bankovskis**, paša vārdiem runājot, radījis sev vienam piederošu telpu un, ieslogoties tajā, *dzenājies savas iedomas par to, cik gan viss pasaulē ierīkots šķērsām un aplami un kas gan cilvēcei būtu darāms, lai nepareizības vērstu par labu*, un pēc tam sakopojis šī pētījuma rezultātus stāstu krājumā *Trakie veči*. ●●● Vēsturiskā romānā *Likvidētie autobusi* **Aivars Kļavis** cenšas pavēstīt par latviešu literatūrā maz atspoguļotu laika posmu un cilvēkiem – paaudzi, kas dzimusi 20. gs. 40. gadu beigās. ●●● Kriotoromāna žanrā sarakstītais **Lindas Nemieras** romāns *Sofijas noslēpums* ļauj sekot divu rīdzinieču mēģinājumam atrisināt Stambulas noslēpumu un kāda svešinieka pūlēm darīt visu, lai mistērijai netiktu notraukti aizmirstības putekļi. (vg)

DAŽĀDA SATURA – **Veronika Sajadova** monogrāfijā *PSRS un Latvija. Starptautisko tiesību pārkāpumi* pirmo reizi skata 20. gs. Latvijas vēstures traģiskos notikumus no tiesību zinātņu skatpunkta. ●●● **Andris Staģis** grāmatā *Latvijas vieglatlētikas vēsture* aptver vieglatlētikas attīstību laikā no 1897.-1944. gadam, gatavojoties Latvijas vieglatlētikas simtdivdesmitgades svinībām 2017. gadā. ●●● Pasaku krājumam *Raganas jā mēnesi maitāt* iznākusi otrā grāmata *Trīs*

vēja mezglī, kas ir latviešu un cittautu garamantu sakopojums. Ilustrācijas zīmējis vecmeistars Richards Zariņš. ●●● **Aidas Rancānes, Guntas Siliņas-Jasjukevičas un Ilzes Brišķas** grāmata *Saules gads. Lielā diena* ir grāmata ikvienam, kuru interesē tautas tradīcijas. (vg)

TULKOJUMI – Džona Viljamsa (**John Edward Williams**) romānam *Stouner* (*Stoner*) līdz savai slavas stundai bija jāgaida gandrīz 50 gadi kopš tā iznākšanas 1965. gadā. Bet nu tas ieguvis pasaules slavu un šobrīd izdots vairāk nekā 20 valstīs, nu arī Latvijā (tulk. Silvija Brice). ●●● Nobela prēmijas laureāta franču rakstnieka Patrika Modiano (**Patrick Modiano**) romāns *Lai tu neapmaldies šajā apkārtnē* (*Pour que tu ne te perdes pas dans le quartier*) (tulk. Inese Pētersone) ir pusmūža vīra ceļš savu atmiņu pasaulē. ●●● Igaņu rakstnieka un kuģa kapteiņa **Lembit Uustulnd** romāns *Antverpenes šūpuļzirdziņš* (*Kiikhobune Antverpenist*) (tulk. Druvis Ābrams) valdzina ar spiegu romānam raksturīgiem sižeta pavērsieniem un atklāj mazāk zināmus faktus par Molotova-Ribentropa pakta laboto eksemplāru. ●●● Franču rakstnieka **Florian Zeller** romāns *Bauda. Eiropas romāns* (*La Jouissance*) (tulk. Agnese Kasparova) ir vēstījums par diviem jauniem cilvēkiem un viņu mīlestību, kā arī tā ir alegorija par mūsdienu Eiropu. ●●● Igaņu rakstnieka **Paavo Matsin** romāns *Rīgas zilā gvarde* (*Sinine kaardivāgi*) (tulk. Maima Grīnberga) ir slavas dziesma Baltijas lielākajai pilsētai, tās vēsturei, arhitektūrai un kafējnicām. (vg)

MŪZIKA/OPERA – Opera *Iemūrētie*, **Ērika Ešenvalda** un **Ineses Zanderes** kopdarbs, tiek visai plaši pārrunāts jau pirms priekšskara pavērsšanās LNO (2016.19.V). Gan komponists, gan arī dzejniece/libretiste bijuši ieinteresēti tajā Eiropas folkloras daļā, kas saistīta ar iemūrēšanas leģendām jeb tā dēvēto būvupuri. Operas librets veltīts **Knutam Skujeniekam**, kurš atdzejojis pašu krāšņāko balādi par šo tematu – rumāņu leģendu par meistaru Manoli. **Armands Znotiņš** izsaka atziņību (*LA.lv* 2016.24.V) par Rietumāfrikas sitaminstrumenta džambas (to spēlē ar plaukstām un pirkstiem) un niansētas elektronikas klātbūtni skaņdarba *daļēji postromantiskās, da-Soprāns Inga Šļubovska-Kancēviča operā Iemūrētie*

ļēji postminimālistiskās mūzikas valodā. Mūzikologam pa prātam ir arī latviešu oriģināloperas uzvešana, jo tāpat kā *Latvijas Nacionālā teātra nosaukums nozīmējot to, ka tur pamatreperetuārā vajadzētu atrasties Raiņa, Aspazijas un Mārtiņa Zivertā lugām, tā arī Latvijas vienīgajā opernamā primāra un neatņemama loma jāpiešķir mūsu pašu skaņdarbiem... Karmenu varot uzvest jebkur.* ●●● **Armands Znotiņš** rakstā (*satori* 2016.19.V) „Latviešu komponistu mūzika līdzās Māleram” aplūko orķestra *Rīga* sezonas noslēguma koncertus (4. un 7.V), izsakot atziņību mākslinieciskajam vadītājam **Valdim Butānam** par **Romualda Jermaka** 85 gadu jubilejas atcerēšanos, līdztekus repertuārā iekļaujot **Georga Pelēča** mūziku un **Selgas Mences** jaundarbu *Laika vējos* pūtēju orķestrim, divām solistēm un korim, kas – ar latviešu tautasdziesmu vārdiem un Friča Bārdas, Olafa Gūtmaņa, Agra Pilsuma, Aleksandra Čaka un Māras Zālītes dzeju – visdrīzāk definējams kā klasiska oratorija neoromantiskā mūzikas valodā. Sevišķi muzikologu uzrunājis un aizrāvis koncerts, kur iekļauta **Gustava Mālera** 6. simfonija (dirig. **Andris Poga**) un pēckara trimdinieka **Gundara Pones** (skat <jaunagaita.net>) vokāli simfoniskais cikls Četri mīlas temperamenti. *Izcilā latviešu komponista mūzikas valoda un pasaules skatījums pārsteidzoši krāšņi sabalsojās ar Mālera daudzslāņaino vēstījumu... Gundara Pones mūzikas parādīšanās Latvijas Nacionālā simfoniskā orķestra un citu interpretu repertuārā vienmēr raisījusi prieku. Līdz pat nesēnai pagātnēi tas notika tikai epizodiski, un ne tikai tādēļ, ka trimdā radītie latviešu komponistu darbi šeit joprojām nav ne tuvu apzināti un novērtēti – Pones daiļradei raksturīgā avangarda estētika un monumentālās formas prasa sevišķu izpratni un iedziļināšanos. Līdz šim Latvijas atskaņotājmākslinieki to veltījuši simfoniskajiem lieldarbiem „Avanti!” un „Titzarin”, altam un čellam rakstītajam „Gran duo funebre”, introvertajam kamerdarbam „Meistara Jāņa pasaule”, eksperimentālajam opusam „Montage – Demontage” un tikpat nozīmīgajam klavieru ciklam „Pastkartes no Kurzemes” – tagad tam pievienojusies arī 1960. gadā radītā partitūra „Četri mīlas temperamenti” baritonam un orķestrim ar Frančesko Petrarkas dzeju. Uzreiz jāpiemin, ka komponista daiļ-*

Jette Užāne

rades kontekstā šis opuss ir viens no postromantisma stilistikai tuvākajiem, skaņdarba mūzikas valodai tiešākās asociācijas izsaukot ar Dmitrija Šostakoviča vokālajiem cikliem, bet zināma līdzība velkama arī ar Džakomo Pučīni operu emocionālo ekspresiju un orķestra krāsu kolorītu. ●●● Viens no Raimonda Tiguļa brīvdabas 5. autorkoncerta „Ārpusaules mūzika Tiguļkalnā” (2016.3.VI), kura vadmotīvs ir „Rīta un vakara dziesmas”, īpašajiem notikumiem bija LV bijušās prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas audiogrāmatas *Saules dainas* atvēršana. Dalību ņēma Akadēmiskais koris *Latvija* (diriģ. Māris Sirmāis), Latvijas Nacionālā simfoniskā orķestra stīgu kvartets, dziedātājas Ingrida Krasovska un Asnate Rancāne, bungu un dūdu grupas „Auļi” dalībnieki Edgars Kārklis un Kaspars Bārbāls, basģitāristi Roberts Rasa un Staņislavs Judins, bundzinieki Kristers Hartmanis un jaunā koklētāja Līga Griķe, solisti Kristīne Zadovska un Zigfrīds Muktupāvels ar Tiguļa un Noras Ikstenas *Ulubeles pasaku* izdziedājumu, stāstnieka lomā iejūtoties aktierim Andrim Keišam. ●●● Džeza dziedātāja Arta Jēkabsons, Rīgas Doma kora skolas absolvente, ieguvis 1. vietu Montrē (Montreaux) Džeza festivāla vokālistu konkursā (2016.11.VII). (re)

TEĀTRIS – Sakarā ar Dzērbenē (8.V) notikušajām igadējām *Jettes cimdu dienām* un *Jettes Užānes* audzumeitas Elīnas Apsītes veidoto teātra izrādi/dokumentālo eseju *Kafeja pie Cimdu Jettiņas* internetā laikrakstā *Latvietis* (2016.29.V) Diāna Jance īsos vārdos atsauc atmiņā tautisko cimdu meistarē dzīvi: TZO kavalieri, tautā mīli saukta par Cimdu Jettiņu (1924-2007), bija cimdu adītāja, domātāja un dabas vērotāja. Pēc saslimšanas ar kaulu tuberkulozi 14 gadu vecumā mūžu pavadījusi tēva celtajās mājās Dzērbenes Lejnīkos, kas mūsdienās ir Vecpiebalgas novadā. Dzīvei dotajā laikā uzadījusi vismaz trīs tūkstošus cimdu pāru, no kuriem daudzi ir mākslas darbi ar saviem īpašiem stāstiem. Teātra izrādē, cita vidū, citētas Jettes mazās dienasgrāmatiņas, piem., II Pasaules kara laikā (1942.29.VI) Užāne rakstījusi: *Tas brīdis, kad no manas rokas zemē iekrīt sēkliņa vai lieliskas stādīšs, liekas savāda svētuma pilns; šajā brīdī es kalpoju visu aptverošajam Dievam – dzīvībai. Zeme gadiem glabā saknīti un sēklu, līdz beidzot nāk tādi apstākļi, un tā izaug. Vai cilvēks tā spēj? Un*

kādāļ autore bija izvēlējusies tieši šo fragmentu, pilnīgi atrautu no laika un notikumiem, kas satrauca visu latviešu tautu un nodarīja tai lielu postu? – jautā Diāna Jance. Teiktais ir arī par Jetti, par izmisumu dzīvot un reizē stīpru vēlēšanos neapstāties un par nepiepildāmo sapni vēl kādreiz staigāt... izrādē melnbaltā tērptie ķermeņi izkrāso daudzos smagos Jettes rakstītos vārdus – nospiedumus, kuros iesākumā nav nekā vesela, tikai drumstālas, sāpes un vēlreiz sāpes... *Maijas Švēdenbergas marimbas dobajā skaņā ieskanas te viegli un glāsmaini, te skaņi un satraucoši... Reiz jaunā Jette izmisīgi vaicāja – „Vai tiešām man būs tā jāaiziet no dzīves, nekam neatstājot savu vārdu?”*. Izrādes noslēgumā aktieri dziedāja tautasdziesmu „Neraudi saulīte, Dievs dara citu – no vara, no zelta, no sudrabiņa”. *Kafeju pie Cimdu Jettiņas* paredzēts uzvest dažādās Latvijas pilsētās. ●●● Tīmekļa laikrakstā *Latvietis* (2016.22.V) Sidnejas Latviešu teātra aprīlī uzvestā *Leldes Stumbres īsluga Alma, Lība un Konstancija* (rež. Jānis Grauds) izpelnījies divas recenzijas – *Anitas Apeles* un *Intas Rodžersas (Rogers)*. *Stumbre ir dialogu meistare... mazliet no „Salnas pavasarī” – tik saldsērīgi, ka asaras sariesas acīs... mazliet no „Trīnes grēkiem”, ka skaļi jāpasmejas... reti gadās kaut kas īsti baudāms, kaut kas, kas patrinkšķina latvieša sirds stīgas (Apele). Dārgakmeņi!... luga ar skaidru, brīžiem lirisku dialogu, teicami realizētiem raksturiem, dzīves patiesībām, vieglu humoru un neuzbāzīgi izveicīgu dramatisko struktūru* (Rodžersa). (re)

Lugas Alma, Lība un Konstancija aktieri (no kr.) Lija Veikina, Jānis Čēčiņš, Andris Kariks

Jānis Plase. *Maskas*. 1929

Romans Suta. *Kafejnīca*. 1928

TĒLOTĀJMĀKSLA – No konteineriem izveidotajā *Mākslai vajag telpu* (MVT <makslaivajagtelpu.lv>) „Vasaras mājā” – atgādinājums, ka Rīgā joprojām nav mūsdienu mākslas muzeja – Miķeļa Fišera, Anša Starka, Ginta Gabrāna, Voldemāra Johansona, Sabīnes Verneris un Andreja Strokina izstāžu sērijas (9.VI-11.IX) kopnosaukumā likts **#Blumbergs. Bezgalība**, jo visi seši mākslinieki, citējot kuratori Ingu Steimani, pauž dziļu pietāti pret *Blumberga mākslu un ietekmi*. Fišera, *Purviša balvas 2015* ieguvēja (nākamgad viņš Latviju pārstāvēs Venēcijas mākslas biennālē), jaunās instalācijas nosaukums ir *Nemūžamnepiedošanas ekspresis*, kam pamatā Blumberga gleznu cikls *Visu laiku snieg* (skat. JG285: 1, 5, 27-29, 54) – autobiogrāfisks vēstījums, kas aizsākas ar Blumberga pirmo saskarsmi ar režīma varmācību un nāvi Sibīrijā. „Vasaras mājā” izrādīts arī Blumberga audio uzvedums, ko viņš savulaik ir radījis savai personālizstādei *Zīmējumi ir kastītē* (Rīgas galerija, 2003) – aptuveni 20 „skaņdarbi”, kurus papildī-

na fotomeistara Gvido Kajona attēli. ●●● LNMM pastāvīgās ekspozīcijas *Latvijas māksla. 19.-20. gadsimts* ietvaros notiek Miervaldim Polim un Borisam Bērziņam (1930-2002) veltītas izstādes. Vēl studējot Latvijas Mākslas akadēmijā, 20. gs. 70. gados Polis drosmīgi un skaļi ienāca mākslas dzīvē kā viens no pirmajiem fotoreālisma pārstāvjiem padomju valstī. Viņš labprāt strādāja arī maza izmēra formātos, fotogrāfijas imitācijai izmantojot paša un citu autoru uzņemtus kadrus un reizēm kombinējot tos ar fantāziju. Ar apbrīnojamu tehnisko virtuozitāti savās „klusajās dabās” ar grāmatām, pastkartēm, fotogrāfijām un avižu izgriezumiem viņš uzbūra optisku ilūziju par priekšmetu materialitāti un fizisko apjomu. Plašu atpazīstamību iemantoja viņa 1986. gadā dibinātais *Ego centrs* (1986) un *Bronzas cilvēka tēls* (1987). ●●● Izstādē *Boris Bērziņš 1930-2002* (2016.4.V-12.VI) kuratores Gundegas Cēberes un iekārtotāja Kristiana Brektes vadībā iekļauti ap 300 darbu, no tiem lielākā daļa pirmo reizi. Starptautiski vairākkārt apbalvotais meistars uzskatīja, ka mākslā ir patiesības, kas nenoveco, tādēļ viņš nemeklējis īpašas tēmas un modeļus, bet gan veidojis pozitīvas ironijas piesātinātas kompozīcijas, it kā vienlaicīgi sacerot un attisot sīžetus, kas atklāj mākslinieka tēlaino domāšanu un netradicionālo pasaules redzējumu. ●●● Romana Sutas un Aleksandras Beļcovas muzeja (RSABM) kuratorei LNMM/RSABM vadītājai Nataljai Jevsejevai jāpateicas par *Romans Suta un Jānis Plase „Zaļās vārnas” zīmē* (2016.26.IV-1.X) izveidošanu. Sutu ar daudz mazāk zināmo mākslinieku, *Zaļās vārnas* dibinātāju un vadītāju Jāni Plasi (1892-1929) vienojušas aktivitātēs šajā mākslinieku un literātu biedrībā. ●●● Pasaules Latviešu mākslas centrā Cēsis atklāta (28.V) Jāņa un viņa meitas Leldes Kalmītes darbu izstāde *Kalmītes stāsts* – divu paaudžu vizuāls dialogs. Tēvs piedzima un uzauga Latvijā, dzīves otro pusi pavadīja ASV. Meita piedzima bēgļu nometnē Vācijā, uzauga ASV un pirmo reizi apmeklēja senču zemi 47 gadu vecumā. Jāņa Kalmītes gleznās iespējams saskatīt tradicionālā latviešu dzīvesveida iznīcības un pasaules uzskatu metaforas, savukārt meitas darbi atspoguļo satraukumu par pasaules dabas iznī-

Skats no mūziķa Ivara Vīgnera studijā ierakstītā Ilmāra Blumberga autobiogrāfiskā audio uzveduma, kurā dzirdama papīra švīkstoņa, ogles krīta skaņa un paša mākslinieka balss

*cību kopumā – tā Dainis Mjartāns. Un kataloga ievadā LV Kultūras ministre Dace Melbārde: „Simboliskais tēva un meitas dialogs mākslā – „Kalmītes stāsts” – nav tikai divu paaudžu saruna; tas met tiltu no viena kontinenta uz otru, no viena gs. uz otru. PBLA pr-ža vietniece Kristīne Saulīte savukārt vēsti, ka šodienas muzejs ir kā balts tēvzemes talismans visiem trimdas māksliniekiem un mākslas mīļotājiem. Ceļš uz muzeja tapšanu, tā labiekārtošanu un mākslas krātuvi nav bijis viegls. Vislielākā pateicība pienākoties Andai Sīpolīnai, kuras vecāki – Leopolds un Dzidra nebija mākslinieki, bet cilvēki, kuri godināja un veicināja latviešu mākslas saglabāšanos gan trimdā, gan arī Latvijā. ●●● Ojārs Greste tīmekļa laikrakstā Latvietis (2016.8.VI) aplūko divas lielizstādes Austrālijā – Jāņa Šēnberga (Jan Senbergs) retrospektīvo gleznu izstādi *Observation – Imagination (Novērošana – iztēle)* Viktorijas Nacionālajā galerijā un Imanta Tillera *Metafisica Australe* Melburnā. ●●● Venēcijā atklātais Baltijas Paviljons (2016.27.V-27.XI) ar vairāk nekā 100 dažādu autoru darbiem sporta zālē *Palasport Arsenale* aplūko Baltijas reģionu kā vienotu ideju telpu *no zemes dziļēm līdz cilvēku veidotajai videi... no Rail Baltic ambīcijām, enerģijas avotiem, speciālajām ekonomiskajām zonām un kultūras infrastruktūrām, līdz pat minerālo resursu prognozei, tā skaidro paviljona kuratori. Atklāšanā Kultūras ministre Melbārde izsaka ticību, ka *sadarbība* pirmā Baltijas Paviljona izveidē ieies Baltijas valstu attiecību, kā arī biennāles vēsturē. Vienotā ekspozīcija parāda, ka sociāli atbildīga arhitektūra ir viena no mūsu prioritātēm un mūs vieno ne vien infrastruktūra, bet arī kopīgas vērtības. ●●● LNB Humanitāro un sociālo zinātņu lasītāv, klātesot Latvijas Valsts prezidentam Raimondam Vējonim, Gruzijas vēstniekam Latvijā Džandžalijam (Teimuraz Janjalija) un ASV vēstniecei Latvijā Petitai (Nancy Bikoff Pettit), atklāts un pastāvīgi deponēts lielizmēra mākslas objekts *Latvijas karogs*, ko veidojis gruzīnu izcelsmes mākslinieks Datuna (David Datuna) no pozitīvām un negatīvām optiskām lēcām, kas novietotas virs attēlu kolāžas, kurās redzami Latvijas vēsturē svarīgi notikumi, vietas un cilvēki ciņā par valsts brīvību. ●●● Izvērtējot izstādes š.g. pirmajos divos ceturkšņos, neatkarīgo ekspertu grupa Purviša balvai nominējusi Daigu Krūzi, Ojāru Pētersonu, Aiju Zariņu, Kristapu Eperneru, Andu Lāci, Ingu Melderi. ●●● LNB saņēmusi daļu vācu mākslas zinātnieka un restauratora Pētera Betgera kolekcijas, kas vācta 40 gadus un kurā ietilpst ap 5 000 Francijas, Itālijas, Nīderlandes, kā arī nedaudz Vācijas gravīru. Par godu šim dāvinājumam bibliotēkā sarīkota Nīderlandes 16., 17. un 18. gs. iespiedgrafikas izstāde. ●●● Masačusetas mākslinieku kooperatīva Potaketa fonda (*Pawtucket Foundation*) šī gada augstāko godalgu par gleznu *Mans vectēvs* saņēmusi Maira Reinberga. Skat. mākslinieces gleznas *Logs #42* reprodukciju un Maijas Meirānes rakstu *JG234(2003):24, 43. ●●● LNMM izstāde (2016.13.VIII-30.X) Janis Rozentāls (1866-1916). Māksla un tehnika. Glezniecība, grafika, fotogrāfijas. Rozentāls, 19. gs. 80./90. gadu mīļā Pēterburgas Keizariskajā mākslas akadēmijā izskolojies par profesionālu gleznotāju, tiek uzskatīts par mūsu nacionālās mākslas pamatlicēju. Vienlaikus Somijas-Latvijas sadraudzības biedrības *Rozentāls-seura* neliela ceļojošā izstāde *Ar skatienu Somijā, ar sirdi Latvijā.* (mb)(re)***

Leldes Kalmītes *Rija* PLMC Cēsīs (skat. Jāņa Kalmītes *Riju* 1. lpp.)

Imants Tillers. *Daba runā FM*. 2015. 101,6 x 142,2 cm. 16 audekla plāksnes

Jānis Šēnbergs. *Cilvēki pie pilsētas*. 1963. 122 x 170 cm

Prezidents Vējonis un mākslinieks Datuna

TRADĪCIJU KOPŠANA – VIII Starptautiskā tautas deju festivālā *Sudmalinās* (Rīgā, Jelgavā, Jūrmalā, Rundālē – 2016.2.-7.VII), piedaloties kolektīviem no Armēnijas, Baltkrievijas, Gruzijas, Ķīnas, Latvijas, Polijas, Turcijas u.c., 1. vietu ieguva poļu Poznaņas Tehnoloģiju U. ansamblis *Poligrodzianie*, 2. vietu – armēņu Ečmiadzinas klostera ansamblis *Amberd*, bet 3. dalija armēņu *Mush* un *Talsu kurši*. *Grand Prix* piešķirta gruzīnu Envera Habadzēs vārdā nosauktajam ansamblim *Batumi*. *Sudmalinās*, kas notiek ik pa trīs gadiem (kopš 1992) līdz šim piedalījušās 114 Latvijas grupas un 93 no 43 valstīm. Šogad festivāla režisore bija dzejniece **Dace Micāne Zālīte**, kura pēc 10 gadu nodzīvošanas ASV atgriezies Latvijā uz *palikšanu*. Uz *NRA* korespondentes jautājumu: *Kas jums pietrūkst no Amerikas?* – Dace atbild: *Pašreiz – nekā. Nekā un itin nemaz* (2018.1.VII). (dc)

TEKSTI – VIŅDIENĀS UN MŪSDIENĀS – Ojāra Vācieša muzejā (2016.1.VI) Rīgā notiek atvēršana sērijas **Vizmas Belševas arhīva burtnīcas** pirmajai grāmatai *Nepazītā mīlestība un citi stāsti* (sakārt. Jānis Elsbergs) un triloģijas *Bille* pirmā sējuma 4. izdevumam („Mansards”). Arhīva burtnīcas apkopo Belševas (1931-2005) nepublicētos vai tikai periodikā 50. un 60. gados publicētos sešus stāstus, kuros daudz autobiogrāfisku motīvu – mācības Rīgas 2. poligrāfijas skolā, studijas Maksima Gorkija Literatūras institūtā Maskavā, pieredzējumi Salacgrīvā 1960. gadu sākumā. Triloģija *Bille* iekļauta Latvijas Kultūras kanonā un LTV raidījuma „Lielā lasīšana” veidotajā latviešu iemiļotāko grāmatu sarakstā, tulkota zviedru un krievu valodā. Belševas dzeju publicējusi kopš 1947. gada. Viņas vārds kļūst par vērtību 60. gadu beigās, kad emocionālais vēstures motīvu izmantojums krājumā *Gadu gredzeni* kļūst par notikumu literārajā vidē un saceļ skandālu okupētās Latvijas politiskajā vidē. Tam seko nacionālismā apsūdzētā ukraiņu rakstnieka **Ivana Džubas** prāva, kurā liecina Belševas, un pēc tās viņai 70. gadu pirmajā pusē liegta publicēšanās iespēja, viņas vārdu aizliegts pieminēt. Belševas pārtrauc rakstīt dzeju pēc sava dēla dzejnieka **Klāva Elsberga** bojāejas 1987. gadā. Viņa tulkojusi Šekspīra sonetus un lugas *Dots pret dotu* un *Makbets*, Puškina *Bahčisarajas strūklaka*, M. Vingranovska, M. Cvetajevas, I. Drača, T.S. Eliota, G. Ekelēfa, T. Transtremera dzeju, K. Paustovska *Zelta rozi*, E.A. Po stāstus, Dž.K. Džeroma *Trīs vīri laivā, nerunājot nemaz par sūni*, A.

Milna *Vinnijs Pūks un viņa draugi*, A. Muntēs *Stāstu par Sanmikelu*, E. Hemingveja *Sirmgalvis un jūra un Salas straumē*, M. Tvena *Konektīkutas Jeņķis karaļa Artura galmā* u.c. Vizma Belševas bija Latvijas Zinātņu akadēmijas goda locekle (1990), apbalvota ar TZO (1994), Andreja Upīša prēmiju (1982), Ojāra Vācieša prēmiju (1988), E. Forseta prēmiju (Zviedrijā, 1992), Kārļa Goppera balvu (1993), KF Spīdolas balvu (1997), Tomasa Transtremera prēmiju (Zviedrijā, 1999) un Literatūras gada balvu (2002, 2004). Vairākkārt nominēta Nobela prēmijai. *Nice Place Mansards* literāro kino vakaru sērijas ietvaros (2016.9.VI) Vizmas Belševas zīmē tiek izrādīta īsfilma *Tās dullās Paulīnes dēļ* (1979), atmiņās daloties režisorei **Vijai Beinertei**. [Šo piezīmju pamatā ir „Mansarda” pārstāvja **Arvja Ostrovska** dotā inormācija. Par rakstniecīci skat. arī <jaunagaita.net>.] ●●● **Bitītes Vinkleres** (<bvinklers@aol.com>) atdzejojotā **Imanta Ziedoņa** krājumā *Each Day Catches Fire* (*Katrai dienai ir uzliesmojums*) („Red Dragonfly Press”, 2015) iekļauti galvenokārt dzejoļi no dzejnieka *Epifānijām*, *Poēmas par pienu* un *Taureņu uzbrukuma*. Daži no atdzejojumiem publicēti žurnālos *Poetry* un *Paris Review*. No *Ziemeļkalifornijas Apskata* redaktors **Laimas Martinskās** intervijas uzziņām, ka dubultmaģistre Vinklere strādā par redaktori Ņujorkas grāmatu apgādā „Penguin Random House”. Sagatavošanā esot jau Ziedoņa grāmatas otrs izdevums, kas būs divvalodīgs un paplašināts. Jau pirmajā dzejoļu lasīšanas vakarā Ņujorkā atdzejojumi saņēmuši lielu piekrišanu, pēcāk arī no amerikāņu dzejnieces **Jeanne Marie Beaumont** kultūras žurnālā *Manhattan Review* (Winter 2015-16) un arī no jaungaitnieces **Baibas Bičoles** Ņujorkas avīzē *Laiks*. Vinklere atdzejojusi arī **Gunara Salīna** dzejoļus, kas publicēti latviešu un Austrumeiropas dzejas antoloģijās. Šī gada beigās apgāda „BOA Editions” sērijā „Lannan Translations” iznāks **Knuta Skujenieka** divvalodīga dzejas izlase no krājuma *Sēkla sniegā* – dzejoļi, kurus dzejnieks rakstīja izsūtījumā Mordovijā 60. gados. Atdzejojātāja vēl piebilst, ka no visām ASV izdotajām grāmatām gadā apmēram tikai 2% ir tulkojumi, no kuriem pavisam neliels skaits ir dzeja. Pašlaik viņa tulkojot Baibas Bičoles dzeju: *iznācis interesanti, ka esmu strādājusi pie trim vienas paaudzes dzejniekiem, kuri rakstījuši apmēram vienlaicīgi, bet pavisam citos apstākļos – Imants Ziedonis padomju [okupētajā] Latvijā, Knuts Skujenieks izsūtījumā Mordovijā un Baiba Bičole trimdā Amerikā. Skujenieks izsūtījumā nevarēja neko publicēt, bet varēja brīvi rakstīt. Ziedonis, savukārt, un vienmēr varēja rakstīt, ko vēlējās, un Bičole varēja rakstīt Amerikā, kā vēlējās, bet ilgus gadus viņas dzeja nebija brīvi pieejama Latvijā.* ●●● Viens no lielākiem nozīmīgu Latvijas kultūras pasākumu atbalstītājiem lielbagātnieks **Boriss Teterovs**, Latvijas krievs, un viņa sieva **Ināra** atbalstījuši **Imanta Lančmaņa** grāmatas *Vidzemes muižu arhitektūra / Architektur Livländischer Gutshäuser* (349 lpp., 433 attēli) izdošanu, kā arī lielā mērā finansējuši Rundāles pils restaurāciju. Grāmata atspoguļo Vidzemes muižu arhitektūras attīstību no viduslaikiem līdz I Pasaules karam. (lm)(mk)

LATVIJA – 1939.23.VIII-1991.21.VIII – JG281-283 (2015) publicējam vēsturnieka Ritvara Jansona pētījumu „Latvijas PSR drošības iestādes – okupācijas režīma mugurkauls” (<jaunagaita.net>). Tagad Valsts drošības komitejas (VDK/KGB) zinātniskās izpētes viētnē <u.lv/vdtkkomisija> pieejams šīs komisijas rakstu 2. sējums – vēsturnieka, šobrīd Saeimas deputāta Jansona monogrāfija *LPSR drošības iestāžu darbība 1944.-1956* – pirmā par VDK vispārējo darbību, kā to raksturo VDK dokumentu komisijas vadītājs **Kārlis Kangeris**. Grāmatā visvairāk ir runa par nacionālo partizānu kustības apkarošānu. Tobrīd Baltijā tas bija čekas galvenais uzdevums – panākt kontroli pār teritoriju. Tas bija masveida represiju periods, kam sekoja individuālo represiju periods. Jansons uzsver, ka LPSR drošības dienesti strikti pildīja Maskavas pavēles – piemēram, 1949. gadā konkrēto izsūtāmo skaitu uzdeva Maskava, bet Stūra mājā pieņēma lēmumus, kurus izvest, kurus vēl ne: *Nebūt nebija tā, kā sabiedrībā mēdz domāt, ka tie galvenie lēmēji bijuši kaut kur apriņķu izpildkomitejās vai partorgi. Izpildot to plānu, 1949. gadā katram izsūtāmajam lietu aizsāka Stūra mājā, norādot informāciju, kas bija ņemta pat no 1939. gada tautskaites materiāliem par saimniecību stāvokli.* Grāmatā pirmo reizi apkopotā veidā runāts par LPSR drošības dienestu vērsto darbību pret trimdas organizācijām, apmelojot to vadītājus. ●●● LNT raidījumā *900 sekundes* Dr.hist. Kārlis Kangeris nožēlo, ka Latvijā sabiedrībā nepastāv uzskats, ka cilvēkiem vajadzētu atzīt savu vainu, lai varētu viņiem piedot. Viņš atgādina, ka 4. maija republikas izveidošanas laikā *VDK vadītājs bija arī Ministru kabineta loceklis... VDK likvidēja tikai 1991. gada 24. augustā.* Partijas cilvēkus neskāra nekādi ierobežojumi, Gorbunovs darbojās tālāk, kaut vai viņš bija augstākais VDK uzraugs... Attiecībā uz „čekas maisiem” Kangeris nepievienojas apgalvojumiem, ka visi tikuši piespiesti sadarboties, it sevišķi, ja runā par pēdējiem 15-20 gadiem. *Bija jau starp viņiem arī noteikti visādi labuma guvēji, ne tikai piespiesti* (<apolo.lv> 2016.16.Vi). ●●● Dr. hist. **Uldis Neiburgs** sakarā ar Rīgas mēra **Nila Ušakova** divdomīgo pateicību padomju armijai par iespēju svinēt 4. maiju un 18. novembri, par KF vēstnieka Latvijā **Aleksandra Vešņakova** aplamo vēstures interpretāciju, kas izpelnījās LV Ārlietu ministrijas aizrādījumus, un viņa ziedu nolikšanu (2016.1.I) uz čekas un milicijas darbinieka, par Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas atzītā kara noziedznieka **Vasilija Kononova** kapa, publicējis rakstu „Kara noziegums Mazajos Batos 1944. gada 27. maijā. Upuri un slepkavas” (*Mājas Viesis* – 2016.18.V) – par Kononova vadītās padomju spēcgrupas veikto deviņu cilvēku noslepkavošanu Ludzas apriņķa Mērdzenes pagasta **Mazajos Batos** – brīdī, kad ciema 10 māju iedzīvotāji gatavojās nākamās dienas Vasarsvētkiem, tur ieradās turpat blakus Straujas sādžā uzaugušā 21 gadu vecā Kononova komandētāja vācu armijas formas tērpos pārgērbusies, ar meijām pušķota un kroplā vācu valodā dziedoša 18 cilvēku liela padomju diversantu vienība un sistemātiski nogalināja sešas šeit dzīvojošās ģimenes un aizdedzināja viņu viesētas. Nogalināto cilvēku vidū bija seši vīrieši – **Bernards** (1884), **Julians** (1895) un **Vladislavs** (1900) **Šķirmanti**, **Ambrožs Buļš** (1890, viņu, sava tēva paziņu, noslepkavoja pats Kononovs), **Modests** (1895) (smagi sašauts,

Foto: Gunta Lujāne

Vasaras vidusskolas „Kursa” saime (2016)

mira mežmalā, no kurienes līdz pat nākamās dienas rītam bija dzirdami palīgā saucieni, bet vietējie iedzīvotāji baidījās viņam tuvoties) un **Meikulis** (1907) **Krupniki** un trīs sievietes – 57 gadus vecā **Gelenta Šķirmante**, 63 gadus vecā **Veronika** un 32 gadus vecā **Tekla Krupnikas**. Pēdējā no viņām bija grūtniecības devītajā mēnesī un mēģināja glābties, bēgot uz mežu, bet tika noķerta un, noraujot daļu bizes, pa logu iemesta savā mājā, kur sadega dzīva kopā ar vēl nedzimušo bērnu un savu vīru, kuru pirms tam jau bija nošāvuši padomju diversanti. Raksta autors piemetina, ka Atmodas gados Kononovs vērsies pret Latvijas neatkarības atjaunošanu, sadarbojoties ar Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteju, un savā 80. dzimšanas dienā saņēmis **Vladimira Putina** apsveikumu un rokaspulksteni. (re)

FILMA/FOTO – Vēsturiskās dokumentālās filmas *Padomju stāsts / Soviet story* režisora, Saeimas deputāta Dr.hist. **Edvīna Šnores** jaunā filma *Nezināmais karš: Baltijas pretošanās* (angļu valodā ar titriem latviski, 43 min. – <balticresistance.com>), kam pamatā gan lietuviešu, latviešu un igauņu nacionālo partizānu atmiņas, gan arī rietumu ekspertu un pat bijušā kabeļbešņika (KGB/VDK) liecības, atspēko Kremļa dezinformāciju par baltiešu bruņoto pretestību Padomju Savienības okupācijas varai pēc II Pasaules kara. (re)

DIASPORA – Kamēr pērngad ASV Rietumkrasta **Vasaras vidusskola „Kursa”** bija spiesta atcelt mācības skolēnu trūkuma dēļ, šovasar tā darbojās pilnā sparā „Kursas” absolventes (2007) **Indras Ekmanes** vadībā, finansiāli piepalīdzot LR Sabiedrības integrācijas fondam, Latvijas Valodas aģentūrai un vairākām latviešu organizācijām/biedrībām ASV (ALA, ALJA, DV, biedrības Vašingtonas un Oregonas štātā, Sietlas ev. lut. draudze). ●●● Mācībām „Kursā” beidzoties, kā vēsti Vašingtonas Universitāte (U. of Washington), Indra deviņus mēnešus pavadīs Latvijā kā Starptautisko studiju (International Studies) Fulbraita (Fulbright) stipendijā, lai pētītu minoritāšu iesaisti LV kultūras dzīvē. No ASV minētās programmas ietvaros šajā akadēmiskajā gadā uz Latviju dodas divi „fulbraisti”. Skat. arī JG285:58. ●●● Īrijas galvaspilsētā Dublinā iedibināta Baltijas diena – ar lietuviešu, latviešu un igauņu muzikāliem priekšnesumiem, tautasdeļām, izstādēm, daļamatnieku izstrādājumiem u.c. (vg)

LATVIJA – AR SKATU MŪSDIENAS – Pirms paziņošanas (2015.16.Vi), ka ir gatavs kandidēt ASV prezidenta amatam, apšaubāmos veidos par miljardieri kļuvušā **Donaldā Trampā (Trump)** galvenās intereses bija lētu, ne visai apgaismotam skatītājam domātu TV šovu uzvešana, skaistumkaraliņu konkursu rīkošana, daudzstāvu viesnīcu/kazino finansēšana

u.tml. 13 mēnešus vēlāk Republikāņu partijas konvencijā Klīvlāndē, Ohaio (Ohio) štatā (2016.21.VII), viņš tika izvirzīts par galveno kandidātu. Paretam medijos, sakarā ar Trampa un Putina savstarpējiem, reizēm visai siekalainiem komplimentiem, atskanējušās bažas par viņa iespējamo bīstamību Krievijas kaimiņzemēm. Tās izkļiedēja pats republikāņu kandidāts ar savu atbildi uz *The New York Times* korespondenta jautājumu (2016.20.VII), vai ASV dotos palīgā Baltijas valstīm, ja Krievija tām uzbruktu? Trampa ieskatā par to vēl būšot jālemj pēc Baltā nama izsvēršanas, vai šīs valstis ir *izpildījušas to pienākumus pret mums...* Demokrātu partijas kandidātes Klintones (**Hillary Clinton**) galvenais ārpolitikas padomnieks Salivans (**Jake Sullivan**) Trampa atbildē sadzirdējis: *maybe, maybe not (varbūt, varbūt arī nē)*. Un republikānis Nūts Gingričs (**Newton Gingrich**), kādreizējais ASV Kongresa Pārstāvju palātas spikers (1994-1999), uz līdzīgu TV kanāla CBS jautājumu atteicis, ka *tas pamatīgi jāpārdomā... Igaunija ir Sv. Pēterburgas priekšpilsētā... neesmu pārliecināts, ka es riskētu kodolkaru par kādu vietu, kas ir Sv. Pēterburgas priekšpilsētā* (<<http://www.cbsnews.com/news/newt-gingrich-trump-would-reconsider-his-obligation-to-nato/>>). Trampam pa prātam bijis arī *Brexit* referendums. Plašsaziņas avotos parādījās ziņa, ka Trampa štābs sekmīgi *pielicis milzu pūles, lai izslēgtu no republikāņu politiskās platformas tēzi par palīdzību Ukrainai, jo tas aizvainotu Krievijas vadību*. ●●● No savas puses varam piebilst, ka Trampa padomnieks Manaforts (**Paul Manafort**), pirms kļūšanas par viņa politiskās kampaņas vadītāju bijis Ukrainas uz Krieviju aizbēgušā (2013) prezidenta **Viktora Janukoviča**, masveidīgās korupcijas simbola, padomdevējs jeb „politiskais tehnologs”... ●●● *The Washington Post* (2016.22.VII) ievadrakstā ar nosaukumu *„Donald Trump is a Unique Threat to American Democracy”* (D.T. ir savdabīgs drauds amerikāņu demokrātijai) pausta arī doma, ka ne tikai amerikāņiem, bet visai pasaulei. ●●● Prezidents **Raimonds Vējonis**, nekomentējot ASV prezidenta vēlēšanu kampaņas norises, uzsvēris, ka nesenaajā NATO samītā Varšavā pieņemtais lēmums *par četru daudznacionālu bataljonu izvietošanu Baltijas valstīs un Polijā nepārotami demonstrē NATO apņēmību pastiprināt Austrumu flanga dalībvalstu aizsardzību, uzsverot arī nepieciešamību (līdz 2018) veltīt valsts aizsardzībai vismaz 2% no IKP* (<[delfi.lv](http://www.delfi.lv)>, <[irlv.lv](http://www.irlv.lv)>, <[tvnet.lv](http://www.tvnet.lv)>). ●●● Bijušais NATO spēku Eiropā virspavēlnieka vietnieks (2011-2014) Širefs (**Richard Shirreff**) ne reizi vien ieteicis palielināt NATO spēku klātbūtni Baltijas valstīs, jo pretējā gadījumā pastāvēt risks nonākt uz kodolkara ar Krieviju *sliekšņa*. Ģen. sera Širefa ieskatā Krievijas uzbrukums Igaunijai, Latvijai un Lietuvai esot ticams scenārijs, tāpēc Rietumvalstīm jārikojas tagad: *Mums jāvērtē Vladimirs Putins pēc viņa darbiem, ne vārdiem. Viņš iebruka Gruzijā, nu ir iebrucis Krimā, Ukrainā. Viņš pielietoja spēku un tika cauri sveikā... Krievija ir gatava likt lietā kodolieročus, ja būs tāda vajadzība* (*The Independent* 2016.16.VI). ●●● ASV armijas Eiropā komandieris ģenerāleitnants Hodžess (**Frederick „Ben” Hodges**) noliedz, ka intervijā Vācijas laikrakstam *Die Zeit* pieļāvis NATO nespēju aizsargāt Baltijas valstis, kā ziņots dažos medijos, bet gan minējis bruņojuma savietojamības izai-

cinājumus, par ko liecinājušas dažas problēmas Polijā notikušo militāro mācību *Anakonda* 16 laikā. Hodžesa uzskatā – ir maz ticams, ka Krievija varētu kādreiz uzbrukt Baltijas valstīm, tomēr esot jābūt gataviem dažādām iespējām (*tvnet* 2016.25.VI). ●●● Viens no ģen. Širefa minētajiem Putina „darbiem” ir pavēle nostiprināt KF karaspēka grupējumus rietumu virzienā, kā ziņo <[leta/grani.ru](http://leta.grani.ru)>. No Jekaterinburgas uz Brjansku tikusi pārvietota 28. atsevišķā motorizētā strēlnieku brigāde, bet no Samaras uz Belgorodas Valujkiem – 23. atsevišķā motorizētā strēlnieku brigāde. Līdz gada beigām trīs jaunas divīzijas bāzēšoties Smolenskās, Voronežas un Rostovas apgabalos. Lidojuma attālumā no Rīgas un Tallinas atrodas ap 100 kaujas helikopteru. Kamēr visas NATO mācības ir ar aizsardzības raksturu, Krievijas militārajās mācībās tiek izspēlētas ofensīvas operācijas. Agresīvās un neprognozējamās rīcības dēļ NATO ir spiesta pastiprināt savu klātbūtni Krievijas kaimiņvalstīs. ●●● Kanāda ir vienojusies nosūtīt uz Latviju vairākus simtus karavīru „gatavības brigādi” – vienu no četriem bataljoniem NATO ietvaros Austrumeiropā (<www.irlv.lv> 2016.1.VII). Ādažu poligonā un tā apārtnē jūnijā notika (2016.11.-21.VI) starptautisko militāro mācību *Saber Strike* lauka taktiskais vingrinājums, kurā piedalījās vairāk nekā 10 000 karavīru no ASV, Dānijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas, Lielbritānijas, Norvēģijas, Polijas, Slovēnijas, Somijas un Vācijas. (re)

Māris Bišofs <www.irlv.lv> 2016.24.VI

BREXIT – Latvijas Vēstneša portāls *Par likumu un valsti* ievietojis (2016.21.VI) plašu interviju ar politiķi **Vitu Matīsu** divas dienas pirms *Brexit* referenduma (23.VI). Ieskatam nedaudzas rindkopas: *Es saskatu vairākus iemeslus: nacionālisms Eiropā atkal ir uzplaucis. Lielā mērā tas noticis tādēļ, ka daudzi politiķi nav kavējušies izmantot imigrācijas problēmu, lai uzkurinātu savus tautiešus. Turpretim spontanitāte, ar kādu uzstājas Tramps, liek cilvēkiem domāt, ka viņš ir vienīgais, kurš tiem stāsta patiesību... [viņš] uzrunā cilvēku emocijas, viņu bailes – ASV ir milzīgs skaits cilvēku, kuriem neiet tik labi, kuri jūtas globālo procesu apdraudēti... [vainoti tiek] meksikāņi, musulmaņi, imigranti u.tml. Eiropā notiek kaut kas līdzīgs... Eiropas būtība, manuprāt, ir tā, ka eiropietis nav tikai kaut kāds ekonomikas patērētājs, bet kultūras cilvēks, domājoša būtne, tādas civilizācijas sastāvdaļa, kura mēģina tiekties uz kaut ko augstāku nekā tikai uz arvien pieaugošu labklājību, tāda sabiedrība, kura cenšas iemiesot visaugstākās humānās idejas. ES kļūda no pašiem tās pirmsākumiem bija likt*

pārāk lielu akcentu uz šo labklājību.... Eiropas politiķiem vajadzētu konsekventāk, reālāk darboties ar bēgļu problēmu, lai visi redzētu, ka tos patvēruma meklētājus, kurus uzņem, pieņem reālu iemeslu dēļ un neatņemot nevienam vietējām to, kas viņam pienākas – darbu un iztiku. Otrkārt, vajadzētu likt cilvēkiem saprast, ka ES nav tikai neskaitāmas regulas un normatīvie akti, bet kas vairāk, kas tāds, ko ir vērts aizstāvēt. Treškārt, dot iedzīvotājiem kādu ilgtermiņa vīziju, iedvesmot viņus, ka ir vērts iet vēl tālāk kopīgas Eiropas civilizācijas virzienā, nevis krist atpakaļ vissliktākā Eiropas nacionālisma apskāvienos. Protais, arī veicināt labklājību tajās Eiropas valstīs, kur tās vēl stipri pietrūkst, jo, kā jau redzam, tur, kur tās nav, vietējie politiķi meklē vainīgos, kas nekad nav viņi paši, bet visdrīzāk – Eiropa... Pašreizējais ES modelis ir hibrīds, ne īsti neatkarīgu valstu konfederācija, kurai sadarbības saites ir nesaistošas, ne īsti federatīva, politiska savienība, kurai nacionālās prerogātas tiek nodotas centralizētai varai... Viena no lielākajām atšķirībām starp Austrumeiropu, ieskaitot Latviju, un Rietumeiropu ir tāda, ka Rietumeiropā var ļoti dzīvot, nepiederot kādam savējo grupējumam. Tur nevajag obligāti kādus sakarus, lai cilvēks tiktu pie labas veselības aprūpes, laba darba, vietas bērnudārzā, kāda pakalpojuma. Latvijas mērķis varētu būt tāds, ka cilvēki vairs nepamet savu zemi, jo var dabūt to visu šeit bez blata sakariem. Fundamentālām lietām vajadzētu būt vienlīdzīgi vienkārši pieejamām visai sabiedrībai. ●●● Nabaga Eiropa – kas kaitēja Lielbritānijai joprojām kopā ar Vāciju un Franciju saturēt vienkopus 28 dalībvalstu saimi – milzīgu (500 miljoni eiropiešu) nesaskaldītu brīvo tirgu, kas pārspēja ASV ekonomisko jaudu, izsauca Franks Gordons „Laiku un vietu mijās” (Laiks / Brīvā Latvija, nr. 24, 2916) un turpina: ... par atdalīšanos no ES balsoja galvenokārt Anglijas dienvidu novadu iedzīvotāji – visumā vidēja vecuma, samērā maz izglītoti provincāļi, drusku vienkāršojo – bodnieki, automehāniķi, fermeri, mājsaimnieces... Donalds Tramps vēlas novembrī kļūt par ASV prezidentu. Kas ir Tramps, to mēs – diemžēl un paldies Dievam – joti labi zinām. Un tagad paskatīsimies, kur Trampam ir visvairāk piekritēju – valsts vidiēnē, neskaitāmajās mazpilsētās, kur par viņu grasās balsot baltie – tā dēvētie rednecks: drusku vienkāršojo – bodnieki, automehāniķi, fermeri, mājsaimnieces, samērā maz izglītotu ļaužu, kas uzķeras blāustītāja demagoģijai. Vismazāk piekritēju Trampam ir abās ASV piekrastēs. ●●● Eiropas Komisijas (EK) viceprezidents Valdis Dombrovskis uzņēmies no amata atkāpušos finanšu pakalpojumu komisāra Hila (Jonathon Hill) pienākumus pēc Lielbritānijas izstāšanās no ES. Hils Briselē ieradies ar skeptisku attieksmi pret Eiropu, tomēr tagad esot pārliecināts, ka, neskatoties uz neapmierinātību, daļa ES nākot par labu britu vietai pasaulē un ir labvēlīga viņu ekonomikai. ●●● Starplaikā Lietuva ir pārliecinājusi starptautiski pazīstamā finanšu institūcijas Barclays un Western Union pārcelt daļu no savām operācijām uz Viļņu. Dombrovskis aicina arī Latvijai būt gatavai piedāvāt izdevīgus nosacījumus potenciālajiem investoriem (<www.irlv.lv> 2016.26. VI). ●●● Blogeris Vladimirs Alehins (<alehins-blog>) savukart: ir skaidrs, ka Brexit ir vājprāta triumsfs. Jā, par izstāšanos no EU nobalsoja „depraved”, t.i., materiāli (un tie paši arī gara) nabagie...

Foto: Aina Gauļiņa

Višivankas dienā (no kr.): Olha Perebijne, Mikola Pavluks, Tatjana Lazda, Ukrainas vēstnieks Latvijā Jevgeņijs Perebijnis un Marija Semjonova pie Tarasa Ševčenko pieminekļa Rīgā

Skaidrs ir arī tas, ka pēc pirmā šitstorm, viss nostāsies savās vietās. UK ilgi un sāpīgi šķirsies no EU (2016.24.VI). ●●● Kā ziņo mediji, jau isi pēc Brexit 2,2 miljoni britu parakstījuši petīciju par atkārtotu referendumu. (re)

SLĀVU IZCELSMES LV IEDZĪVOTĀJI – Latvijas Avīzes sarīkotā sarunā (2016.28.IV) katoļu arhibīskaps Zbignevs Stankevičs minējis mūri, kas izaudzis neatkarības gados starp krieviem un latviski runājošo Latvijas daļu. Līdzīgas raizes paudis evaņģēliski luteriskās baznīcas arhibīskaps Jānis Vanags. Latvijā mītošā vēsturnieka/publicista Igora Vatoļina uzskata visiem labas gribas cilvēkiem, kuri saprot norises pasaulē un kuri jūtas kā eiropieši, jāizšķiras, kam būt lojāliem – Latvijai vai Krievijai... tagad Latvijā ir arvien vairāk cilvēku, kuri pārcēlušies no Krievijas, jo izlēmuši, ka viņi vēlas būt Eiropai piederīgi, piebilstot, ka savstarpējo attiecību pamatā vajadzīgas brīvas diskusijas iespējas risinājumu atrašanai – nevis, ka viena puse zina, kā ir pareizi, un otra puse tikpat kategoriski pastāv par savu taisnību. Rakstniece Anna Žigare oponē abiem garīdzniekiem par it kā mūri starp latviešiem un krievu izcelsmes Latvijas pilsoņiem: viņi ir savai valstij un bieži arī savai dzimtenei Latvijai lojāli pilsoņi un patiesi patrioti, kuriem runāt valsts valodā nav pazemojums... daļa no šiem krieviem, domājams, ir lielāki patrioti nekā dažs labs tā saucamais etniskais latvietis, kurš ilgu pilns sēro pēc padomju pagātnes, „kad viss bija tik labi”... mēs visi, gan latvieši, gan citas Latvijas tautas, esam padomju okupācijas upuri, un, jo ātrāk mūsu sabiedrība to sapratis, jo ātrāk mēs varēsim uzbūvēt saskaņīgu pilsoņu kopumu. Okupācijas laikā atbraukušie/atvestie cilvēki ir izrauti no savas tautas, atrauti no savām saknēm un reizēm garīgi aizgājuši tālu. Rakstniece aicina izturēties ar pašciņas pilnu iecietību... pret tiem, kuri nevēlas runāt latviski arī pēc tam, kad pabeiguši valsts apmaksātu vidusskolu, un tiem, kuri visu mūžu nodzīvojuši Latvijā, to nesaprazdami... ir jābūt garīgai stingrībai aizstāvēt savas pozīcijas savā tēvzemē un jāmeklē sabiedrotie to cilvēku

vidū, kuri, būdami cittautieši, ir uzticīgi Latvijai. ●●● Edinburgas Universitātes izdevniecības publicētajai Glāzgovas Universitātes mācībspēka Českina (**Ammon Cheskin**) grāmatai *Russian Speakers in Post-Soviet Latvia* nedaudz pieskāriemies JG285:69. Pamatīga **Paula Raudsepa** intervija „Eiropēzītie krievi” ievietota žurnālā *Ir* (2016.5.V). Českins Latvijā divus gadus bijis mormoņu misionārs, kurš gan vairs sevi nesaistot ar mormonismu. Par Latviju: *Tā ir brīnišķīga vieta. Varbūt ir klišejski tā teikt, bet es mīlu Latviju, mīlu gan latviešu, gan krievu kultūru, un tāpēc ir pilnīgi loģiski, ka nolēmu pētit Latvijas krievvalodīgos.* Českins savā pētījumā secina, ka daudzi Latvijā mītošie krievi jūtas atsveināti gan no Krievijas, gan no tur dzīvojošajiem krieviem... *Mēs esam pavisam citādi... mēs esam kaut kā tikuši eiropēzīti* – teicis kāds students. Českins saprot latviešu bailes no „piektās kolonas”. *Tādi cilvēki Latvijā ir, viņš uzsver, nedrīkstam izlikties, ka viņi neeksistē.* Viņu satrauc arī naida vilnis, kas veļas no Krievijas valsts TV, bet viņaprāt nedrīkstot dot ekstrēmīstiem krievu kopienā iegāstus apgalvot, ka latvieši viņus apspiež. Českins pamatā ir optimists. Pētnieka fokusgrupu dalībnieki uz jautājumu, *vai tu vairāk identificējies ar Krieviju vai ar Latviju, izvēlējušies Latviju, un, kā liels vairākums cilvēku, kas pazīst Latviju, atzīst, ka ikdienā attiecībās starp abām grupām nav problēmu, jo sevišķi tāpēc, ka liela daļa jaunu cilvēku tagad runā latviski.* ●●● Latvijas Radio Ziņu dienesta korespondente **Baiba Kuške** (2016.28.IV) atsaucas uz Krievijā dzimušo **Helēnu Margu**, kura pirmo reizi ieradās Latvijā 1990. gadā, apprecējās ar latvieti, tagad strādā par LV diplomātiskās etiķetes un protokola speciālisti un palūkojas uz Latviju ar mazliet citādākam acim nekā ierasts: *Latvijā dzīvo krievi, viņi nemācās latviešu valodu, un tiešām viņi domā, ka viņiem automātiski būs pilsonība? Draugi, nu pilsonība nav dāvana! Nu kāda etniskā diskriminācija Latvijā ir? Mums ir krievu prese, mums ir televīzija, radio programmas, krievu teātris. Nu kāda diskriminācija?* ●●● Maija mēneša trešā ceturtdiena ir **Višivankas diena**, kad ukraiņi ne tikai Ukrainā, bet visā pasaulē velk krustdūrienā izšūtas blūzes un kreklus vai pilnībā tautastērpu, arī Latvijā, kur šogad notiek pulcēšanās Rīgas operas laukumā, lai tālāk dotos nolikt ziedus pie Brīvības pieminekļa. **Latvijas Ukrainu kongresa** organizētā pasākuma kulminācija bija Kronvalda parkā pie Tarasa Ševčenko pieminekļa, vēsti **Aina Gailīte** (*Latvietis* 2016.22.V). (re)

LELBA/LELBĀL – Rīgas Lutera draudzes virsmācītājs **Linards Rozentāls** sakarā ar Latvijas Evangēliski luteriskās baznīcas (LELBA) lēmumu liegt sievietēm prasīt ordināciju izsakās, ka diskusija par sieviešu kalpošanu dievkalpojumā un pēc tam arī par **sieviešu ordināciju** ir visa 20. un arī šā gs. jautājums visās luterāņu baznīcās. Šis process sācies pagājušā gs. 20. gados. Luterāņu baznīcā Latvijā kopā ar citām Eiropas baznīcām ir gājusi šim procesam līdzī, jau 1932. gadā pieņemot lēmumu, ka *sieviete var, kā tas toreiz tika formulēts, dievkalpojumā „runāt no pulsts” – tātad teikt sprediķi... luterāņu baznīca pamazām ir nonākusi pie vienotākas izpratnes, ka Svētie Raksti pieļauj sieviešu kalpošanu dievkalpojumā un sieviešu ordināciju. 21. gs. sākumā uz šo lietu šādi raugās absolūtais vairākums luterāņu baznīcu – 82 procenti.*

Uz izdevuma *Sestdiena* intervētāja **Egīla Zirņa** jautājumu, *ja tagad ienāktu Kristus un teiktu, ka sievietes nevajag ordinēt, jūs ar viņu strīdētos?* – **Linards Rozentāls** atbild: *Es gribētu pastrīdēties!* ●●● Dievkalpojumā Anglikāņu baznīcā Rīgā, kur piedalās LELBĀL (ĀL – ārpus Latvijas) arhibīskape **Lauma Zuševica**, prāveste **Ieva Graufelde**, bīskape emerituse **Jāna Jēruma Grīnberga**, LELBĀL pārvaldes priekšnieks prāvests **Gunārs Lazdiņš**, prāvests emeritus **Kārlis Žols** u.c. garīdznieki, arhibīskape Zuševica vairākas reizes atkārtoja: *Durvis ir jāatver no iekšpuses... būsīm tie, kas durvis paši atvērs, aicinādami un nešķirodami nevienu* (*Latvietis* 2016.8.VI). ●●● Vairākas Latvijas draudzes ir pasludinājušas neatkarību vai iestājušās LELBĀL – Liepājas Krusta Evangēliski luteriskā draudze (māc. **Mārtiņš Urdze**), Rīgas Reformātu (**Juris Čalītis**), Rīgas Evangēliska (**Klāvs Bērziņš**), Aizputes, Valtaiķu u.c. draudzes. LELBĀL ir arī savs iecirknis LV (māc. **Kārlis Žols**). ●●● Latvijas Radio Ziņu dienesta producete **Rudīte Spakovska** savu Ārpus ētera komentāru (2016.4.VI) nobeidz ar vārdiem: *lai gan neesmu luterāne un negrasos kļūt par mācītāju, šķiet nepieņemams baznīcas pamatdokuments ierakstīts aizliegums sievietei kļūt par mācītāju. Jo es uzskatu, ka tā ir diskriminācija, un esmu 100% pārliecināta, ka mācītāja pienākumus neveic ar tām vietām, kas bioloģiski atšķiras vīriešiem un sievietēm.* (re)

Krimas tatāru dziedātāja Džamala

KRIMAS TATĀRI – Eiropas dziesmu konkursā (2016) šogad uzvarējuši Ukrainas dziedātāja, faktiski Krimas tatāriete **Džamala** (ist.v. Susana Džamaladīnova), ar pašas sacerētu dziesmu *1944*, kas attiecas uz gadu, kad Krimas tatāri tika deportēti no savas dzimtenes uz Vidusāziju. Daudzi no viņiem nomira brauciena laikā vai no bada neauglīgajās stepēs pēc ierašanās izsūtījuma vietā. Kaut arī dziesmā, kur Džamala stāsta par savu vecvecmāmiņu, konkrēti nav pieminēts ne tā laika PSRS diktators Staļins, ne arī Krimas tatāri, tā sadusmojusi Krieviju, jo tikusi uzskatīta kā uzbrukums mūsdienu Kremļa vietvaldim Putinam. Dziesma sākas ar vārdiem: *Kad nāk svešinieki, viņi nāk uz jūsu māju, viņi nogalina jūs visus un saka: „Mēs neesam vainīgi.”* Dziesma, protams, sauc atmiņā II Pasaules kara laiku, kad Staļins apstiprina vispirms (1941.28.VIII) dekretu „Par Pievolgas vāciešu pārvietošanu”, jo viņi it kā slēpjot savā vidū tūkstošiem un desmitiem tūkstošu diversantu un spiegu. Staļins nolemj ar līdzīgām *specnometināšanas operācijām* vērsties pret Kaukāza reģiona veselām tautām, kas kļuvušas ideoloģiski neuzticamas, izrādījušas *apšaubāmu lojalitāti* Maskavai. Neskaitāmos ešelonos, visvairāk 1943. gada beigās un 1944. gada

sākumā, aizrestotos lopu vagonos tiek iesēdināti un izsūtīti uz austrumu apgabaliem bez izņēmuma visi kalmiki (ap 100 000), karačaji (ap 80 000), čečeni (ap 500 000), inguši (ap 100 000), balkāri (ap 35 000) un kabardieši (ap 300 000). 1944. gada maija pirmajā pusē NKVD priekšnieks Lavrentijs Berija ar Staļina piekrišanu nolemj, ka, ņemot vērā Krimas tatāru nodevīgo darbību pret padomju tautu, nav vēlams turpmāk ļaut viņiem dzīvot PSRS pierobežas nomalē. 1944. gada 18. maija rīts ir sākums visu Krimas tatāru (tolaik ap 200 000) trīs dienu ilgstošajai deportācijai, galvenokārt uz Uzbekiju. No Krimas tiek izsūtīti ne tikai tatāri, kuru senči tur mituši jau ap 700 gadu, bet arī reģionā dzīvojošie armēņi, bulgāri, turki, kurdi, hemšīni, grieķi u.c. Kopš Ukrainā iekļauto Krimu okupē Krievijas armija (2014), pussalu pametuši ap 20 000 tatāru. (re)

UKRAINAS ģenerālprokurors **Jurijs Lucenko** ziņojis prezidentam **Petro Porošenko**, ka plaši pazīstamais žurnālists **Pāvels Šeremets** (1971-2016) noslepkavots Kijevas centrā, eksplodējot spridzeklim zem viņa vadītās automašīnas, lai valstī destabilizētu iekšpolitisko situāciju. Iekšlietu ministra padomnieks **Zorjans Škirjaks** nav vienīgais, kurš norādījis uz kādiem nepatīkamo Šeremeta profesionālo darbību, neizslēdzot arī „Krievijas pēdas”: *Mēs nevaram izslēgt, ka šajā noziegumā varētu atrast Krievijas specdienestu līdzdalību. Savā pēdējā blogā laikrakstā Ukrainiskaja pravda žurnālists paudis atbalstu Ukrainas bataljonam „Azov” un tā komandierim Andrejam Biļeckam. Minskā dzimušais Šeremets strādājis Baltkrievijas TV, arī Krievijas sabiedriskajā TV (ORT), nodibinājis opozīcijas preses izdevumu Belorusskij partizan un (kopš 2012) dzīvojis Kijevā, kur sadarbojies ar Ukrainiska pravda un Vesti. Es netaisos mainīt savu pilsonību un neiedomājos, ka esmu ukraiņis. To neviens arī nepieprasa. Taču es redzu, cik daudz cilvēku saudzīgi attiecas pret dzimto valodu, ukraiņu valodu, tāpēc arī es sāku pāriet uz ukraiņu valodu – tā Šeremets (<eironews>, Kyiv Post, Ukrain-*

*ska pravda, TV kanāls Doždj, RFERL, <irlv.lv>, <tvnet.lv> u.c. – 2016.20.VII). ●●● Ukrainas prezidents Petro Porošenko pēc atgriešanās no 709 dienu ieslodzījuma Krievijā Nadžijai (Nadeždai) Savcenko (dz. 1981) piešķīra Ukrainas varones goda nosaukumu. Galīgā vienošanās par Ukrainas kara lidotāju apmaiņu pret diviem ukraiņu sagūstītiem Krievijas karavīriem tika panākta telefonsarunās starp Porošenko, Vācijas kancleri Angelu Merkeli, Francijas prezidentu Fransuā Olandu un Putinu. ●●● Attiecībā uz Ukrainu, kā norāda rakstnieks/publicists Otto Ozols, liela daļa Krievijas iedzīvotāju lieliski atprot, ka *brāļu karš, kurā krievu un ukraiņu jaunieši viens otru nogalina*, ir vājprāts. Iespējams, daļa Krievijas iedzīvotāju nojauš, ka tas ir *briesmīgs noziegums, šausmīga nodevība pret Ukrainu*. Vienlaikus izskanot cerība, ka viss, agri vai vēl, krieviski sakot - *rassosjotsja* (krievu val. – рассосётся), t.i., *atrisināsies, uzsūksies, izzudīs...* ukraiņi samierināsies, pieņems Krimas zaudējumu kā notikušu faktu un viss atkal būs kā agrāk – Krievija būs cienijama Eiropas lielvara, Krievijas pilsoņi – cienijamas valsts pilsoņi. Ozola uzskatā tās ir veltas cerības – *nekas netiks aizmirsts, nekās netiks piedots. Ukrainas tauta atcerēsies šo glēvo un nodevīgo uzbrukumu ilgi. Pat ja Krievijai izdosies paturēt savā valdījumā Krimas pussalu, tas ļaus Ukrainai nemītīgi atgādāt Krievijas valdības nelietīgo laupītāju dabu. Vēl vairākas jauno ukraiņu paaudzes dzīvos ar šo aizvainojuma un apdraudējuma sajūtu. Viņi mācīsies no saviem tēviem un ielāgos – neuzticēties Krievijai (<delfi.lv> 2016.15.V). ●●● Slimnīcā uzņemta Ukrainas Drošības dienesta publicēta video viens no vairākiem pie Troickas ciema Doņeckas apgabala ukraiņu spēku sagūstītajiem (2016.11.VII) Krievijas armijas karavīriem, kājā ievainotais vada komandieris, atzīst, ka krievu virsnieki komandē separatistu vienības un ir štābu priekšnieku vietnieki, kā arī atklāj, ka separatisti šāvuši uz savējiem un arī ukraiņiem... *divi šāviņi turp, divi – atpakaļ... domāju, ka tas provokācijas nolūkā* (skat. video <www.irlv.lv>**

Deportēto Krimas tatāru izlādēšana Uzbekistānā 1944. gadā

Ukrainas bruņoto spēku pilote Nadija Savčenko

Foto: Anastasia Vlasova

Ukrainas prezidents Petro Porošenko piešķir Nadijai Savčenko Ukrainas Varones goda nosaukumu (2016.25.V)

2016.15.VII). ●●● Starptautiskie izmeklētāji, kas pēta virs prokremlisko separātistu kontrolētās Austrumukrainas teritorijas notriektās (2014.VII) *Malaysia Airlines* MH17 lidmašīnas atlūzas, atraduši KF karavīru vai arī KF atbalstīto nemiernieku izšautās Krievijā ražotās zenītraķetes *Buk* pakalģalu (*LETA* 2016.6.VI). Kremļa propagandisti pastiprinājuši sēt apjukumu MH17 notriekšanas lietā un KF specdienesti esot mēģinājuši uzlauzt izmeklētāju datorsistēmas. Kā zināms, visi 298 uz lidmašīnas klāja esošie cilvēki gāja bojā. (re)

ĒRMIGAS BŪŠANAS – Ērmīgu, pareizāk būtu teikt, slimīgu būšanu sadaļā ietilpināma Kremļa/„putinisma” pret Rietumiem vērstā demonoloģija. Piemēram, pavisam nopietnie apgalvojumi, ka „tatāru-mongoļu jūgs”, kas smacēja Krievzemi 300 gadu garumā, paglābis pareizcīģo krievu tautu no pakļaušanās Rietumiem, kur dominēja katolicisms. Šajā sakarībā, kā savā slejā (*Latvijas Avīze*, arī ārpus Latvijas iznākošajos laikrakstos *Brīvā Latvija* un *Laiks*) norāda **Franks Gordons**, visiem, kas orientējas Latvijas vēsturē, no brīnumiem mute būšot vaļā, lasot apcerējumu „Par krievu zemēm Baltijā”, ar kuru Maskavas laikraksta *Zavtra* portālā nācis klajā **Konstantīns Šulģins**, kura „*virszedevums*”, kā var manīt, ir dot pretsparu Baltkrievijas nacionālistiem, kas apgalvo, ka baltkrievu tautas etnoģenēze būtiski atšķiras no uzskata, ka lielkrievi, ukraiņi un baltkrievi ir viena pareizcīģa tauta. Kā zināms, kriviču cilts (no kuras radies latviskais etnonīms „krievi”) mīta novadā, kura centrs bija Polocka, un baltkrievu nacionālisti krivičus uzskata par baltkrievu nācijas pirmatnējo kodolu. Šulģins kategoriski iebilst un uzsver, ka Polockas kņaziste bijusi tīrs „krievstības” iemiesojums un uzspiedusi nedzēšamu krieviskuma zīmogu Baltijai un tās ciltīm – latgaļiem, līviem un citām. Zinātnieks un pētnieks ar lielu nopietnību apgalvo, ka no 10. līdz 13. gs. plaukušas tādas pilsētas kā „Koknes”, „Gersika”, „Talava”, „Sotikli”, „Kolivan” un vēl daudz

citas. Visur slējušās pareizcīģās baznīcas un klosteri, ļaudis pulcējušies gadatirgos un „večes” laukumos (pēc Novgorodas un Pleskavas pirmatnējās demokrātijas parauga), un visur skanējuši krievu mēle. Piejūras pilsētās ieradušies kuģi no Hanzas pilsētām. Un visas šīs pilsētas, ostas un ciemati it kā ietilpuši Polockas kņazistē, to iedzīvotāji bijuši „krievi vai jaukti”. Šajās zemēs valdījuši kņazi no Rjurikovičiem. Mēs, protams, zinām, ka Jersika maksāja meslus Polockas kņazam, ka tagadējā Austrumlatvijā kristietība atnāca pareizcīģības veidolā un latviešu vārds „baznīca” nāk no slāvu „božnica”, bet no šiem faktiem līdz apgalvojumam, ka „Baltija bija krievu zeme”, ir ļoti, ļoti tālu. Taču Šulģins kļūst vēl nekautnīgāks: „Kāpēc tad melo vēsturiskās kartes, vaicās izbrīnījies lasītājs. Tas ir politikorekturns, lai netraumētu mūsu Baltijas kaimiņu vārgās dvēseles, atgādinot, kuru zemēs viņi šodien dzīvo. (...) Protams, krievu pilsētu un ciematu vidū patiešām mīta augšminētās (latgaļi, sēļi, līvi u.c.) ciltis, bet viņi bija kņaza pavalstnieki un maksāja tam noliktās nodevas.” Šulģins patētiski jautā: „Kā tad Krievzeme pazaudēja savas sensenās teritorijas Baltijā un izeju uz jūru?” Tas esot sācies ar to, ka „pieticīģs klaiņojošs katoļu mūks misionārs Meinards (...) 1150. gadā augšup pa Dvinu (Daugavu) ieradās Polockā un pazemīgi lūdza, lai Polockas kņazs Vseslavs II Vasiļkovičs viszēlīgi atļauj viņam sprediķot Polockas kņazistes līvu zemēs. Un pareizcīģais kņazs vieģlprātīgi atļāva šim svešniekam krievu zemē (!) mācīt savu ticību. Tā bija liktenīga kļūda.” Tālāko mēs zinām arī bez Šulģina – Meinards uzcēlis baznīcu Ikšķilē, 1157. gadā ieradās tirgoņi no Brēmenes, bet vācu krustneši krievu sargpostēņa vietā nodibinājuši nocietinājumu „Rīga” un izveidoja Zobenbrāļu ordeni, bet 1212. gadā „Polockas kņazs zaudēja visu Livoniju (...), Dvinas (Daugavas) grīvu, šo svarīgo tirdzniecības ceļu...” Šulģina murgam seko visi nozīmīģos noslēģums jeb baiss drauds: „Visa katolikā Eiropa virzījās pret Krievzemi, gribēdama grābt plašas un auglīģas zemes ar visām bagātībām un paverdzināt vietēģos iedzīvotāģus. Un tikai hana Batijas ordu ierašanās, izmētājot iedomīģos suņus-bruņiniekus pa visu Eiropu, uz 300 gadiem ar savu vareno valsti palīdzēja pasargāt krievu zemes un apturēja katolisko iekarotāju spiedienu uz Krievzemi.” Tātad – labāk 300 verdzības gadu zem tatāru-mongoļu pāģegas nekā kas kopīģs ar Rietumiem. Ši Krievijas un Rietumu pretstāve šobrīd – 2016. gadā – ir „putinisma” ideoloģijas kodols. ●●● Par mūsdienu ērmībām KF, kā vēsta <tvnet> (2016.25.V), visai atklāti izteicies Krievijas NTV agresīvā diskusiju programmā *Mesto vstreči* (Satikšanās vieta) uzaicinātais **Otto Ozols**. Diskusijas karstumā viņš skaļi un skaidri pateicis: *Latvijai ir spēcīgi sabiedrotie, un, ja Krievija mēģinās apdraudēt Latvijas suverenitāti, dabūs pa purnu tā, ka maz neliksies!* Atmosfēra raidījumā bijusi drausmīga un oponenti izturējušies ļoti naidīgi. *Bet es biju nolēmis ļoti stingri izskaidrot, ka Krievija 20. gs bija neitrāla un piedzīvoja smagu traģēģiju, 50 gadu okupāģiju. Tagad paši esam lūģuši uzticamos sabiedrotos [NATO] mūs aizsargāt. Un to skaidroju ļoti mēģrtiecīgi. Bet nekaunam atbildēju tā, kā viņš saprot. Lūģa šim pēc tam raustījās... Šoreiz bez kauģas brīvību neatdosim. Ja viņi mēģinās atkārtot Ukrainu, tad tā dabūs pa purnu. Domāju, ka „kremlini” tikai šādu valodu sa-*

prot un respektē. [Ozols ir grāmatu *Latvieši ir visur* (2010), *Theodorus: Deja ar Ziloņzivi* (2014) un *Neērtas patiesības: Vēstules 21. gs. latvietim* (2016) autors. Skat. LU sociologes Dagmāras Beitneres interviju ar Otto Ozolu JG271:27-29.] ●●● Arī Jānis Streičs intervijā Krievijas medijam *Sobesednik* (delfi 2016.20.V) nebaidās izteikties par ērmībām KF. Kad intervētājs lūdzis viņam kā kinorežisoram izskaidrot Putina fenomenu, Streičs norādīja: *Diktatori rodas no cilvēkiem, kurus atstāja saimniecībā. Pārliecībā, ka viņi neko no sevis nevar iedomāties, viņiem nav savas personības, šī varas aura aizpilda visu viņu būtību un tā var darīt visu, ko vien grib. Un tas ir pats šausmīgākais. Tā bija ar Staļinu. Viņš pats nebija karalis, to lomu spēlēja tauta un padotie. Šajā talantā krieviem nevienam nevar līdzināties. Putins sākumā bija kautrīgs, kā leitnants pieņemšanā pie gubernatora. Nerunāja, bet visu ziņoja kā padotais. Bet šodien pat kļūva asprātīgs, radīja īpašo, „Putina humoru”. Pats Putins izstaro svešu starojumu – to, kas rodas, kad viņu pielūdz kā dievību. ●●● Sociālo tīklu blogere Ludmila Movele vēsti (Ir 2016.26.IV) par bij. Baltkrievijas Ārlietu ministra (1990-1994) (Belovežas gāršas vienošanās par PSRS likvidēšanu līdzautora), tagad profesora **Pjotra Kravčenko** lekciju krievu valodā „Maidans kā Krievijas imperiālistiskās politikas krahs” LU Akadēmiskajā bibliotēkā. *Jau pirmajā mirklī sapratu – kaut kas man nepatīk. Viņš krieviski pateica nevis „v Ukraine”, bet [prokremlisko lietojumu] „na Ukraine”... Es sastingu no apgalvojuma, ka ukraiņu oligarhi uzpirka studentus un tāpēc notika Maidans!... Latvijā labi pazīstamie ukraiņi Tatjana Lazda un Mikola Pavluks, protestējot pieclās ar saucieniem: „Jūs melojat!”... No krēsla mani kā korķi no vīna pudeles izmeta viņa teiktais par Krimā godīgi notikušo referendumu (2014.16.III). Blogere sākusī protestēt, jautāj Kravčenko par Budapeštas 1994. gada līgumiem [t.i., arī KF parakstīto memorandu, kas garantēja Ukrainas suverenitāti un esošās robežas], Putina asiņaino lomu ukraiņu konfliktā, un, tāpat kā abi ukraiņi, zāli pametusi. Lektora teikto: *es esmu starptautisko attiecību profesors* (Я профессор международных отношений), – blogere Movele komentē šādi: *bet es teiktu – профессор кислых щей!* [šči jeb skābu kāpostu zupas pagatavošanas profesors]. *Domāju, ka vajadzēja šo cilvēku no zāles izdzīt ar netīru trauku lupatu, kā to dara ukraiņi!* ●●● Ar Franka Gordona minēto **Šulginu** un lektoru **Kravčenko** kopsoli iet Krievijas ārlietu ministrs **Sergejs Lavrovs**, sūdzēdamies intervijā Zviedrijas laikrakstam *Dagens Nyheter* (2016.28.IV), ka Baltijas valstis nav izrādījušas nekādu pateicību par to, ka Maskava ļāvusi tām mierīgi aiziet, sabrūkot Padomju Savienībai, kaut arī droši vien zina, ka Krievija **Borisa Jeļcina** laikā bija viena no pirmajām valstīm, kas atzina *de facto* neatkarību atguvušās (1991) Baltijas valstis. ●●● Pērngada beigās Kremļa „Melnajā sarakstā” tika ievietota dzejnieka **Jevgeņija Jevtušenko** pazīstamā dzejoļa *Vai krievu tauta karu grib?* (*Хотят ли русские войны?*) parodija, kas šovasar parādījās arī <tvnet.lv>, <www.ir.lv> un <mixnews> krievu valodā – par nepatiku Krievijas Federālās mediju uzraudzības dienestam **Roskomnadzor** (**Роскомнадзор**), kas izdeva direktīvu noblokēt piekļuvi minēto portālu lietotājiem Krievijas teritorijā, kur gan joprojām esot labs skaits inter-**

Zigismunds Sirmāis

netā pakalpojumu sniedzēju, kas nepilda – kā **Džordžs Orvels** būtu teicis – Patiesības Ministrijas aizliegumus. (re)

SPORTS – **Zigismundam Sirmajam** Eiropas 23. meistarsacīkstēs Amsterdamā Eiropas zelta medaļa (2016.8.VII) par šķēpa raidīšanu 86,66 metru attālumā, apsteidzot pasaules čempionu Viteslavu Veseliju (Čehija) un somu veterānu Anti Rūskanenu. (re)

STATISTIKA – **Ārvalstu studentus un praktikantus** no Norvēģijas, Francijas, Dienvidkorejas, Turcijas, Kanādas, Indijas, Nigērijas, Turkmēnistānas, Krievijas, Slovākijas, Vācijas, Čehijas un Ķīnas patīkami pārsteidzis latviešu strādīgums, viņu labās angļu valodas prasmes pat senioru vidū, patriotisms un savas zemes mīlestība, izglītības sistēmas kvalitāte, interneta ātrums un pieejamība, sēņošanas sacensības, pašaudzētu sakņu/augļu/ogu ēšana, skaistās ziemas un tīrā daba. To uzzinām no **Latvijas institūta** organizētās Latvijas stāstu darbnīcas (*diena.lv* 2016.13.V). ●●● **Tautību klasifikators** Latvijā papildināts (2016.31.V) ar 16 jaunām tautībām, ietvertot: nigērietis/nigēriete, puštuns/puštuniete, hazārs/hazāriete, bakongs/bakongiete, oroms/oromiete, amhars/amhariete, Palestīnas arābs / Palestīnas arābiete, berbers/berberiete, tuaregs/tuaregiete, jorubs/jorubiete, igbo/igbo, hutu/hutu, tutsi/tutsi, dinks/dinkiete, tamils/tamiliete un aimaks/aimakiete. Precizēti arī četrus tautību nosaukumi – libietis (līvs) / libiete (līviete), kostarikānis/kostarikāniete, čigāns (roms) / čigāniete (romiete) un kurds jezīds / kurdiete jezīdiete. Kopumā tautību klasifikatorā ietvertas 330 tautības. ●●● Igaunijā 2015. gadā pirmo reizi 25 gadu laikā imigrācija bija lielāka nekā emigrācija, un kopumā iedzīvotāju skaits kaimiņvalstī pieauga, pat neskatoties uz to, ka mirstības rādītāji pārsniedza dzimstības rādītājus. Valstī iebraukuši 15 413 cilvēki, bet aizbraukuši – 13 003. Mirstības rādītājiem pārsniedzot dzimstības rādītājus, iedzīvotāju skaits samazinājās par 1336 cilvēkiem, bet imigrācija pārsniedza šo rādītāju – valstī iebraukuši par 2410 vairāk cilvēku nekā aizbraukuši. ●●● **Innobarometer 2016** liecina, ka **inovāciju jomā** ES ir panākusi Japānu un ASV. Līdere atkārtoti ir Zviedrija, bet par visstraujāk augošo inovētāju kļuvusi **Latvija** – astoņu gadu periodā (2008-2015) uzlabojot izaugsmi par 4% (Eiropas Komisija) un LR Izglītības un zinātnes ministrija, 2016.15.VII). ●●● Pasaules lielākās ceļojumu aģentūras **Lonely Planet** uzskaitē tūristiem kā pirmā ieteikta **Igaunija**. Seko Vjetnama, ASV štats Jaunmeksika (New Mexico), Bosnija/Hercogovina, Galīcija Spānijā, Kvebeka (Québec) Kanādā, Kostarika (Costa Rica), Austrumtimora (Timora-Leste) un Rietumāustrālija. (re)

Sadaļas Daži vārdi veidotāji ir Vita Gaiķe (vg), Māris Brancis (mb), Anna Žigure (až), Franks Gordons (fg), Dace Micāne Zālīte (dm), Laima Martinska (lm), Māra Krēšlīņa (mk), Rolfs Ekmanis (re).

Daina Dagnija. *Tautiņu princese*. 1996. Tekstilkolāža. 102 x 60 cm

Foto: Māris Brancis

Par mākslinieci skat. Māra Branča rakstu 45. lpp.

Kā parasti, pēdējais numurs (JG 284) ir ļoti interesants. Daudzos numuros mana vismīļākā ir mākslas nodaļa ar reproducētajiem mākslas darbiem.

Agate Nesaule, Madison, Wisconsin

[Rakstniece Agate Nesaule, *A Woman In Amber*, romāna *In Love with Jerzy Koszinski* un daudzu rakstu autore kultūras izdevumos angļu valodā – red.]

ASV publiskā radio (NPR) raidījumā *All Things Considered* (Visi tiek ņemti vērā) neseno noklausījos interviju ar Karenu Davišu (Karen Dawisha) par viņas pirms gadiem diviem klajā laisto grāmatu *Putin's Kleptocracy: Who Owns Russia?* (New York: Simon & Schuster, 2014. 445 lpp.) – *Putina kleptokrātija: kam pieder Krievija?* Daviša ir politoloģijas profesore Maēmī (Miami) Universitātē (Oxford, Ohio, US). Seko intervijas konspektivs atstāstījums.

Vladimirs Putins Krievijā ir radījis kleptokrātiju, sistēmu, kurā risks ir valstij, bet ieguvums privatizēts. Labs piemērs ir ziemas Olimpiāde Sočos (2014). Tā izmaksāja 50 miljardus dolāru. Celniecības līgumus bez izsoles piešķīra Putinam tuvu stāvošām firmām, kas uz to arī pelnīja miljardus. Līdzīgi Putins sadarbojās ar draugiem, veidojot *Rosija Banku* (*Bank Rossija*), kas kļuva par vienu no 10 Krievijas ietekmīgākajām bankām – privāta banka, kurai lielas naudas summas piešķīra no valsts budžeta. Nauda nāk no valsts, bet pelņa – prezidenta draugiem. Pirms Putins nāca pie varas, bijušās čekas (KGB) amatpersonas un Komunistiskās Partijas konservatīvā spārna locekļi baidījās, ka Gorbačovs Krievijā varētu ievest daudzpartiju sistēmu līdzīgi kā brīvību atguvušajās Austrumeiropas valstīs. Tas nozīmētu, ka šim aprindām vairs nebūtu pieejami valsts līdzekļi. Viņi pasteidzās pirmie, ieguva un noslēpa līdzekļus. Pēc neveiksmīgā apvērsuma pret Gorbačovu prezidents Boriss Jeļcins aizliedza kompartiju. Informācija par visiem banku kontiem nonāca ar Krievijas kriminālajām aprindām/mafiju cieši saistītās čekas rokās. Rietumu pasaulē sagaidītu valsts vērsanos pret mafiju, bet tas pilnībā nenotiek pat ASV. KGB/mafijas nauda plūda ārā no Krievijas. Pēc iebrukuma Ukrainā stāvoklis mainījās. Tas bija militārs pasākums un, domājams, Putins sagaidīja militāru reakciju, bet viņam par lielu pārsteigumu tika ieviestas ekonomiskas sankcijas pret viņa atbalstītājiem. Sākumā bija paredzēts Davišas grāmatu publicēt *Cambridge University Press* apgādā Lielbritānijā, bet apgādam bija bailes, ka Kremļa naudīgie atbalstītāji, kuriem ir ļoti dziļas kabatas, varētu to iesūdzēt tiesā, kaut arī grāmata ir akadēmiski pamatota ar atsaucēm un vairāk kā apmierina akadēmiskos standartus.

Anita Liepiņa, Toronto, Kanādā

[Aktīva sabiedriska darbiniece, JG redakcijas locekle – red.]

27. aprīlī noklausījos ASV prezidenta amata kandidāta, Donalda Trampa (Trump), ārpolitikas runu, kurā viņš izmēģina galvenās problēmas un prioritātes. Daudz kas jau bija dzirdēts, bet vairāki uzstādījumi izraisa nopietnas bažas Latvijas drošībai. Viņš vairākkārt raksturoja līdzšinejo ASV ārpolitiku kā katastrofālu,

un solīja jaunas sejas un jaunas vīzijas ārpolitikas veidošanā. Kā galveno draudu viņš uzskata radikālo Islamu, bet galveno prioritāti – atjaunot un stiprināt ASV militāro kapacitāti. Trampa ASV intereses pirmā vietā politika un skepse par starptautisko līgumu atbilstību šīm interesēm, liek man domāt, ka viņš var izrādīties neprognozējams sabiedrotais drošības un ekonomiskās sadarbības jautājumos. Protams, viņš atkal uzrunāja NATO dalībvalstu atbildību līdzfinansēt organizācijas darbību, pretējā gadījumā piedraudot katrai valstij pašai gādāt par savu drošību. Viņaprāt, NATO misija ir novecojusi un viņa plāns ir sasaukt samitu, lai to pārskatītu. Tramps arī teica, ka NATO vajadzētu iesaistīties konfliktos tikai tad, ja uzvara ir garantēta. Manuprāt, šis ir dziļš reveranss Krievijai, ar kuru Tramps ir gatavs meklēt *kopīgu valodu* un pat panākt *darījumu*, ja tas nāktu par labu ASV un Krievijas interesēm. Trampa uzstāšanās notika *Center for National Interest* telpās. Šo organizāciju vada Maskavā dzimušais Dimitrijs Sims, kurš 90. gadu sākuma iestājās pret Baltijas valstu neatkarību. Pirmā rindā arī sēdēja Krievijas Federācijas vēstnieks ASV. Tas tikai pastiprina manas bažas par Trampa ārpolitikas īstiem nodomiem.

Vaira Paegle, South Windsor, Connecticut

[Trimdas sabiedriska darbiniece, bij. Saeimas deputāte – red.]

JG:284:67 minētā bīstamā Putina un Trampa savstarpējā apbrīnošana, cik zinu, ir viena no pirmajām reizēm latviešu valodā. Avizē *Laiks* (2016.9.-15.VII) nupat kā interesanti izskās kāds vēstulnieks, lai gan šķietami pārliecināts „latviešu republikānis”, pareizi raksturojot *Trampa kungu* kā cilvēku šādiem vārdiem: *rupjš, iedomīgs, ātri sadusmojas, viņam nepatīk, ka viņu kritizē, bet viņš viegli kritizē citus un nav izvēlēgs vārdu lietojumā... apgalvo, ka ir gudrākais cilvēks. Tieši tā! Bet nevar piekrist vēstulniekam, ka latvieši vienmēr bijuši republikāņu pusē. Pat ASV no maniem latviešu paziņām tikai ļoti retais ir „republikānis”.*

Lasītājs Kalifornijā

...за здоровье Дональда! / za zdarovje Donalda!
(uz Donalda veselību!)

Fotomontāža: AP/Andrew Hamik/Salon.com

KAD DRĪKST ATSĀKT ELPOT?

Valdis Rūmnieks un Andrejs Migla.
Debess aiztur elpu. Vēsturisks romāns par Latviju laiku griežos. Rīga: Zvaigzne ABC, 2016. 352 lpp.

Rakstnieku komanda Valdis Rūmnieks un Andrejs Migla pēc mūsu zemes vikingu un hercogu laikiem šogad ar romānu *Debess aiztur elpu* lasītāju pievērš degpunktam, kad teju vienlaicīgi, gan dažādās pavadās, sevi piesaka ne tikai viena – vai divas, bet veselas trīs „Latvijas”. Debess tiešām, šķiet, aizturam elpu – tā aizsitas arī lasītājam. Turklāt romāna noslēgumā tas vēl arvien nezina, vai drīkst atsākt elpot.

Priekšgars atveras sniegotā 1918. gada decembra vakarā Rīgā, un drāma negaidīti apraujas saulainā 1919. gada jūlija dienā, kad – pēc pusgada no tās trimdā – karogotā galvaspilsētā atgriežas Latvijas pagaidu valdība un ministru prezidents Kārlis Ulmanis. Pēc nesenās vācu spēku sakāves pie Cēsīm, šodien Daugavpilā valda triumfa gaisotne un gavilējoši ļaužu bari, bet lasītājs elpu tomēr vēl neatgūst... Austrumos aiz Aiviekstes vēl draud Stučkas komunistu lielinieki, otrpus Daugavai sācis veidoties Bermonta vāciskais karaspēks – cīņa par Latviju *taču vēl nav galā!*

Pēdējā lappusē – dziļās pārdomās apmeties uz soliņa Vērmanes dārzā iepretī akmens lauvām – to jauš arī romāna galvenais varonis Roberts: „Kāpēc viņi visi – Stučka, Golcs, Bermonts, simti un tūkstoši algotu karakalpu – grib pārkost Latvijai rīkli?” Pirms mirkļa viņš bija uz ielas saskrējies ar savu slepeno norīkotāju Borgu: „Tev, Robert, ir jānāk talkā un jāieklūst Bermonta štābā.” Šķiet, romānam būs *turpinājums* – un jaunas dēkas īpašu uzdevumu aģentam Robertam! Mulsina gan vēsturnieka Raita Simsona secinājums grāmatas pēcvārdā: „Cēsu kaujas 1919. gada jūnijā un tām sekojošais 3. jū-

lijā noslēgtais Strazdumuižas pamiers pielika punktu vāciešu centieniem iegūt kontroli pār Latviju.” (347) Vai vēsturnieks būtu steigā sajaucis Cēsu kauju ar Bermonta sakāvi pie Rīgas tā paša gada 11. novembrī – ko ik gadus svinam kā *istos* uzvaras svētkus – *Lāčplēšu dienu*? Gaidīsim gan nākošo grāmatu!

Apskatījuši grāmatas beigas, pievēršamies saturam. Pamatpavediens ir 25 gadus vecā Rīgas skursteņslauķa, Pasaules kara veterāna, latviešu strēlnieku virsnieka Roberta Zaļkalna, *alias* Grinberga, darbošanās pie jaunās Latvijas likteņu svirām. Viņam gan palīdz, gan traucē pārējie romāna personāži. Šim lasītājam pilnībā nepateikt, kuri no tiem ir vēsturiskas personas, kuri autoru radīti. Zināmu mājienu dod pielikums ar 13 no romānā darbojošos personu īsbiogrāfijām – astoņi pieminēti arī enciklopēdijā *Latvijas Brīvības cīņas 1918-1920*.¹ Tad jau *vēsturiski*. Četriem no pārējiem pieciem, Robertu un Borgu ieskaitot, ir atzīmes „droši vien”, „visticamāk” vai „noteikti”. Tie tad varētu arī nebūt *isti* „vēsturiski”! Paliek jauneklis ar īpatnējo vārdu Narciss Pušķelis. „Pagūgeljētot” noskaidrojās, ka šis agrīnais latviešu aviators ir vēsturiska persona – bet nezināmu iemeslu dēļ nav iekļūvis minētajā enciklopēdijā.²

Sniegotajā pirmajā nodaļā autori mūs ne tikai iepazīstina ar Robertu un Borgu, bet arī ataino tā brīža sabiedriskos apstākļus Rīgā

¹ Rīga: Preses Nams, 1999.

² Autori uzdod Pušķeļa dzīves gadus kā „1896-1920” un paskaidro: „1920. gada 25. jūlijā viņš raisīja daudzu rīdzinieku sajūsmu, I Aviācijas svētkos demonstrējot apbrīnojamo lidošanas prasmi un veiklību, bet dažas dienas vēlāk – 28. jūlijā, braucot ar tvaikonīti no pilsētas centra uz Ilģuciemu, nelaimīgi iekrita Daugavā un noslīka”. Enigmātiski ... sadomāju „pagūgelēt” – jā, tāds cilvēks bijis, kaut detaļas drusku citādas. Vietnē „Nekropole” (<https://nekropole.info/lv/Narciss-Puskelis>) redzam: „25.07.1920 pēc aviācijas svētku beigām pārsēžas nelielā laivā, lai pārceltos pāri Daugavai, taču kā ir iedzēris, pārkrit pāri bortam un pazūd bez vēsts. Kā atceras viņa līdzgaitnieki, Pušķelis esot jokojis, ka nebaudoties veikt pārgalvīgus lidojumus, jo noteikti nemiršot lidmašīnā.” – Avots: E. Brūvelis, *Latvijas Aviācijas Vēsture*. Vietne „Rīgas Brāļu kapi” savukārt uzrāda apbedījuma vietu tur. (<http://www.rigasbralukapi.lv/apbedijumi/?kapulauks=Centr%C4%81lais+kapu+lauks&sektors=A&rinda=1+b>)

– „juku laikos“. Tomēr pārsteidz zināma gandrīz vai „normālība“ – kad lasām kā skursteņslauķis Roberts pārnāk no darba savā Berga bazārā dzīvoklīti, sapošas un dodas uz tagadējo Nacionālo teātri apmeklēt operu *Fausts*. Pirms pusotra mēneša Pasaules kara *austrumu* uzvarētāja Vācija *zaudēja* karu rietumos, bet turpina okupēt pusi Baltijas, un Rīgā sadzīvo ar savu rietumu uzvarētāju britu misiju un neviena vēl pilnībā neatzīto jauno Latvijas valsti – tās pagaidu valdību.

Teātra ieeju grezno Lielbritānijas un Latvijas karogi. Kad starpbrīdī publiku uzrunā Ulmanis un angļu misijas priekšstāvis, Roberta elkoni satver sen nesastapts paziņa no amatniecības skolas audzēkņa laikiem – Borgs. Šis enerģiskais latviešu jauneklis toreiz šajā skolā kārtoja krēslu izgatavošanu kādas angļu tirdzniecības firmas miteklim Rīgā, tagad rādās britu „sakarū virsnieks“ ar Pagaidu valdību. Vārdos uzmanīgi, viņi tomēr saprotas un norunā pēc izrādes satikties Berga bazārā. Roberts saņem pirmo uzdevumu: „Tev, Robert, vajadzēs palikt Rīgā. ... Juku laiks drīz beigsies. Lielinieki ir iekšā Latvijā kā nazis vēderā... Te būs Stučka un padomju valdība. Nevis Ulmanis. ... Tu, Robert, esi neaizvietojams cilvēks ... skursteņslauķis... Tas ir proletāriešu amats, neviens lielinieks uz tevi neskatisies šķībi.“ (12) Borgs ir dubultaģents – britu dienestā, bet ar Latviju sirdī. Turklāt nestrādā viens – atsaucas uz „mūsu cilvēku Holandes konsulatā“, ar kuru vēlāk tiekas arī Roberts. Par šādu slepeni Latvijas atbalsta tīklu nekas skaidrāk romānā neparādās.

Īsi pēc Jaungada karu zaudējušās Vācijas armija atkāpjas no Rīgas, tai līdzī uz Kurzemi aizbrauc Ulmaņa valdība unniecīgais jaunās valsts karaspēks. Briti un Borgs aizbrauc jūrā, Rīgu ieņem komunistu karaspēks un jaunā Padomju Latvijas valdība Pētera Stučkas vadībā, Ļeņina Padomju Krievijas pavadā.

Roberts turpina tīrīt skursteņus un labot krāsnis, un – lai to neiesauktu sarkanajā armijā – iestājas Rīgas ugunsdzēsējos. Skatuvē uznāk trīs pārgalvīgi latviešu lidotāji Padomju Latvijas kara aviācijas dienestā, divas krasi atšķirīgas meičas, balts runcis, paveca baronese, kura – gaidot vīru pārnākam no kara – atteicās atstāt Rīgu līdzī vāciešiem, vecāks latviešu ģenerālis, nedrošs dzejnieks, komunisti, patrioti, nacionālie partizāni u.c. Laik-

meta traģiku akcentē Roberta iemīlētās Mirzas (arī aģentes) nāve čekas apcietinājumā. Vēlāk, pēc komunistu izdzīšanas no Rīgas, aizkustinošu momentu izraisa baroneses uzticīgi gaidītā vīra pārnākšana ubaga izskatā kājām no Ukrainas pēc kara un revolūcijas pārdzīvojumiem, ievainojuma, gūstiem un cietumiem.

Roberta izlūka, ziņotāja un pagrīdes aģenta darbība ir centrāla, bet no *vēsturiskā* viedokļa izceļas lidotāji un partizāni – īpaši partizānu „Zaļā armija“ un tās vadonis leitnants Artūrs Veckalniņš. No terorizētajiem vietējiem iedzīvotājiem un sarkanās armijas dezertieriem strauji aug partizānu aktivitāte komunistu pārvaldītajā Vidzemē, Latgalē un Augškurzemē (kā toreiz sauca austrumu Zemgali jeb Sēliju). Daudzu grāmatā aprakstīto notikumu izprašanai un izsekošanai man ļoti palīdzēja plauktā sen apputējusi nekad nelsītā grāmata *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture* (I sējums),³ kuru tuvi radi pirms 55 gadiem uzdāvināja dzimšanas dienā. Tagad to izlasīju. No daudzajām partizānu grupām 1919. g. vasarā izveidojās jaunas vienības Latvijas armijā.

Lidotāji ir trīs jaunekļi – Voldemārs Jakubovs, Jānis Priedītis un Narciss Pušķelis – kas jau kopš Pasaules kara un lidotāju apmācībām Francijā turas kopā kā nešķirams trio. No cariskās Krievijas dienesta tie pēc revolūcijas nonākuši Padomju Latvijas aviācijas vienībā „Cementfabrikas aerodromā“ Rīgas Spilves plavā. Nekropoles izziņā par Narcisu Pušķeli⁴ atrodama šāda ziņa: „1919. gada 19. maijā pirmie trīs šīs lielinieku avionodaļas lidotāji – Priedītis, Jakubovs un Pušķelis no Spilves aerodroma ar saviem ‘Neuport 24 bis’ tipa iznīcinātājiem pārbēga uz Pētersfeldes aerodromu Dobeles apkārtnē, kur tobrīd atradās latviešu neatkarības cīņu sabiedrotie – grāfa Līvena landesvēra vienība. ... Visi trīs latviešu lidotāji tika ieskaitīti Līvena karaspēkā un cīnījās pret lieliniekiem kopā ar vāciešiem un krieviem līdz pāriešanai Latvijas armijas aviācijas grupā 28. jūnijā.“ Pārbēgšana – gan **9. nevis 19. maijā** – tēlaini aprakstīta

³ Virsredaktors ģen. M. Peniķis. Otrais iespiedums – Linkolnā, NE, A.S.V.: Daugavas Vanagi, 1961. (Pirmais iespiedums Rīgā 1938). Šis sējums, tāpat kā *Debess aizmurtelpu*, izbeidzas ar 1919. jūliju. (Cīņām pret Bermontu un pret lieliniekiem 1919. g. rudenī un sekojošā ziemā veltīts II sējums, kura man nav.)

⁴ Skat. 2. piezīmi.

36. nodaļā. To, protams, noorganizē slepenais aģents Roberts – ar Mirdzas varonīgu palīdzību. Pēc Rīgas atbrīvošanas no lieliniekiem 22. maijā, lidotāju trio atgriežas Spilvē – bet nu jau ar vācu ražotiem lidaparātiem. Ar šiem bezbēdīgajiem it kā „trīs musketieriem” droši identificētos zēni un jaunekļi visās zemēs, tautās un laikmetos. Viņi gan – vēl uzkrītošāk nekā pārējie šī romāna vīriešu kārtas protagonistu – katrā brīvā sadzīves brīdī ik teikumu vai domu apzīmogo ar kādu „lāsīti”. Pat bada un juku apstākļos, tāda vienmēr atrodas. *Lidotāji!* Ar smēķēšanu citādi – tikai vienā vietā visā grāmatā atceros pieminēts, ka mūsu trio sasmēķē. Tāpat nesmēķētāji nav, bet autori to neakcentē. Turpretim alkohola lietošana *neiztrūkstoši* gleznaini aprakstīta – ar aplombu. (Vai viela socioloģiskam vai literāram pētījumam?!)

Iespaidīga ir Roberta sasniegumu virkne, kulminējoties *sirreālajā* – kad tas, uzdodamies par britu delegācijas šoferi, Strazdumuižas slepeno pamiera sarunu starpbrīdī ātrā secībā, vienu pakaļ otram, veikli apvārdos trīs augsta ranga sarunu vedējus, panākot (sarunās pat *nepieaicinātajai!*) Ulmaņa pagaidu valdībai svarīgus līguma punktus, un – galvenais – *atzišanu*. Nepazīstams vāciski runājošs angļu šoferis pieiet klāt un uzrunā baltvācu landesvēra ģenerāli, kam uzvārda priekšā „von”, un jau pēc pirmajiem septiņiem teikumiem ģenerālis vaicā „Grinbergā kungam”: „Bet ko jūs darītu manā vietā?” (318). Tā vai citādi, mūsu cilvēks Roberts gandrīz vai pašrocīgi panācis lidotāju pārbēgšanu, Rīgas atbrīvošanu no lieliniekiem, boļševiku sagūstīto latviešu atbrīvošanu no Cēsu cietuma, igauņu un latviešu uzvaru Cēsu kaujā, un Ulmaņa valdībai labvēlīgu rezultātu Strazdumuižas līgumā – kā Džeimsa Bonda filmā.

Vēsturē stabilu vietu ieņēmušos personāžus (kā Ulmani, Balodi, Zemitānu, Golcu, Niedru u.c.) sastopam gandrīz tikai citu personu atstātā vai avižu rakstā. Autori neriskē tiem kaut ko piedomāt. Ģenerālis Dāvids Sīmansons tā kā būtu izņēmums – tomēr likumsakarīgi, jo vēstures grāmatās, rakstos un tautā viņa vārds salīdzinoši maz pieminēts. Turklāt viņa *vēsturiskā* loma Latvijas brīvības cīņās īsti sākas tikai 1919. gada jūlijā – ārpus šī romāna laikposma – kad to ieceļ par armijas virspavēlnieku un aizsardzības ministru,

un īpaši vēlāk – Bermonta uzbrukuma laikā.⁵ Varbūt tāpēc autori šeit ar viņu atļāvušies lielāku izdomas brīvību. Redzam to kā humānu un patriotisku vecāku vīru ar noderīgām draudzībām un iespaidu starp bijušajiem cariskās Krievijas virsniekiem. Viņam izdodas, kaut ierobežoti, palīdzēt komunistu nežēlastībā nonākušajai baronesei. Nav skaidrs, vai un kāda loma Sīmansonam ir vai nav Borga, Roberta, lidotāju vai partizānu aktivitātēs.

Šķiet, ka varbūt ar nolūku, lai romāns nebūtu tikai par politiku, vardarbību, karošanu, intrigām un iemešanu, autori iepinuši arī kultūras un mākslas dzīves pavedienu. To personificē bailīgais estēts un bibliofils, komunistu avīzes *Cīņa* žurnālists Arvīds, kas vienmēr stostās un mēģina pielāgoties politiskajiem vējiem. Biogrāfiskajā pielikumā autori vienādo Arvīdu ar vēlāko komunistu godalgoto „Latvijas PSR Tautas dzejnieku” Jāni Sudrabkalnu. Dzīvojot līdzī Arvīda likstām un īsajiem laimes brīžiem, cameo lomās iepazīstam arī viņa dievināto mūzu aktrisi Birutu Skujenieci un dzejnieku Pēteri Ērmani. 41. nodaļa veltīta Arvīda draudzīgai sarunai (protams, ar neiztrūkstošo „lāsīti”) ar jauneklīgi robusto Ērmani – kad tas savu draugu un spalvas biedru apciemo īsi pēc lielinieku izdzīšanas no Rīgas tā gada maijā. Abi dzejnieki pārsprīž nesenā *Cīņas* līdzstrādnieka Arvīda apdraudēto stāvokli jaunajos apstākļos, pieskaroties arī kultūras un politikas aktualitātēm. Ulmaņa valdība kopš aprīļa atrodas britu aizsardzībā uz kuģa „Saratova”, un rīdzinieki gaida drīz no Liepājas un Jelgavas ierodamies vāciešu uzstādīto trešo „Latvijas valdību” ar konservatīvo politiķi, rakstnieku un mācītāju Andrievu Niedru kā ministru prezidentu, it kā ar amerikāņu atbalstu. Gudrojot, ko Arvīds tagad varētu darīt, lai izdzīvotu (eksistenciāli un materiāli), Ērmanis ieminas: „...Vismaz kaut ko rakstīt. Kauč par Raini.” – Arvīds atbild: „Jā, Rainis ir ģēnijs. Es par viņu domāju dienu un nakti. Bet kas viņu tagad sapratis? Viņa māsa Dora ir Stučkas sieva.” – „Tad raksti par Poruku!” (249)

Raiņa temats romānā skarts tikai tā – garāmejojot. Gribētos dziļāk... Tas sasaistās arī ar Birutu Skujenieci, aktrisi un režisori, par

⁵ Sīmansona biogrāfijai nopietnāk pievērsies Austrālijas latviešu historiogrāfs Valdonis Frickauss (1926-2012): „Pirmais virspavēlnieks”, *Jaunā Gaitā*, nr. 234, sept. 2003. (31).

kuru biogrāfiskajā pielikumā atgādināts, ka viņa tā gada decembrī, tātad īsi pēc Bermon-
ta sakāves, Nacionālajā teātrī iestudēs Raiņa
„Daugavu”. Šī dramatiskā balāde iespiestā
formā iznāks 1919. g. septembrī, tautā no-
nākot tieši „bermontiādes” laikā, spēcīgi ie-
dvesmojot Rīgas aizstāvju frontē un aizmu-
gurē – tā atsverot „vismaz veselu karavīru
pulku.”⁶ Rainis pats vēl atrodas trimdā Švei-
cē.

Debess aiztur elpu iznāk Latvijas simtgades
priekšvakarā. Temats ir izaicinošs, rosinošs.
Darbs sagādā arī vilšanos. Laikmets bija sa-
režģīts – bet kad tad nav bijis? Lasot vēstu-
risku romānu, gribas kaut ko iemācīties, gūt
jaunas atziņas vai apstiprinājumu jau esoša-
jām, atklāt jaunus jautājumus, par kuriem
domāt un interesēties. Pirmo reizi izlasot *De-
bess aiztur elpu*, neko tādu neieguvu – bet
gan pamudinājumu lasīt citus avotu, un tad
pārlasīt romānu vēlreiz. Nu jau sapratu la-
bāk, bet jutu, ka ieguvums bija no „papildi-
nāšanās”.

Gribas cerēt, ka grāmata atradīs arī citus la-
sitājus, kas jutīsies mudināti meklēt papildu
lasāmvielu – īpaši skolniekus un studentus,
kuri sāks mācīties jo cītīgāk par savas tēvze-
mes pagātņi, tagadni un nākotni, meklēt
skaidrojumus un risinājumus ieraudzītām
pretrunām. Varu iztēloties Robertu arī Bon-
da žanra filmā! Tā gan prasītu vismaz mini-
mālu vēsturiskās situācijas skaidrojumu, lai
būtu saistoša un jaunie skatītāji nejustos pa-
zuduši. Labāk izpratis, kas tad īsti tai Straz-
dumuižā notika (vai reāli varētu būt noticis),
varbūt ieinteresētais jaunietis tad pats sāks
meklēt izziņas par notikumiem arī nākoša-
jā pusgadā pēc Ulmaņa atgriešanās Rīgā, un
dziļāk – kas tad īsti bija Golcs un Niedra, un
Bermonts, un Stučka ... un Dora ... Rainis
...? Un vēl. Kas mudināja tos rīkoties tā un
ne citādi?

Juris Šlesers

JG redakcijas loceklis Dr.med. Juris Šlesers dzīvo Bostonā,
raksta apceres un recenzijas par nemedicīniskiem
tematiem kopš 2006. gada.

⁶ Daudzviet atkārtots „ticējums”, kura oriģinālo avotu nav
izdevies noskaidrot. Vēsturnieks Uldis Gērmanis savos
Latviešu tautas piedzīvojumos (1956) raksta: „Mēdz teikt
...” (100. nod.). (Rīga: Atēna 2008, 239)

NACIONĀLĀ ARHĪVA VAROŅDARBS

Jūliuss Dēriņgs. *Ko es nekad negribētu
aizmirst jeb Atmiņas no manas dzīves*.
No vācu valodas tulk. Valda Kvaskova.
Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, sērija
Vēstures avoti VIII. 2016. 879 lpp.

Reizē ar ļoti saturīgas izstādes atklāšanu Lat-
vijas Nacionālajā vēstures muzejā tika re-
prezentēta vācu gleznotāja Dēringa (Julius
Döring 1818-1898) grāmata *Ko es nekad
negribētu aizmirst*, kas izdota ciklā *Vēstures
avoti*. Izstādē bija četras gleznas paraugam
(divi oriģināli, kas dāvināti Rundāles pilij, di-
vas kopijas, kas pieder Jelgavai). Rundāles
oriģināli gan drīz no izstādes tika izņemti – ir
jau saprotama dārgu lietu turēšana pašu pilī.
Tā kā Asares baznīcai arī ir Dēringa oriģināl-
darbs altārī, tad skaistās luteriskās baznīcas
draudze var aicināt Dēringa cienītājus doties
uz Augšzemi, Rundāli nemaz neskarot. Un,
kas negrib tērēt laiku, Vitolda Mašnovska lie-
liskajā izdevumā par luteriskajām baznīcām
var apskatīt iespaidīgo altāri labā fotoattē-
lā. Laikā no 1858. līdz 1871. gadam Dēriņgs
uzgleznojis vismaz 14 altārgleznas, ja ne vēl
vairāk, galvenokārt Kurzemei, un lielākā daļa
no tām ir saglabājušās.

Dēriņgs ir pagodināts enciklopēdiju ciklā
Latvija un latvieši. Izdevumā *Māksla un ar-
hitektūra biogrāfijās* viņš ir pārstāvēts līdzās
latviešu un citiem, pārsvarā baltvācu, glez-
notājiem. Dēriņgs baltvācu saimei nepieder.
Viņš ir dzimis Drēzdenē, tur skolojies Saksijas
karaliskajā Mākslas akadēmijā, Jelgavā no-
nācis, cerot uz drīzu atgriešanos Vācijā, bet
galu galā gleznotājs iedzīvojās Baltijas vācie-
šu vidē, kļuva pat par Kurzemes literatūras
un mākslas biedrības sekretāru un bibliote-
kāru.

Latviešu sabiedrības, Dēriņgam ierodoties
Jelgavā, tās pašreizējā izpratnē vēl nemaz ne-
bija. Lielsavā Dēriņgs ir gan ticies ar Ādolfa
Alunāna tēvu, pagasta rakstvedi, bet nekādu
ciešāku saišu nedz ar viņu, nedz kādu citu
latvieti Dēriņgam nebija. Dinsbergis bija tik-
ko kļuvis par skolotāju, savus grāmatu gra-
fikas meistardarbus, kas pirms neilga laika
tika rādīti Nacionālajā bibliotēkā, Dinsbergis
vēl nebija paveicis. Ja Dēriņgs vēlākos gados

būtu redzējis Dinsberga rakstītās grāmatas, kas ir gan ar roku rakstītas, bet izskatās, itin kā būtu tipogrāfijā iespiestas, nu jā, tad Dēringa teiktu, ka latvieši ir tauta, ko var apbrīnot, vismaz grafikas mākslā. Taču Dēringa ar latviešiem saticies gaužām maz – tikai, nomājot vasaras mitekļus jūrmalā, meklējot kalpones un zīdītājas. Dēringa latviski sapratis, bet nav runājis, viņa sieva spējusi ar latviešiem sarunāties.

Dēringa vāciešiem raksturīgā garā tēlo savas dzīves ainas ar drusciņ garlaicīgu precizitāti. Izdotā nauda, kas saskaitīta līdzīgi ieņemtajai, var būt tautsaimnieku interesēs, katrā ziņā viņi no Dēringa var gūt pilnīgu priekšstatu par to, cik bija jāpelna un cik jāizdod, lai 19.gs. vidū puslīdz pārtikuši dzīvotu. Dēringa lielā uzcītība, gleznojot bagātu ļaužu portretus, bija nodrošinājums viņam un viņa ģimenei. Arī mediķi no Dēringa piezīmēm var iegūt dažu faktu medicīnas vēsturē. Vismaz holēras epidēmija Kurzemē, un Jelgavā īpaši, Dēringa piezīmēs ir plaši raksturota.

Grāmatu ar apbrīnojamu atjautību, iejūtību un teicamu vēsturiskās situācijas izpratni tulkojusi Vanda Kvaskova. Citējot dažu dzejas darbu, viņa atsaukusies uz pazīstamo vācu filologu un dzejnieku Valdi Bisenieku. Gluži sajūsmina Vandas Kvaskovas spēja operēt ar vietvārdiem, dodot tiem gandrīz bez izņēmuma vācisko nosaukumu vietā latviski atbilstošas formas. Vienīgi Kūrmale varēja

Jūliusa Dēringa gleznots Kurzemes hercoga Gotharda Ketlera portrets (1888)

palikt bez garumzīmes uz u, jo tā vietvārdu tuvina vācu izpratnei par Kurzemi. Taču labāka, saprotams, ir garumzīme uz u, nevis uz a, kā tagad daži vietvārdu izķēmotāji dara (varbūt tāpēc, lai ērtāk būtu pārsaukt dažu literārās valodas vietvārdu kādā augšzemnieku izloksnē vai vēl ļaunāk – poļu vai krievu dotā formā). Tomēr uzvārdu rakstībā Vanda Kvaskova dažā lūkojumā pakļāvusies valodas varmākām un, piemēram, latviešiem sen pazīstamos Vērmaņus nosaukusi par Vērmaniem. Vai tad Vērmanes dārzu, kam tautas mutē ir Vērmaņdārza nosaukums, pārdēvēsim par Vērmanu dārzu? Pietiek jau, ka tas krievu okupācijas laikā saucās par Kirova parku! Un vai *Hofmaņa stāsti* turpmāk sauksies *Hofmana stāsti*? Nemeklēsim taču arī Garlībam Merķelim uzvārdu tagadējo filologu padomos!

Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība (Kurländische Gesellschaft für Literatur und Kunst), kas dibināta 1815. gadā, bija neapšaubāma ietekme arī uz latviešiem, lai gan tā bija nepārprotama vācu institūcija. Latviešu avīzes Dēringa laikā jau bija ieskrējušās izplatībā, latviešu gara dzīve pakāpeniski stājās līdzās vācu aktivitātēm, tomēr Dēringa, kas aizvien uzsver savu norobežošanu no politikas, protams, latviešu kultūras saknes nesa skata, lai gan darba un mākslas uzdevumos ir bijis gluži vai visās Kurzemes vietās un nesaskaitāmas reizes Rīgā.

Kad Dēringa deviņpadsmitā gadsimta beigās mira, latviešu kultūra bija jau piedzīvojusi savu augšupejas sākumu. Blaumanis bija uzrakstījis savu lielisko *Pazudušo dēlu* – lugu, kādas literāras vērtības ziņā nevienam baltvācu rakstniekam nav. Tāpat zināms, ka ne baltvāciešiem, ne valsts vāciešiem nav līdz šim bijis tik izcilas aktrises, kāda bija Berta Rūmniece, un viņai Blaumanis īpaši veltīja Ažas lomu, ko Rūmniece spēlēja arī savā astoņdesmit gadu jubilejā.

Latvijas Nacionālā arhīva izdots Dēringa darbs liecina par šīs institūcijas ārkārtas nozīmību latviešu kultūrā, liecina par visa personāla augsto kompetenci.

Jānis Liepiņš

Recenzents Dr.med. Jānis Liepiņš ir rakstnieks, dzejnieks, memuārists, daudzu publikāciju autors. Dzīvo Rīgā.

TRIM KĀRTĀM JOSTU JOZU

Erna Jansone. *Sienas segu un spilvenu meti latviskā stilā /Latvian Style Wall Hangings and Pillow Designs*. Autore izdevums, 2015.

Autore ir liepājniece, pagājušajā gadā nosvinēja 95. dzimšanas dienu un ir pie labas veselības un enerģiska. Viņas vectētiņš Indriķis Striķkalējs no Pērkones pagasta bija ieguvis izglītību Varšavā un darbojies kā iekštelpu dekorators un restaurators, piemēram, restaurējis Alsungas baznīcu. Ziemās viņš esot krāsojis eņģeļus un rozes bagāto vācu pilsoņu dzīvokļu griestos. Erna Jansone pēc pamatskolas beigšanas iestājusies Liepājas Lietišķās mākslas vidusskolā. Cik noprotams, viņa mācījusies tekstilnodaļā, kur viens no iecienītākajiem pedagogiem bija Jānis Sudmalis (1887-1984), kurš savulaik darināja dekoratīvus metus ar mitoloģiskiem un tautasdziesmu motīviem, ko vēlāk ieauda tekstilijās.

Trimdā – Milvokos (Milwaukee, ASV) dzīvodama, Jansone turpināja aust un gatavot tautas tērpus un mācīja to darīt citām sievietēm. Par lielo ieguldījumu daiļamatniecības attīstībā viņa saņēmusi PBLA Kultūras fonda gada balvu. Publicēta arī grāmata par latviešu cimdu rakstiem angļu valodā *Latvian Mit-ten Designs* (2006).

Grāmatā Erna Jansone ievietojusi 33 vertikālus un horizontālus sienas segu metus, starp tiem arī 1940. gadā radīto diplomdarbu, skolu beidzot. Tas ir īpaši smalki izstrādāts, visu lielo laukumu bagātīgi piepildot ar lielākiem un mazākiem latvju rakstiem, īpaši daudz auseklišiem. Vēlākajos gados segas nav tik pārslogotas ar ornamentiem kā diplomdarbā. Dažkārt viņa veido veselas mitoloģiskas ainas, piemēram, *Mēnestiņš nakti brauca, Rijas ugunis vai Jāņu rīts*. Visbiežāk kompozicionāli viens raksts ir centrēts, ap kuru kārtoti citi ornamenta, kā tas ir metā *Papardes zieds, Māras gredzens* u.c. Izdevuma otra daļa veltīta latviskiem spilveniem – ne gulēšanai, bet greznumam. To pavisam 39. Spilvenos parasti izvēlēts viens raksts, kas aizņem visu nelielo laukumu, kam pakārto

citus kā fonu. Ir arī ļoti grezni ar bagātīgāku rakstu kompozīcijām. Spilveni ir krāsās viengabalaināki, kamēr sienas segās ir izmantotas daudzas krāsas.

Gaidot valsts simtgadi, jau tagad daudzi domā par savu tautastērpu. Bezpersoniskums arvien vairāk ļaudīm nepatīk, viņi tiecas pēc individuālas kultūras. Tad atcerēsies Jāni Sudmali, Jēkabu Bīni un citus, arī Ernās Jansones grāmatu, no kuras smelsies ieromes ikdienas dzīves izdaiļošanai.

Māris Brancis

Šis ir saīsināts mākslas kritiķa, vairāku grāmatu un daudzu rakstu autora teksts, kura pilna versija iespiesta tīmekļa laikrakstā *Latvietis* (2016.24.VI), kā arī avīzē *Laiks* (18. jūnijs - 1. jūlijs).

PĒRCIET, ABONĒJIET, DĀVINIET, ATBALSTIET JAUNO GAITU!

Jaunā Gaita ir globāls vislatviešu bezpeļņas kultūras izdevums. Redaktori un darbinieki nesaņem algu, rakstu autori nesaņem honorārus. Arvien meklējam izpalīgus, atbalstu un, galvenais, lasītājus! Abonēšanu un ziedošanu varat nokārtot ne tikai ASV/Kanādā šo zemju valūtās. Maksājumus varat kārtot arī pie JG pārstāvjiem Latvijā, Eirozonā un Austrālijā.

SKAT. MUGURVĀKA IEKŠPUSI!

Labvēļu pakāpes:

Bronzas:	līdz \$99 = €92
Sudraba:	no \$100 līdz \$499
Zelta:	no \$500 = €467

Labvēļu vārdi publicēti katra JG numura pēdējā lapaspusē.

JAUNĀS GAITAS LABVĒLI

Zīm. Agnese Matisona

**Vendīgs auga ozoliņš
Vendīgā kalniņā:
Vara saknes, zelta zari
Sudrabiņa lapiņām.**

LD 34 066, 12

Kopš 2010. g. līdz šim ziedojuši...

Z E L T A (no \$500 = €467)

Voldemārs un Irēne Aveni
Nikolajs Balabkins
Sigurds Brīvkalns
Ingrīda un Nikolajs Bulmaņi
Oļģerts Čakars
Rīta Drone
Šellija Ekmane
Andrievs Ezergailis
Rīta Gāle
Andrejs un Ilona Ķīse
Didzis Liepiņš
Guntis Liepiņš
Arturs Neparts
Andrejs Ozoliņš
Jānis Peņikis
Juris Petričeks
Ilze Plaudis
Andris Priedītis
Kristīna Putenis
Māris Roze
Jautrīte Šaliņa
Ilvars Šteins
Juris Ubāns
Kārlis Vasarājs
Lilīta Zaļkalne
Lilija un Manfreds Zīverts
Amerikas Latviešu apvienība
Latviešu kultūras biedrība TILTS
Latviešu Rakstnieku apvienība
ANONĪMI – 2

S U D R A B A (\$100 - \$499)

Anna un Sandors Abeni
Biruta Abuls
Pēteris Alunāns
Andrejs Baidiņš
Igoris-Ivars Balodis
Evarists Bērziņš
Wilma Teness un Uģis Bērziņš
Maija Bišmanis
Uldis Blukis
Valda Bolis
Vilma Bolšteins
Ilze Bregzis
Jānis Brežinskis
Laila un Pāvils Cakuli
Māra un Ojārs Celles
Vija Celmiņš
Juris Cilnis
Gundega Dāvidsone
Aina Dravnieks
Jānis Eglītis
Līga Gaide
Ligita Galdiņa
Esmarelda Gaiķe
Lelde Gilman
Uldis Grava
Richardas Grigors
Lolita Gulbis

Maija Hinkle
Vija Ilziņa
Ingrīda Jākobsone
Dzintra Janavs
Laima Kalniņa
Tija Kārkle
Fred A. Keire
Gundars Ķeniņš Kings
Dace Kezbers
Mirdza Krastiņa
Egils Kronlins
Tija un Maigonis Krūmiņš
Kazimirs Laurs
Ieva Lerchs
Valda Lēvenšteina
Maruta Lietiņa-Ray
Aija Medenis
Modris Mednis
Melburnas Latviešu biedrība
Vija Moore
Lalita Muižniece
Sarma Muižniece Liepiņa
Guna Mundheim
Agate Nesaule
Valters Nollendorfs
Ausma Matcate-Nonācs
Juris un Silvia Orles
Jānis J. Pirktiņš
Gundars Pļavkalns
Guntis un Māra Plēsumi
Vilis M. Plinte
Vaiva Puķīte
Ieva Puris
Ausma Rabe
Velta Reimanis
Jānis M. Riekstiņš
Jānis Rogainis
Helmi Rožankovska
Gerda Roze
Astra un Andris Rozes
Mārtiņš Saulespurēns
Jautrīte Savage
Alfreds R. Semeiks
Aina Sikсна
Maija un Juris Šleseri
Ojārs un Zinta Sovers
Ilona un Raimonds Staprāni
Irina un Dailons Štauers
Rasma Stelps-Kiršteins
Zenta Stengels
Ruta Straumanis
Maksims Štrunskis
Eleonora Šturma
Biruta Sūrmane
Mikelis Svilāns
Tupešu Jānis
Lauma Upelnieks Katis
Dagmāra Vallena
Pāvils Vasariņš
Zigrīda Vidners

Aivars Vilemsons

Maija Vītola
Rasma Vītola
Vilis Vītols
Maruta Voitkus-Lukins
Irma Zālīte
Māra Zandberga
Modris un Gita Zandbergi
Girts Zēgners
Aija Zommers
Gunars Zvejnieks
ANONĪMI – 2

B R O N Z A S (līdz \$99 = €92)

Ivars Antēns
Ritvars Asbergs
Adolfs Avens
Vilnis Baumanis
Andrejs Brošs
Jānis Dimants
Lidija Dombrovska Larsena
Lauris Eglītis
Ligita Evans
Edīte Franklin
Dace Frišs
Marta Grinberga
Ilga Harrington
Silvija Jones
Liēna Kaugara
Ojārs Krātiņš
Tija un Maigonis Krūmiņš
Indulis Lācis
Jānis Langins
Dagmāra Lejnīeks
George Liepiņš
Ieva Liepkaula
Modris Morozovs
Ilze Mueller
Baiba Ozola
Andris un Māra Padeģi
Lilija Pencis
Rita Podnieks
Dzidra Purmale
Ina Purviņa
Vitolds Rācenis
Dzidra Razevska-Upāne
Austra Reine
Marga Reinholds
Silvija Rūtenberga
Guntā Sēmba
Ilze Šimane
Olga Taylor
Linda Treija
Leo Trinkuns
Aina Urdze
Eva Vidner
Māra Viksniņa
Astra Zemzars
Aija Zichmane

JAUNĀ GAITA

Redaktors:

Rolfs Ekmanis
50 Cedar Lane
Sedona, AZ 86336-5011 USA
rekmanis@gmail.com

Palīgredaktore:

Linda Treija
lindatreija6@gmail.com
Sarma Muižniece Liepiņa
sarmaliepins@verizon.net

Redakcijas kolēģija:

Voldemārs Avens, Māris Brancis,
Vita Gaiķe, Anita Liepiņa, Maija Meirāne,
Juris Silenieks, Juris Šlesers, Lilita Zaļkalne

Konsultanti:

Ingrīda Bulmane, Līga Gaide,
Tija Kārkle, Uldis Matīss, Andris Priedītis

Izdevējs un maketētājs:

Juris Žagariņš
121 Harvard Street
Springfield, MA 01109-3821 USA
juris.zagarins@gmail.com

Saimniecības vadītāja:

Tija Kārkle
616 Wiggins Road
St. Paul, MN 55119, USA
tijalaura@comcast.net

JG mājas lapa: <<http://jaunagaita.net>>

Ar autora vārdu, segvārdu vai iniciāļiem parakstītajos rakstos izteiktie uzskati ne vienmēr atbilst redakcijas viedoklim.

Atzīdama demokrātiskās valstīs valdošos preses brīvības principus, *Jaunā Gaita* sekmē dažādu uzskatu publicēšanu.

Pārpublicējot šeit ievietotos materiālus un tekstus, atsaukšanās uz *JG* ir obligāta.

Adrešu maiņas un pastā vai spiestuvē bojātus eksemplārus lūdzam pieteikt Jurim Žagariņam.

PĒRCIET! DĀVINIET! ATBALSTIET!

Atsevišķa *JG* numura cena: USD 10 = EUR 9 = CAD 14 (sākot ar nr. 264)

Rīgā Jāņa Rozes veikalos, NicePlace Mansarda un LOM krietiņ lētāk. Bibliotēkās – par brīvu!

JAUNĀS GAITAS ABONĒŠANA:

Visās valstīs vienādi, atbilstoši pastāvošajam valūtas kursam:

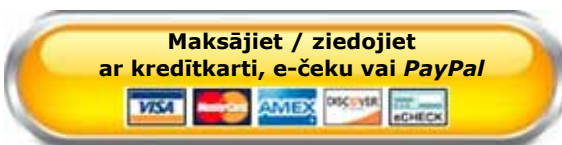
1 gadam: USD 39 EUR 36 CAD 52

2 gadiem: USD 76 EUR 71 CAD 101

Čeku sūtiet saimniecei Tijai Kārklei, uz čeka uzrakstiet *Jauna Gaita, Inc.*

Ziedojumi no ASV nodokļiem atskaitāmi!

MAKSĀJUMUS UN ZIEDOJUMUS VARAT ARĪ NOKĀRTOT JG MĀJAS LAPĀ
<<http://jaunagaita.net>> nospiežot pogu:

JAUNO GAITU VARAT ARĪ PASŪTĪT NO MŪSU PĀRSTĀVJIEM CITĀS VALSTĪS:

LATVIJĀ (maksājumi euro valūtā)

Māris Brancis
O. Kalpaka iela 28
Jelgava, LV-3001
e-pasts: <maris.brancis@inbox.lv>
Bankas konts: Swedbank LV28HABA000130A213871
Personas kods - 210147-10007

Cituro EIROZONĀ (maksājumi euro valūtā)

Lilita Zaļkalne
Himlabacken 10, Solna, S-170 78, Sweden
e-pasts: <lilita.zalkalns@tele2.se>
Bankas konts: Nosaukums „Ad Notam“
BIC code - NDEASESS
IBAN number - SE32 9500 0099 6018 0766 9708
Īpaši ZVIEDRIJĀ:
Pasta tekošais rēķins: Nosaukums „Ad Notam“
Postgiro konto nr 76 69 70-8

AUSTRĀLIJĀ (maksājumi Austrālijas valūtā)

Imants Līcis
Sidnejas latviešu biedrības grāmatnīca „Rīga“
P.O. Box 457
Strathfield, NSW 2135
Tel.: 02 9744 8500; Mob.: 0405 013 575
e-pasts: <slb_riga@bigpond.com>

Valentīne Lasmane, active in the Latvian resistance movement against the Nazi and Soviet occupiers, one of the coordinators of refugee boats across the Baltic Sea to the Swedish island Gotland, later herself a refugee in Stockholm who became an educator and author, and also frequent contributor to our quarterly, celebrated her 100th birthday. A poem by Juris Kronbergs is dedicated to her as well as articles by editor/publisher Ligita Kovtuna and essayist Sanita Upleja.

VISUAL ART – Our associate editor Linda Treija devotes her article to Latvian artists who have attended the Art Institute of Chicago – abstract expressionists (see reproductions on pp. 6, 16 and 38) as well as recent creators of three-dimensional works of art (pp. 10 and 47). ●●● Exile artist Daina Dagnija, who moved back to her homeland from New York, is introduced by art historian Māris Brancis. One of Dagnija's collages from an exhibit in the city of Jelgava graces our cover, another is reproduced on p. 68. ●●● The frontispiece features one of many of Jānis Kalmīte's (1907-1996) iconic *rijas*, the oldest structures of Latvian homesteads, which after WWII became an artistic symbol of ethnic culture in the face of Soviet occupation. ●●● Vilnis Auziņš, art photographer and photography historian, looks back on the pioneering work of Mārtiņš Buclers (1866-1944).

LITERATURE AND LITERARY COMMENTARY – Poet Uldis Bērziņš shares philosophical comments, delivered last summer at the Rīga conference "Memories of Future Freedom", as well as words which were spoken upon accepting a literary award named after Dzintars Sodums (who translated James Joyce's *Ulysses* into Latvian). ●●● *Kudos* from poet Maija Meirāne to our associate editor Sarma Muižniece Liepiņa who received the annual Ēriks Raisters Memorial Fund Award (New York) for her achievements in literature and art, furthering Latvian culture outside Latvia and educating emigre youth. In celebration, we present Liepiņa's whimsical poem "The Sea Scorpion Eats, Makes Merry, and Plays Cards at the 2015 Annual Iowa State Fair" (p. 24). ●●● Rita Laima Bērziņa reflects on life as a child among the community of Latvian artists and writers, including her mother (a poet) and father (a painter), in New York and New Jersey from the 1960's to the beginning of the 1980's. ●●● Irony, word-play and sense of humor characterize Ilze Lāce-Verhaege's minimalist prose

work about a recent Euroimmigrant. Lāce-Verhaege, a lawyer, works in Bruxelles at the European Council. ●●● "Lastochka" (Swallow), a poem by Russian poet Osip Mandelstam (1891-1938), who perished in Stalin's purges, is rendered in Latvian by Uldis Bērziņš and Einārs Pelšs. ●●● Folklorist Guntis Šmidchens, head of the Baltic Studies Program at the University of Washington, examines Estonian folk tales as possible sources for the epic verse drama *The Golden Horse* (1909), by poet/playwright Jānis Rainis (1865-1929). ●●● Līvija Baumanė-Audrejevskā, a doctoral student at the University of Latvia, dwells upon the role of Baroque composers in Elza Kezberė's (1911-2011) poetic *oeuvre*. ●●● Ingus Barovskis (University of Latvia) describes the career of literary critic/translator Dzidra Kalniņa (1927-1984), who was forced to resign in the 1970's from her position at the Latvian State University because of her interest in "modernist" West European writers and her contacts with Latvian and Russian dissidents.

HISTORY AND ACTUALITIES – Stanford University historian Elga Zālīte looks into the historical archives of several generations of Latvian political exiles at Californian universities. ●●● Madara Eversone (University of Latvia) describes the genesis and organizational structure of the Soviet Latvian Writers Union. ●●● Sanita Upleja pens a women's rights essay, largely related to frequently misinterpreted Islamic dress codes in an ever broadening global society. ●●● The section *Dažos vārdos* (In a Few Words) offers a broad perspective of recent cultural events in Latvia, its diaspora as well as sociopolitical happenings, all relevant to the Baltic region, in Western and Eastern Europe, USA, Ukraine and Russia.

BOOK REVIEWS – *Debess aiztur elpu* (Heaven Holds Its Breath), by Valdis Rūmnieks and Andrejs Migla, is a historical novel the action of which takes place during WWI and Latvia's early independence years (reviewed by Juris Šlesers). ●●● German artist Julius Döring (1818-1898) in his notes *Ko es nekad negribētu aizmirst* (What I Would Never Want to Forget), recently translated into Latvian (879 pages!), wrote about his stay in Kurzeme (Courland), then part of the Russian empire (Jānis Liepiņš). ●●● Erna Jansone's *Sienas segu un spilvenu meti latviskā stilā* (Latvian Wall Hangings and Pillow Designs) is about ethnic weaving patterns (Māris Brancis).